

Anni Sepponen

**”TÄN KOHDALLA ON SELLANEN IHME
AUKKO, ETTÄ KUKAAN EI TIEDÄ
VASTAUKSIA MIHINKÄÄN.”**

Lahjasolulasten kokemukset

TIIVISTELMÄ

Anni Sepponen: "Tän kohdalla on sellanen ihme aukko, että kukaan ei tiedä vastauksia mihinkään":

Lahjasolulasten kokemukset

Pro gradu -tutkielma

Tampereen yliopisto

Sosiaalipsykologia

Huhtikuu 2021

Tarkastelen pro gradu -tutkielmassani lahjasolulasten kokemuksia. Lahjasolulapset ja heidän kokemuksensa ovatkin alituttu ja -teorisoitu tema niin kansainvälisesti kuin Suomessakin. Enemmän on keskitytty vanhempien kokemuksiin. Vain harva täysi-ikäinen lahjasolulapsi tietää omasta alkuperästään, mutta arvioiden mukaan heitä on Suomessa noin 8000. Vuosittain uusia luovutetuilla siittiöillä alkunsa saaneita henkilöitä syntyy noin 280.

Tämän tutkielman kiinnostuksen kohteena on selvittää millaisia kokemuksia lahjasolulapseuteen liittyy. Tutkielman aineisto muodostuu neljän lahjasolulapsen haastatteluista. Haastateltavat ovat kaikki saaneet alkunsa luovutetuilla siittiöillä eivätkä ole saaneet tietää omasta alkuperästään varhaislapsuudessa. Heille on siis tullut yllätyksenä, ettei heillä ole geneettistä yhteyttä isäänsä. Lisäksi haastateltujen vanhemmat ovat naismies-pari. Tutkielman teoreettis-metodologisena perustana ja tutkimusmenetelmänä toimii tulkinnallinen fenomenologinen analyysi (engl. Interpretative Phenomenological Analysis, IPA), joka on kokemuksen tutkimuksen hermeneuttis-fenomenologiseen perinteeseen kuuluva tutkimustapa.

Analyysissa on yksilöllisten kokemusten pohjalta eritelty kolme pääteemaa, jotka ovat 1) uusi tieto 2) tiedon puute sekä 3) salailu ja kertominen. Uusi tieto heidän alkuperästään aiheuttaa moninaisia tunteita, selittää menneisyyttä uudella tavalla ja muuttaa heidän elämäänsä. Uusi tieto herättää myös ymmärryksen tiedon puutteesta. Lahjasolulapseuteen kuuluu paljon asioita, joita on vaikea, ellei mahdotonta, selvittää. Haastatelluilla oli suuri tiedon jano faktatietoa kohtaan omasta geneettisestä alkuperästä sekä kiinnostusta luovuttajaa kohtaan. Lisäksi heillä oli eksistentiaalisia kysymyksiä omasta olemassaolostaan ja itsestään.

Kolmanneksi lahjasolulapsien kokemuksiin kuuluu olennaisesti se, että he ymmärtävät perheessä olleen salaisuuden. Tämä herätti haastatelluissa monenlaisia tunteita, jotka voivat näyttäytyä jopa ristiriitaisina. Salailu ei kuitenkaan lopu lapselle kertomiseen, vaan vastuu kertomisesta ja salailusta siirtyy osaksi lapselle itselleen. Salailu ja puhumattomuus jatkuu myös perheen sisällä, koska kukaan haastatelluista ei ollut puhunut asiasta oman isänsä kanssa. Haastatellut kokivat, että puhumattomuudella he suojelivat itseään, isäänsä ja perhesuhteitaan.

Kokemukset vaihtelivat runsaasti haastateltavien kesken, eikä tutkimuksen tuloksia ole tarkoitus yleistää koskemaan kaikkia lahjasolulapsia. Kokoavia johtopäätöksiä voidaan kuitenkin tehdä, koska otos on melko homogeeninen. Tässä tutkimuksessa oli ensisijaisesti tarkoitus tuoda esiin yksilöllisiä kokemuksia lahjasolulapseudesta. Jatkotutkimus lahjasolulasten kokemuksista hyödyttäisi myös lahjasolulapsia, joilla on hyvin vähän tietoa saatavilla.

Avainsanat: kokemuksen tutkimus, tulkinnallinen fenomenologinen analyysi, IPA, luovutetut sukusolut, lahjasolulapset, hedelmöityshoidot

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

1 JOHDANTO	1
2 TAUSTA	3
2.1 Käsitteiden määrittely	3
2.2 Hedelmöityshoidot ja laki hedelmöityshoidoista Suomessa	5
2.3 Lahjasoluperheet	8
2.4 Alkuperästä kertominen lahjasoluperheissä	11
3 AIEMPI TUTKIMUS LAHJASOLULASTEN KOKEMUKSISTA	15
3.1 Lahjasolulasten kokemukset	15
3.2 Lahjasolulasten kokemukset IPA:lla tutkittuna	17
4 TUTKIMUSASETELMA JA -MENETELMÄ	21
4.1 Tutkimuskysymys	21
4.2 Kokemuksen tutkimus ja IPA	22
4.2.2 Aineisto ja sen kerääminen	25
4.2.3 Analyysivaihe ja tutkielman kirjoittaminen	29
4.3 Tutkimuksen kulku ja eettiset valinnat	31
5 HAASTATELTAVIEN ESITTELY JA KERTOMISEN HETKI	35
6 ANALYYSIN TULOKSET	38
6.1 Uusi tieto	38
6.1.1 Uuden tiedon vastaanottaminen	38
6.1.2 Uusi tieto menneisyyden selittäjänä	43
6.1.3 Uusi tieto elämän muuttajana	44
6.2 Tiedon puute	47
6.2.1 Geneettisen alkuperän ja virallisen tiedon puute	48
6.2.2 Luovuttaja	51
6.2.3 Elämän suuret kysymykset	56
6.3 Salailu ja kertominen	59
6.3.1 Monimutkaiset tunteet salailua kohtaan	59
6.3.2 Salailu jatkuu	63
6.3.3 Isän kanssa puhumattomuus	67

7 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA	72
7.1 Jatkotutkimus	78
7.2 Tutkijan reflektio	80
LÄHDELUETTELO	83
LIITTEET	92
Liite 1 Haastattelurunko	92

1 Johdanto

Lisääntyminen on mitä ajankohtaisin aihe, kuten Riikka Homanen ja Marianne Mäkelin toteavat Sosiologia-lehden pääkirjoituksessa (2019). Lapsettomuus ja hedelmöityshoidot näkyvät yhä useammin julkisessa keskustelussa, erityisesti kun pohditaan syntyvyyden laskua ja perheellistymisen myöhentymistä. Silti esiin ei juurikaan nouse itse hedelmöityshoitojen avulla alkunsa saaneiden henkilöiden ääni. Lahjasolulapset ja heidän kokemuksensa onkin alituttu ja -teorisoitu teema niin kansainvälisesti kuin Suomessakin. Sen takia tässä tutkielmassa pyrin selvittämään, millaisia kokemuksia lahjasolulapseuteen liittyy.

Tässä tutkielmassa haastattelin henkilöitä, jotka ovat saaneet kuulla vasta myöhemmällä iällä saaneensa alkunsa luovutetuilla siittiöillä. He ovat siis eläneet ajatellen, että heidän isänsä on heidän biologinen isänsä, kunnes heille on kerrottu toisin. Aiemmasta kansainvälisestä tutkimuksesta voidaan havaita, että oman alkuperän selville saaminen myöhemmällä iällä voi olla shokki ja aiheuttaa negatiivisia tunteita. Lisäksi salailulla lapsen alkuperästä on voinut olla negatiivisia seurauksia lapsen elämässä. (Esim. Jadva, Freeman, Kramer & Golombok 2009; Turner & Coyle 2000.) Tutkimuksissa on kuitenkin tutkittu lähinnä tukiryhmien ja lahjasolulapsille tarkoitettujen yhdistysten kautta löydettyjä ihmisiä, joten kokemukset voivat olla joltain osin painottuneita.

Hedelmöityshoitojen avulla syntyy tällä hetkellä vuosittain noin 2400–2500 lasta, mikä oli vuonna 2018 5,4 prosenttia kaikista syntyneistä (Heino & Gissler 2020, 1–3). Luovutettujen sukusolujen avulla syntyneitä arvioidaan olevan Suomessa tällä hetkellä noin 8000 (Helminauha-hanke 2019). Tutkielmani keskittyy luovutetuilla siittiöillä syntyneisiin lapsiin, joita syntyy nykyään vuosittain noin 280 (Heino & Gissler 2020, 8).

Lahjasoluhoidojen historia Suomessa alkaa noin 1980-luvulta, ja koeputkihedelmöitykset yleistyivät 90-luvulla (ks. esim. Tiitinen, Hovatta, Kujansuu, Gissler & Koskimies 1998). Vanhimmat Suomessa syntyneet lahjasolulapset ovat nyt siis noin 25–40-vuotiaita. Tämä avaa mahdollisuuksia uudelleenlaisille tutkimusasetelmille, koska nyt on mahdollista selvittää myös niiden lahjasolulasten kokemuksia, jotka ovat saaneet tietää alkuperästään vasta myöhemmällä iällä. Lisäksi tutkimusasetelmassa haasteena on se, että suurin osa lahjasolulapsista ei ole saanut kuulla omasta alkuperästään, minkä takia sopivien tutkimushenkilöiden löytäminen tämänkaltaisiin tutkimuksiin on haastavaa. Sälevaaran, Suikkarin ja Söderström-Anttilan (2013) tutkimuksen mukaan vain noin 16,5 prosenttia suomalaisista luovutettuja siittiöitä käyttäneistä heteroseksuaalisista vanhemmista oli kertonut lapselleen hänen alkuperästään (Sälevaara, Suikkari & Söderström-Anttila 2013). Suomessa on siis satoja, ellei tuhansia lahjasolulapsia, jotka eivät tiedä omasta alkuperästään.

Tämä tutkielma pureutuu monella muullakin tavalla ajankohtaisiin asioihin kuin vain lapsettomuuskeskusteluun. Vuonna 2007 tullut hedelmöityshoitolaki on tehnyt mahdolliseksi lain voimaan tulon jälkeen syntyneille lahjasolulapsille selvittää sukusolujen luovuttajan henkilöllisyys. Muutaman vuoden päästä, kun he ovat täysi-ikäisiä, on käsillä aivan uudenlainen tilanne Suomessa. Tämän takia on tärkeää, että meillä on tietoa lahjasolulasten kokemuksista, ja esimerkiksi siitä, millaisia merkityksiä luovuttajalle annetaan.

Toisaalta myös geenitestiit kasvattavat Suomessa ja maailmalla suosiotaan, ja ne tarjoavat uudenlaisia mahdollisuuksia lahjasolulapsille oman perimän ja jopa luovuttajan selvittämiseksi. Tämä herättää mielenkiintoisen kysymyksen genetiikan merkityksestä ihmisille, josta lahjasolulapset ovat mainio esimerkkiryhmä. Keskustelu genetiikan merkityksestä liittyy laajempaan yhteiskunnalliseen keskusteluun esimerkiksi perheen määrittelystä ja oikeudesta tietoon omasta alkuperästä. Uusien teknologioiden lisääntyessä, ja mahdollistaen lisääntymisen eri tavoin, moninaistuu käsitys myös vanhemmuudesta, perheestä ja sukulaisuudesta. Esimerkiksi geneettis-biologinen yhteys perhesuhteen ja sukulaisuuden perustana haastetaan hedelmöityshoitojen ja muiden järjestelyjen kautta. (Homanen & Mäkelin 2019, 239; Meskus 2014, 51.)

Tämän tutkielman on siis tarkoitus tuottaa uutta tietoa lahjasolulasten kokemuksista. Tutkielmani on tietääkseni Suomessa ensimmäinen laatuaan, minkä takia uskon, että sen tarjoamalla tiedolla on paljon käyttömahdollisuuksia. Lisätieto on tärkeää ainakin neljän kohderyhmän kannalta. Ensinnäkin tutkielmasta on hyötyä lahjasolulapsille, koska tällä hetkellä tietoa muiden suomalaisten lahjasolulasten kokemuksista on hyvin vähän. Toiseksi hyötyä on lahjasolulapsien vanhemmille tai hedelmöityshoitoihin ryhtyville, jotta he voivat paremmin ymmärtää lastensa kokemusmaailmaa. Kolmanneksi hyötyvät sosiaali- ja terveysalan ammattilaiset, jotka voivat paremmin tunnistaa lahjasolulasten kokemukset, ja mahdollisesti tunnistaa paremmin, mitä on tärkeää ottaa huomioon jo hedelmöityshoitoprosessissa, neuvolassa, kuin myöhemminkin elämässä. Lisäksi tutkielmasta on hyötyä tiedeyhteisölle, koska se paljastaa miten paljon on vielä tutkittavaa lahjasolulapsiin liittyen.

Tutkielma rakentuu niin, että luvussa 2 määrittelen keskeiset käsitteet ja esittelen hedelmöityshoitoja sekä lahjasoluperheitä. Kolmannessa luvussa esittelen aiempaa tutkimusta lahjasolulasten kokemuksiin liittyen. Neljännessä luvussa käsitellään tutkimusasetelma ja -menetelmä. Viidennessä luvussa esittelen haastatellut ja kerron miten he ovat saaneet kuulla alkuperästään. Kuudennessa luvussa on luvussa analyysi ja tulokset. Kuudes luku on jaettu kolmeen alalukuun, jotka ovat uusi tieto, tiedon puute sekä salailu ja kertominen. Seitsemännessä luvussa vedän yhteen tutkielman tuloksia ja suhteutan niitä aiempaan tietoon. Lisäksi luku sisältää tutkijan reflektion ja pohdin jatkotutkimustarpeita.

2 Tausta

Paikannan tässä luvussa ensimmäiseksi tutkielman keskeiset määrittelyä tarvitsevat käsitteet. Toisessa alaluvussa teen katsauksen hedelmöityshoitoihin ja siihen, miten niitä toteutetaan Suomessa. Lisäksi esittelen lyhyesti Suomen hedelmöityshoitolakia niiltä osin, kun se on tutkielmaan liittyen tarpeen. Seuraavaksi esittelen aiempaa tutkimusta lahjasoluperheistä ja lahjasolutaustan kertomisesta lapselle. Käsittelen sitä, millaisia lahjasoluperheet ovat, ja mitä erityispiirteitä niihin voi liittyä. Pääpaino on heteroperheissä ja tilanteessa, jossa lapsi on saanut kuulla alkuperästään vasta myöhemmällä iällä. Kertomisella ja kertomatta jättämisellä on monenlaisia seurauksia, mutta luvussa keskityn lähinnä siihen, miksi, milloin ja kuinka paljon lapsille omasta alkuperästä kerrotaan. Lahjasolulasten kokemukset edellä mainittuihin teemoihin, kuten kertomiseen, liittyen tulevat esiin luvussa kolme.

2.1 Käsitteiden määrittely

Käytän tässä tutkielmassa termiä **lahjasolulapsi** puhuttaessa henkilöstä, joka on saanut alkunsa luovutettujen sukusolujen avulla. Lahjasolulapsi viittaa laajemmin kaikkiin luovutetuilla sukusoluilla alkunsa saaneisiin henkilöihin, mutta tämän tutkielman kohderyhmän ollessa luovutetuilla siittiöillä alkunsa saaneet, rajaan termin koskemaan heitä, ellen sitä toisin määrittele. Lahjasolulapsi on termi, jota on yleisesti käytetty Suomessa esimerkiksi Lapsettomien yhdistys Simpukka ry:ssä. Käytän lahjasolulapsi-termiä siksi, että se on lyhyt ja ihmisryhmää kuvaava, ja jottei minun aina tarvitse kirjoittaa lapsista, jotka ovat saaneet alkunsa luovutetuilla sukusoluilla tai siittiöillä. Lahjasolulapsi-termin rinnalla käytän myös termiä **lahjasoluperhe** kuvaamaan perheitä, joissa on lapsi tai lapsia, jotka ovat saaneet alkunsa luovutettujen sukusolujen avulla. Lisäksi käytän termejä **lahjasolututkimus** ja **lahjasolulapsitutkimus** kuvaamaan niitä aiempia tutkimuksia, joita teemaan liittyen on tehty. Tutkimuksen ja julkisen keskustelun puute vaikuttaa siihen, ettei vakiintuneita termejä ole. Lahjasolulapsi-termin käytöstä ei ole käyty keskustelua, eikä ole tietoa siitä, kokevatko luovutetuilla sukusoluilla alkunsa saaneet henkilöt termiä omakseen.

Virallisesti alan kirjallisuudessa puhutaan **luovutetuista sukusoluista** ja **luovuttajista**, eikä lahjoitetuista sukusoluista ja lahjoittajista. Arkipuheessa näitä termejä voidaan käyttää synonyymeina. Luovuttajasta ei tieteellisessä kirjallisuudessa yleensä käytetä termiä isä tai biologinen isä, vaikka kyseiset termit saattavat joskus arkikielessä vilahtaakin. Lahjasolulapset itse käyttävät tutkimusten mukaan eniten termiä luovuttaja, mutta myös lahjoittajaa, isää ja biologista isää käytetään (ks. esim. Jadva, Freeman, Kramer & Golombok 2009, 1915). Asiantuntijat sen sijaan ovat

erimielisiä termin isä käytöstä, mutta suurin osa näyttää välttävän sen käyttöä (ks. esim. Daniels & Thorn 2001, 1794). Edellä mainittujen asioiden takia käytän tutkielmassani termejä luovutetut sukusolut ja luovuttaja, koska niitä käytetään virallisissa teksteissä.

Erityisesti hieman vanhemmassa englanninkielisessä tutkimuskirjallisuudessa puhutaan **heteroseksuaalisista vanhemmista** tai **heterovanhemmista**, jolla erotetaan **nais–mies-parit** samaa sukupuolta olevista pareista ja itsellisistä vanhemmista. Heterovanhemmalla viitataan vain vanhempien suhteeseen, eikä heidän seksuaalisuuteensa, koska nais–mies-pareissa voi olla muitakin kuin heteroseksuaaleja. Lisäksi joissain tutkimuksissa puhutaan äiti–isä-perheistä (engl. mother-father-families), mutta tällainen termi ei ole siirtynyt suomen kieleen. Suomen kielen termistö onkin monin tavoin vajavainen. Nais–mies-pareista puhuminen olisi sinänsä lähimpänä mitä tarkoitetaan, mutta termi ei kuvaa vanhemmuutta. Tämän takia käytän myös hetero-sanaa, vaikka tunnistan sen ongelmallisuuden.

Monet termit tuntuvat hedelmöityshoidoista ja lahjasolulapsista puhuttaessa monitulkintaisilta tai hankalakäyttöisiltä. Esimerkiksi hedelmöityshoidoista puhutaan usein parin ainoana keinona saada ”omia lapsia”, eli lapsen ”omuus” määrittyy suhteessa geneettiseen sukulaisuuteen, mikä näyttäytyy ”luonnollisena” asiana. Esimerkiksi Elina Helosvuori artikkelissaan analysoi kriittisesti ”luonnollisuuden” käyttämistä hedelmöityshoidoissa, koska luonnon ja luonnollisuuden käsitteillä viitataan usein siihen, miten asioiden pitäisikin olla. Hedelmöityshoidoissa luonnollisuuden vastinpari ei kuitenkaan ole epäluonnollinen tai keinotekoinen, vaan avustettu, lääkitty, laajentunut ja jäljitelty luonnollisuus. (Helosvuori 2013, 239–251.) Olen pyrkinyt itse välttämään näitä termejä sopivien suomenkielisten termien puuttuessa, mutta vaikeuksia tuottaa esimerkiksi se, miten puhua lapsista, jotka eivät ole syntyneet hedelmöityshoitojen avulla, kun termit ”luonnollinen” ja ”normaali” eivät ole hyviä. Kirjallisuudessa näkyy hyvin vaihtelevia termejä tämän suhteen, kuten ”spontaanisti alkunsa saaneet lapset”. Soljuvan tekstin tuottaminen on siis hankalaa, kun jokainen yleensä yksinkertainen sana kuten ”perhe” ja ”lapsi” on määriteltävä hyvin tarkkaan.

Englanninkielisessä kirjallisuudessa hetkestä, jolloin vanhemmat kertovat lahjasolulapselle hänen omasta alkuperästään, käytetään termiä "disclosure". Termin voisi suoraan suomentaa esimerkiksi paljastamiseksi tai julkituloksi, mutta myös kertominen tai selviäminen voisivat kuvata tilannetta. Suomessa ei valitettavasti ole täysin vastaavaa termiä käytössä, minkä takia käytän näitä suomennoksia melko vapaasti tässä tutkielmassa. Simpukka ry käyttää nykyään termiä ”puhuminen”, koska he toivovat, että asiasta keskustellaan lapsen kanssa. Haastattelemieni henkilöiden kokemuksissa puhuminen ei noussut esiin tärkeimpänä kertomisen tavoitteena, minkä takia termin käyttäminen ei olisi kuvaavaa.

Ajattelen lahjasolulapsien kokemuksia tässä tutkielmassa **prosessina**, joka alkaa siitä, kun he saavat kuulla omasta alkuperästään, eikä loppu välttämättä koskaan heidän elämänsä aikana. Adoptiotutkimuksessa, johon usein viitataan lahjasolututkimuksen vähäisyyden vuoksi, esimerkiksi Walton (2012) on tuonut esille sen, miten adoptio pitäisi käsittää elämänmittaisena prosessina, jonka varrella adoptoitujen tarpeet muuttuvat. Adoptiotutkimuksessa adoptoidut nähdään usein "ikuisina lapsina", mutta aikuisten adoptoitujen toiveet saada tietää omasta alkuperästään ovat esimerkkejä siitä, miten omalla alkuperällä on merkitystä myös elämän muissa vaiheissa. (Walton 2012.) Grecon, Rosnatin ja Ferrarin (2015) mukaan adoptiotutkimuksessa on käynyt ilmi, että jokainen elämän käännekohta antaa adoptoiduille mahdollisuuden uudelleen tulkinnalle koskien esimerkiksi identiteettiä tai omaa historiaa. Esimerkiksi perheen perustamisen myötä oma tausta voi nousta aiempaa enemmän ajatuksiin. (Greco, Rosnati & Ferrari 2015, 25–26.)

Prosessimaista ajatusta tukee se, että vähäisen tutkimuksen perusteella kuitenkin tiedetään, että lahjasolulasten tunteet omaa alkuperäänsä kohtaan muuttuvat (Jadva, Freeman, Kramer & Golombok 2009), kuten adoptoiduillakin. Tämän tutkielman haastatellut ovat saaneet kuulla alkuperästään jo vuosia sitten, joten myös heidän prosessinsa on jo alkanut ja jatkuu edelleen. Prosessia ei voi tyypistää koskemaan vain tiettyjä aihealueita, vaan tarkoitan sillä kokonaisvaltaisesti oman taustan vaikutusta ja tiedostamista lahjasolulasten elämässä. Tämä tutkielma kuvaa kokemuksia prosessin tiettyyn hetkeen mennessä, ja prosessi on alkanut siitä hetkestä, kun lahjasolulapset ovat saaneet tietää omasta alkuperästään.

2.2 Hedelmöityshoidot ja laki hedelmöityshoidoista Suomessa

Tahattomasta lapsettomuudesta kärsii jossakin elämänsä vaiheessa noin joka viides pari. (Suomen Lääkäriliitto 2013, 82). Tällöin osa pareista kääntyy hedelmöityshoitojen puoleen. Hedelmöityshoidoilla tarkoitetaan sekä koeputkihedelmöitys- että inseminaatiohoitoja omilla ja luovutetuilla sukusoluilla. Esittelen näiden hoitotyyppien erot myöhemmin tässä luvussa. Lapsettomuuden hoitomenetelmät ovat kehittyneet huomattavasti, minkä takia tehokkaita hoitomenetelmiä voidaan tarjota lähes kaikille pareille. Kaikki hoitomahdollisuudet huomioiden yli 80 prosenttia pareista saa lapsen. (Suomen Lääkäriliitto 2013, 83.) Lahjoitetut sukusolut ovat 5–10 prosentille pareista ainoa mahdollisuus raskauteen (Morin-Papunen & Koivunen 2012, 1574).

Inseminaatiolla (IUI), eli keinosiemennyksellä, tarkoitetaan siittiöiden viemistä kohtuun. Siinä voidaan käyttää joko parin omia tai luovutettuja siittiöitä. Inseminaatiota käytetään usein ennen koeputkihedelmöitykseen siirtymistä. Hoidon edellytyksenä on riittävä määrä liikkuvia siittiöitä ja

munarakkulan normaali kypsyminen joko omassa kuukautiskierrossa tai lääkehoidon avulla. Onnistumistulos riippuu eniten siemennesteen laadusta ja oikeasta ajoituksesta. (Tiitinen 2020a.)

Inseminaatiohoitojen tulokset ovat selkeästi heikompia koeputkihedelmöityshoitoihin verrattuna. Lisäksi huomattavasti useammin hoidot johtavat synnytykseen, jos on käytetty luovutettuja sukusoluja eikä omia. Hedelmöityshoitojen onnistumisprosentti laskee myös naisen iän noustessa. (Heino & Gissler 2020, 3.) Inseminaatiohoitojen määrä on kokonaisuudessaan laskenut viime vuosikymmenen aikana, mutta luovutetuilla siittiöillä tehtyjen hoitojen osuus on kasvanut (Heino & Gissler 2017, 8). Viime vuosina inseminaatiohoitoja on tehty noin 3600 vuosittain, joista noin 1000 (n. 28 %) tehdään luovutetuilla siittiöillä (Gissler & Heino 2019, 2; Heino & Gissler 2020, 2).

Koeputkihedelmöityksessä (in vitro -fertilisaatio, IVF) voidaan käyttää joko omia tai luovutettuja sukusoluja, eli luovutettuja munasoluja, luovutettuja siittiöitä tai luovutettuja alkioita. Menetelmää voidaan käyttää lähes mistä tahansa syystä johtuvassa lapsettomuudessa. Naiselle annetaan hoidon yhteydessä hormonihoitoa, jolla pyritään kypsyttämään monia munarakkuloita. Munasolut kerätään ja hedelmöitetään, ja kohtuun siirretään yleensä vain yksi alkio. (Tiitinen 2020b; Tiitinen 2020c.)

Suomen ensimmäiset koeputkihedelmöitykset aloitettiin 80-luvun alussa. Alkuvaiheessa vain noin 10 prosenttia hoidoista johti raskauteen, mutta IVF-hoitojen määrä ja raskaustulokset ovat kehittyneet nopeasti. Nopeasta kasvusta kertoo myös se, että kahden vuoden (1995–96) aikana syntyi hedelmöityshoidoilla alkunsa saaneita lapsia yhtä paljon kuin aikavälillä 1983–94. (Tiitinen, Hovatta, Kujansuu, Gissler & Koskimies 1998.) Koeputkihedelmöityshoitojen lukumäärä on edelleen pienessä kasvussa ja erityisesti luovutettujen sukusolujen käyttö on kasvanut (Heino & Gissler 2017,1, 7). Nykyään koeputkihedelmöityshoitojen osuus hedelmöityshoidoista on noin 70 prosenttia (Heino & Gissler 2020, 2).

Vuonna 2017 luovutetuilla siittiöillä alkunsa saaneita lapsia, eli tämän tutkimuksen kohderyhmää, syntyi yhteensä noin 280. Tähän lasketaan yhteen koeputkihedelmöityksellä alkunsa saaneet 155 lasta ja inseminaatiohoidoilla alkunsa saaneet 123 lasta. (Gissler & Heino 2019, 2.) Vuonna 2018 kaikkien hedelmöityshoitojen avulla syntyi Suomessa 2455 lasta. Kaikista vuonna 2018 syntyneistä lapsista hedelmöityshoidoilla on saanut alkunsa noin 5,4 prosenttia. Kaikista hedelmöityshoidoista tehdään nykyään noin 19 prosenttia luovutetuilla sukusoluilla. (Heino & Gissler 2020, 1.)

Noin puolet hedelmöityshoidoista tehdään julkisen terveydenhuollon piirissä, ja sen osuus onkin kasvanut viime vuosina. Luovutetuilla sukusoluilla tehdyistä hoidoista silti noin 98 prosenttia tehdään yksityisellä sektorilla. Vuonna 2019 yliopistosairaalat tekivät kuitenkin päätöksen luovutetuilla

sukusoluilla tehtävien hoitojen uudelleen aloittamisesta, joten julkisen sektorin osuus voi olla kasvussa tällä hetkellä. (Heino & Gissler 2020, 2.)

Luovutetuilla sukusoluilla tehtyjen hoitojen määrää rajoittaa sukusolujen saatavuus. Hedelmöityshoitolain voimaantulo vuonna 2007 aiheutti luovuttajien määrän vähentymisen, mikä liittyy luovuttajien anonymiteetin loppumiseen. Viimeisten muutaman vuoden aikana siittiöiden luovutusmäärät ovat taas olleet laskussa. (Heino & Gissler 2020, 5–6.) Munasolujen kohdalla tilanne on parempi, ja vaikka munasoluista on vuosien aikana ollut pulaa, on selvitty kotimaisilla munasoluilla (Lääkäriliitto 2013, 85; Heino & Gissler 2018, 2). Sen sijaan luovutettuja siittiöitä hankitaan paljon ulkomailta, pääasiallisesti Tanskasta (Heino & Gissler 2020, 3).

Ennen vuotta 2006 Suomessa ei ollut erillistä hedelmöityshoitoa koskevaa lainsäädäntöä, vaan siihen sovellettiin muuta terveydenhuollon lainsäädäntöä. Suomi oli viimeinen Pohjoismaa ja yksi viimeisistä Euroopan maista, jossa ei ollut erillistä hedelmöityshoitolakia (HE 3/2006 vp, 10–13). Suomessa hedelmöityshoitoja koskevasta lainsäädännöstä puhuttiin ja sitä valmisteltiin 1980-luvulta lähtien (ks. esim. PTK 115/1984 vp, 3051–3053; K 18/1986, 11; K 1/1988 vp, 9; K 4/1997; HE 229/1998; HE 76/2002). Lopulta laki hyväksyttiin 22.12.2006 ja se tuli voimaan 1.9.2017 (Laki hedelmöityshoidoista). Tähän tutkimukseen haastatellut henkilöt ovat siis saaneet alkunsa ennen lain voimaantuloa.

Yksi kiistanalaisimmista kysymyksistä uuden lainsäädännön valmistelussa oli vuosien mittaan se, onko luovutetuilla sukusoluilla alkunsa saaneella henkilöllä oikeus saada tieto luovuttajan henkilöllisyydestä ja omasta alkuperästään. Professori ja osastonylilääkäri Eeva-Marja Rutanen (2002) toteaa Lääketieteellisen aikakauskirja Duodecimissä, että näkemyksiä oli pääasiassa kahdenlaisia. Toiset olivat sitä mieltä, että lainsäädäntö ei saa puuttua siihen, täytyykö vanhempien kertoa lapselle omasta alkuperästään. Paljastuksella nähtiin olevan perheen sisäisiin suhteisiin negatiivisia vaikutuksia, kuten että se vaikeuttaisi vanhempien ja lapsen keskinäistä kiintymystä ja vuorovaikutusta. Monien mielestä hedelmättömyyteen liittyy myös paljon häpeää, josta halutaan vaieta (Halila 2005). Lisäksi luovuttajien määrän vähenemisestä oltiin huolissaan. (Rutanen 2002.)

Toinen puoli korosti lain selkeyttävän syntyvän lapsen asemaa ja oikeuksia (ks. esim. PTK 15/2006, 448). Erityisesti vedottiin YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen (Yleissopimus lapsen oikeuksista 60/1991) kolmanteen artiklaan, jossa määrätään, että ”lainsäädäntöelimien toiminnassa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu”, sekä seitsemänteen artiklaan, jossa sanotaan lapsella olevan oikeus tuntea vanhempansa, mikäli mahdollista. (Rutanen 2002.)

Nykyisessä hedelmöityshoitolaissa on muutama tämän tutkimuksen kannalta oleellinen kohta, jotka myös jollain tavalla näkyvät tutkimushaastatteluissa. Ensinnäkin hedelmöityshoitolaissa sanotaan, että luovuttajalla ei saa olla vakavaa perinnöllistä sairautta tai tarttuvaa tautia. Toiseksi henkilöllä, joka on saanut alkunsa luovutetuilla sukusoluilla, on ”oikeus 18 vuotta täytettyään saada tietää luovuttajan henkilöllisyys”. Kolmanneksi vanhemmille on annettava neuvontaa erityisesti jos käytetään luovutettuja sukusoluja. (Laki hedelmöityshoidoista.)

Vaikka hedelmöityshoitolaki loi oikeuden lapsille saada rekisteristä tietoja luovuttajan henkilöllisyydestä, täytyy lapsen ensin saada tietää omasta alkuperästään, jotta hän voi täysi-ikäisenä tietää hakea kyseisiä tietoja. Automaattisesti lapselle ei siis tule tietoa hänen alkuperästään, vaan tiedon saanti riippuu edelleen vanhempien päätöksestä kertoa tai jättää kertomatta. Nykyään vanhempia kuitenkin kannustetaan avoimuuteen (Suomen Lääkäriliitto 2013, 85).

Aika ennen hedelmöityshoitolakia, eli aika jolloin haastatellut ovat syntyneet, on ollut monella tapaa erilainen kuin mitä nykyään. On monia epäselvyyksiä siitä, miten hoitoja on toteutettu ennen lakia. Kävin monia keskusteluja asiantuntijoiden kanssa, jotka olivat sitä mieltä, että ennen lakia on toimittu hyvin monelta osin samalla tavalla kuin nykyinen laki määrää, mutta uusimmat uutiset ovat kertoneet myös erilaista totuutta, esimerkiksi siitä kuinka moneen perheeseen yhden luovuttajan spermaa saa käyttää. Laissa (Laki hedelmöityshoidoista) raja, kuinka moneen perheeseen saa luovuttaa, on laitettu viiteen perheeseen, ja Suomen Kuvalehden (2020) artikkelin mukaan ennen lakiakin rajana pidettiin noin 5–6 lasta. Silti Suomen Kuvalehdessä (2020) ja MTV Uutiset (2021) olleissa artikkeleissa kerrottiin, että saman luovuttajan spermalla alkunsa oli saanut jopa 20 lasta. Määrä on todennäköisesti vielä paljon suurempi, koska lapset ovat löytäneet toisensa geenitestien avulla, eivätkä geenitestit vielä ole niin yleisiä, että kaikki niitä tekisivät. On siis mahdollista, että haastattelemillani henkilöillä on myös runsaasti sisaruksia.

2.3 Lahjasoluperheet

Simpukka ry:n Helminauha-hanke tuottaa tietoa muun muassa lahjasoluperheille. Hankkeen nettisivuilla (www.helminauha.info) sanotaan, että ”lahjasolulapsen vanhemmuus ei eroa vanhemmuudesta ylipäättään – kuitenkin lapsen lahjasolutaustaan liittyy omat erityispiirteensä, jotka kulkevat aina lapsen, ja näin myös vanhemman mukana”. Tässä luvussa tarkastelenkin sitä, millaisia lahjasoluperheet ovat, ja mitä nämä erityispiirteet voivat olla.

On hyvä tarkentaa, että hedelmöityshoidoilla syntyy terveitä lapsia, jotka eivät eroa spontaanisti hedelmöittyneistä lapsista. Koeputkihedelmöityshoidoilla alkunsa saaneilla lapsilla on silti hieman

suurentunut riski ennenaikaiseen syntymään, sikiön pienipainoisuuteen ja rakennepoikkeavaisuuksiin. (Kaartinen & Tinkanen 2017, 728–733.) Hedelmöityshoitojen ei ole havaittu lisäävän sairastavuutta, kun lasten myöhempää terveyttä on seurattu. (Tiitinen ym. 1998). Tämän perusteella lahjasoluvanhemmuus ei eroa muusta vanhemmuudesta.

Lahjasoluperheisiin liitetään kuitenkin usein kaksi kysymystä, joita on myös eniten tutkittu: vaikuttaako geneettisen linkin puuttuminen negatiivisesti perheisiin, ja mikä vaikutus perheeseen on lapselle alkuperän kertomisella tai kertomatta jättämisellä. Kumpaankaan kysymykseen ei ole täysin yksiselitteistä vastausta. Esittelen seuraavaksi merkittävimmät tutkimukset näihin kysymyksiin liittyen.

Geneettisen linkin puuttumiseen liittyvä huoli on noussut erityisesti evoluutiopsykologian piiristä, missä geneettisen yhteyden löytyminen vanhempien ja lapsen väliltä koetaan keskeisenä positiivisessa ja sitoutuneessa vanhemmuudessa. Myös Helosvuoren (2013, 248) tutkimuksessa käy ilmi, että hedelmöityshoitoja käsittelevissä valistusteksteissä juuri luovutettujen sukusolujen käyttö nähdään hedelmöityshoidoissa ongelmallisena, koska silloin geneettinen side katkeaa.

On tehty monia tutkimuksia, joissa on tutkittu eroja perheiden välillä joissa on käytetty hedelmöityshoitoja tai ei (ks. Golombok ym. 2004; 2005; 2006; 2011). Hieman vanhempi tutkimus on jo vuodelta 1996. Eurooppalaisessa haastattelu- ja kyselytutkimuksessa (Golombok ym. 1996) kävi ilmi, että hedelmöityshoidot voivat jopa olla perheessä vahvistava tekijä. Äidit osoittavat suurempaa lämpöä lastaan kohtaan, ovat emotionaalisesti läsnä, kokevat vähemmän stressiä kasvatuksesta ja ovat enemmän vuorovaikutuksessa lapsensa kanssa kuin ilman hedelmöityshoitoja syntyneiden lasten äidit. Lisäksi isät osallistuvat enemmän kasvatukseen ja ovat enemmän vuorovaikutuksessa lapsen kanssa kuin ilman hedelmöityshoitoja syntyneiden lasten isät. Tutkimuksessa olivat mukana sekä omilla että luovutetuilla sukusoluilla toteudetut hoidot, mutta tutkimuksessa ei löytynyt merkittävää eroa tuloksissa näiden välillä. Tässä tutkimuksessa mielenkiintoista oli lisäksi se, ettei yksikään 111:sta lahjasolulasten vanhemmasta ollut kertonut lapselle omasta alkuperästään, kun lapset olivat 4–8-vuotiaita. Näyttäisi siltä, ettei näin pienten lasten kohdalla kertomatta jättäminen ole ollut haitallista. Tutkijat kuitenkin olettavat, että kertomatta jättämisen ongelmat näkyvät vasta myöhemmin, kun lapset ovat teini-ikäisiä, kuten adoptoiduilla lapsilla. (Golombok ym. 1996)

Myöhemmät tutkimukset tukevat tutkimuksen tuloksia. Hedelmöityshoitoja läpi käyneet perheet ovat samanlaisia, tai jopa ”parempia”, kuin muut perheet. (Golombok ym. 2004; 2005; 2006; 2011.) Tätä voi selittää se, että vanhemmat, jotka ovat käyneet läpi hedelmöityshoidot, ovat nähneet valtavasti

vaivaa lapsen saamiseksi, joten ei ole välttämättä yllättävää, että se näkyy osallistumisena ja suurena määränä lämpöä lasta kohtaan.

Teemaa on tutkittu myös lasten näkökulmasta. Tutkimuksessa (Blake, Casey, Jadv & Golombok 2013) 7–10-vuotiaiden lasten näkökulmista omaan alkuperäänsä ja perhesuhteisiinsa ei näkynyt eroa lahjasolulasten ja vanhempien omilla sukusoluilla alkunsa saaneilla lapsilla. Lisäksi niistä lahjasolulapsista, jotka tiesivät omasta alkuperästään 10-vuotiaana, suurin osa kertoi ymmärtävänsä ja omaavansa positiivisia tunteita heidän alkuperäänsä kohtaan. (Blake ym. 2013.)

Suurin osa tutkimuksista on yhtä mieltä siitä, ettei geneettisen linkin puuttuminen toisen vanhemman kanssa vaikuta negatiivisesti vanhempi–lapsi-suhteeseen tai lasten hyvinvointiin. Päinvastoin, se voi olla jopa positiivinen asia. McWhinnie (2000) on edellä mainittujen tutkimusten kanssa eri mieltä. Hänen mukaansa lahjasoluperheissä hedelmättömyys aiheuttaa epätasapainoa vanhemman sitoutumisessa, joko niin että isä etäänny lapsesta tai isä on pakonomaisen huolissaan lapsesta. Käsittelemättä jääneet vihan, häpeän ja syyllisyyden tunteet hedelmättömyyteen liittyen vaikuttavat perheeseen monin tavoin. Artikkelin mukaan lahjasoluperheissä, joissa on jo vanhempia lapsia, on huomattu kolme ongelmaa, jotka toistuvat lähes kaikilla. Ensimmäiseksi lahjasoluperheiden ongelma on se, että puolet lapsen genetiikasta ja historiasta pysyy tuntemattomana. Tämä voi herättää kysymyksiä terveydestä ja lapsen kehityksestä ja aiheuttaa välittömän ongelman, kun perimästä kysytään. Toiseksi näyttää siltä, että lahjasoluperheissä on epätasapainoa, joka vaikuttaa lapsen hoitoon. Tämä liittyy isien pelkoon kertoa lapselle hänen alkuperästään. Kolmas ongelma on salaisuuden pitäminen lapselta ja lähes kaikilta läheisiltä. Aiheesta tulee kuin tabu, josta ei puhuta edes yksityisesti. (McWhinnie 2000.)

McWhinnien tutkimus siis eroaa muista tutkimuksista merkittävästi. McWhinnie selittää tätä sillä, että hänen tutkimuksessaan isät olivat suoraan mukana, kun Golombokin vuoden 1996 tutkimuksessa isät olivat mukana äitien kanssa, mutta eivät yksilöinä. Lisäksi McWhinnie selittää eroja sillä, ettei muissa tutkimuksissa ole suoraan käsitelty vanhemmuuden ongelmia. (McWhinnie 2000.) McWhinnien tutkimuksen jälkeen on kuitenkin tullut runsaasti uutta tietoa ja tutkimusta, jotka eivät tue McWhinnien tutkimustuloksia (ks. esim. Golombok ym. 2004; 2005; 2006; 2011). Isät ovat edelleen aliedustettuina lahjasoluperhetutkimuksessa.

Näyttäisi siis siltä, ettei geneettisen linkin puuttuminen vaikuta negatiivisesti perheisiin. Päinvastoin, lahjasoluperheet on todettu jopa ”paremmiksi” muihin perheisiin verrattuna. Sen sijaan jos jokin vaikuttaa perheiden toimivuuteen, liittyy se kertomiseen tai kertomatta jättämiseen. Tätä johtopäätöstä tukee myös tutkimus (Lycett, Daniels, Curson, Chir & Golombok 2004), jonka mukaan alkuperästä kertoneissa perheissä oli vähemmän riitelyä ja ongelmia. Perheet, joissa alkuperästä ei

oltu kerrottu, eivät olleet huonosti toimivia, mutta avoimet perheet erottuivat edukseen vertailussa. (Lycett ym. 2004, 178.)

Edellä mainitun tutkimuksen lisäksi Paulin & Bergerin (2007) tutkimuksen mukaan aiheesta puhumattomuus tai aiheen välttely kertomisen jälkeenkin on yhteydessä perheen huonompaan toimivuuteen. Mitä aikaisemmassa vaiheessa lapselle kerrotaan ja asiasta puhutaan avoimesti, tukee se perheen parempaa toimivuutta ja aiheuttaa lapselle vähemmän negatiivisia tunteita tai ongelmia. (Paul & Berger 2007, 2569.)

On myös tutkimuksia, joiden mukaan kertomatta jättämisellä ei ole vaikutusta perheen toimivuuteen. Vuonna 2017 julkaistun tutkimuksen mukaan lahjasolualkuperästä kertoneilla perheillä, kertomatta jättäneillä perheillä ja ”luonnollisella tavalla alkunsa saaneilla” perheillä ei ollut eroa perheiden hyvinvoinnissa. Sen sijaan perheissä, joissa alkuperästä oli kerrottu, oli eroa sen mukaan missä vaiheessa lapselle oli alkuperästä kerrottu. Mitä aiemmin lapsen alkuperästä kerrotaan, sitä positiivisemmat ovat seuraukset, kun mietitään perhesuhteita ja psykologista hyvinvointia. (Ilioi, Blake, Jadv, Roman & Golombok 2017.) Näyttää siis siltä, ettei kertomatta jättämisellä välttämättä ole negatiivisia seurauksia, mutta jos kerrotaan, kannattaisi se tehdä mahdollisimman aikaisessa vaiheessa ja avoimesti.

Käsittelin tässä luvussa lahjasoluperheitä ja sitä, eroavatko lahjasoluperheet jotenkin muista. Kertomatta jättäminen tai kertominen voivat vaikuttaa perheen toimivuuteen, mutta pelkän geneettisen linkin puuttuminen ei juurikaan. Pitkän ajan tutkimusta ei kuitenkaan ole tehty, joten ei tiedetä, miten perheiden toimivuus muuttuu lapsen kasvaessa. Tutkimuksissa on myös keskitytty pääasiassa vertailemaan lahjasoluperheitä perheisiin, joissa hedelmöityshoitoja ei ole käytetty, mutta lahjasoluperheiden keskinäinen vertailu tarvitsisi vielä tarkempaa huomiota, koska lahjasoluperheet ovat niin moninaisia. On esimerkiksi eri asia tutkia lahjamunasoluilla syntyneitä itsellisen vanhemman lapsia, kuin tämän tutkimuksen kohderyhmää. Valitettavasti näitä eri moninaisuuden lajeja ei aina täsmällisesti eroteta toisistaan.

2.4 Alkuperästä kertominen lahjasoluperheissä

Lapselle alkuperästä kertominen (engl. disclosure) on tärkeä teema tässä tutkimuksessa siksi, että tutkielmassa haastatellut henkilöt ovat saaneet kuulla alkuperästään vasta myöhemmällä iällä eivätkä varhaislapsuudessa. Tieto omasta alkuperästä on siis tullut yllätyksenä, eikä asian kanssa ole kasvettu. Koska haastateltavani ovat jo yli 20-vuotiaita, on heidän syntymänsä aikaan salailu ollut paljon

yleisempää kuin nykyään. Haastateltujen kaltaisia nuoria aikuisia, jotka eivät joko tiedä alkuperästään tai ovat saaneet kuulla siitä vasta aikuisuudessa, on Suomessa varmasti paljon.

Alkuperästä kertominen (disclosure) on ollut suhteellisen monen lahjasolulapsia koskevan tutkimuksen keskiössä. Tutkimusten laajuus, kohderyhmä ja aika, jolloin tutkimukset on tehty suhteessa lasten ikään, vaihtelevat voimakkaasti, minkä takia on vaikea löytää konsensusta siitä, miten vanhemmat suhtautuvat lapselle kertomiseen. On selvää, että heteroparit kertovat todennäköisesti lapselle hänen alkuperästään myöhemmin kuin itselliset naiset tai naisparit. Tämä johtuu muun muassa siitä, että jälkimmäiseksi mainituissa perhemuodoissa lapset todennäköisemmin ovat uteliaita siitä, miksei heillä ole isää (ks. esim. Jadva, Freeman, Kramer, Golombok 2009). Sen sijaan heteroperheissä ei synny lapsilla samanlaista kysymystä. Vanhemmat eivät kuitenkaan aina ymmärrä, että vaikka he eivät kertoisikaan lapselle hänen alkuperästään, saattaa lapsi saada tiedon selville muuta kautta, kuten muilta henkilöiltä tai geenitestillä.

Sälevaara ym. (2013) tuovat ilmi, että aiemman kansainvälisen tutkimuksen perusteella tiedetään, että 10–35 % lahjasolulapsien vanhemmista ovat halukkaita kertomaan lapsille heidän alkuperästään (Sälevaara, Suikkari & Söderström-Anttila 2013, 1–2). Tallandinin, Zanchettin, Gronchin ja Morsan kirjallisuuskatsauksen (2016) mukaan osuus on sen sijaan 0–80 %, ja heidän osuus, jotka eivät koskaan aio kertoa on 0–75 %. Tulokset vaihtelevat tutkimuksissa siis hyvin paljon johtuen esimerkiksi eroista metodologiassa, otoksessa ja datan keräysmenetelmässä. Keskimääräisesti Tallandinin ym. mukaan 23 % vanhemmista oli kertonut, 44 % suunnittelemaan kertovansa, 13 % oli epävarmoja ja 20 % ei aikonut koskaan kertoa. (Tallandini ym. 2016) Esittelen seuraavaksi lyhyesti merkittävimmät kansainväliset tutkimukset, jotka oli myös Tallandinin kirjallisuuskatsauksessa otettu huomioon, ja pureudun sen jälkeen toistaiseksi ainoaan julkaistuun suomalaiseen tutkimukseen.

Vuonna 1996 julkaistussa tutkimuksessa (Golombok ym. 1996, 2329) kävi ilmi, että ylivoimaisesti suurin osa eurooppalaisista lahjasolulasten vanhemmista ei aikonut kertoa lapsille heidän alkuperästään. Tutkimus toteutettiin sekä haastatteluilla että kirjallisella kyselylomakkeella. Jopa 75 % äideistä oli päättänyt, ettei missään nimessä aio kertoa, ja vain 12 % oli ajatellut kertoa. Uudemman, vuoden 2011, tutkimuksen (Readings, Blake, Casey, Jadva & Golombok 2011) mukaan lapsen ollessa 7-vuotias noin 39 % lahjasolulasten vanhemmista ei aikonut koskaan kertoa lapselle tämän alkuperästä, 19 % aikoi kertoa tulevaisuudessa, 28 % oli jo kertonut ja loput eivät olleet varmoja haluavatko he kertoa. Tämä tarkoittaa sitä, että 7 vuoden iässä melkein kolme neljäsosaa lapsista oli vielä tietämätön omasta alkuperästään. (Readings ym. 2011)

Tuorein tieto asiasta on vuodelta 2016, kun Freemanin ym. (2016) tutkimuksessa verrattiin itsellisten äitien ja nais–mies-parien suhtautumista lapselle kertomiseen. Tutkimus ei kuitenkaan ole täysin verrattavissa muihin esiteltyihin tutkimuksiin, koska kyse oli lapsista, jotka ovat syntyneet aikana, jolloin luovuttajan henkilöllisyys on mahdollista selvittää. Tutkimuksessa itsellisistä naisista 97 % oli joko kertonut tai aikoi kertoa, kun taas heteroseksuaaleista äideistä, joilla on kumppani, oli sama prosenttiosuus noin 70. Näistä äideistä 17 % ei aikonut kertoa lapselle koskaan ja loput eivät olleet vielä päättäneet. Lapsen ollessa 4–8-vuotias yli puolessa tapauksissa lapsi ei ollut vielä saanut kuulla alkuperästään heteroperheissä. (Freeman, Zadeh, Smith & Golombok 2016, 592–596.) Näyttää siis siltä, että nykyään vanhemmat ovat aiempaa halukkaampia kertomaan, mutta asiaa pitäisi tutkia huomattavasti enemmän ja myös suomalaisessa kontekstissa. Lainmuutokset ovat voineet vaikuttaa vanhempien tahtotilaan kertoa.

Ainoa suomalaisten vanhempien asenteita koskeva tutkimus on julkaistu vuonna 2013. Sen mukaan vain 16,5 prosenttia heterovanhemmista oli kertonut lapselleen hänen alkuperästään. Jopa 35 % isistä oli sitä mieltä, etteivät he aio koskaan kertoa lapselle. Kolmannes vastaajista oli edelleen epävarma siitä, aikooko kertoa vai ei. Kun lasketaan yhteen, kuinka moni oli jo kertonut ja kuinka moni aikoo kertoa, saadaan selville että noin kolmasosalle lapsista aiotaan kertoa. (Sälevaara, Suikkari & Söderström-Anttila 2013, 2749.) Tämä ei toki kerro siitä, kuinka suuri osa lapsista todellisuudessa tietää alkuperästään, koska vanhemmat ovat myös voineet ajatella kertovansa, mutteivat ole koskaan kertoneet, tai asia on voinut paljastua lapselle, vaikka vanhemmat olisivat pyrkineet pitämään sen salassa. Tallandinin ym. mukaan vaikka 52 % vanhemmista oli sanonut aikovansa kertoa lapselle, vain 9 % oli oikeasti kertonut (Tallandini ym. 2016, 1284).

Sälevaaran ym. tutkimus ei anna täydellistä kuvaa tilanteesta, koska jopa 40 % vanhemmista ei vastannut kyselyyn, ja tiedetään että vanhemmat, jotka eivät vastaa tämän kaltaisiin kyselyihin, ovat haluttomampia kertomaan lapselle alkuperästä (Sälevaara ym. 2013; Lycett, Daniels, Curosn & Golombok 2004, 178). Lapsensa lahjasolualkuperän kertomista aikovien ja lahjasolualkuperästään tiedon saavien henkilöiden osuus voi siis todellisuudessa olla vielä pienempi kuin mitä tutkimukset näyttävät.

Aiemmin ei ollut pakollista keskustella ammattilaisten kanssa hoitopäätöksistä ja lapselle kertomisesta. Luovutushoitajien alussa jotkut ammattilaiset jopa suosittelivat, ettei lapselle kerrota hänen alkuperästään. (Sälevaara ym. 2013, 2752.) Asenteet ovat kuitenkin muuttuneet kohti avoimuuden suosimista (ks. esim. Sälevaara ym. 2013, 2751), ja nykyään ammattilaiset suosittelevat alkuperästä kertomista mahdollisimman varhaisessa vaiheessa (ks. esim. Suomen Lääkäriliitto 2013,

85). Todennäköisesti nykypäivänä omasta alkuperästään tietävien määrä on siis suurempi kuin kuusitoista prosenttia, kuten kansainvälinenkin tutkimus viittaisi.

Ainoassa suomalaisessa tutkimuksessa selvitettiin myös, miten vanhemmat perustelevat kertomista tai kertomatta jättämistä. Äitien mielestä tärkeimmät syyt kertoa lapselle olivat 1) että on tärkeää olla avoin ja rehellinen, 2) on hyvä välttää riskiä että asia paljastuisi vahingossa ja 3) lapsella on oikeus tietää. Isät pitivät kahta ensimmäistä syytä yhtä tärkeänä kuin äiditkin, mutta isistä vain 33 % oli sitä mieltä että lapsella on oikeus tietää, kun äideistä samaa mieltä oli 57 %. Niistä isistä, jotka eivät aio kertoa, koki 10 % pääsyyntä olla kertomatta pelon siitä, että lapsi hylkää isänsä. Vanhemmat sanoivat myös toistuvasti, että kertominen on turhaa, koska lapsi ei koskaan saa tietää luovuttajan henkilöllisyyttä ja geneettistä alkuperää on turha korostaa, koska lapsella on jo isä hänen elämässään. (Sälevaara ym. 2013, 2750–2752.)

Nykyään kertominen on varmasti hyvin erilaista kuin ennen. Yhtenä suurena syynä on varmasti hedelmöityshoitolaki, joka ohjaa vanhempia avoimuuteen. Tutkimukseni kohderyhmään kuuluvat henkilöt ovat hyvin erilaisessa asemassa, koska vuosikymmeniä sitten avoimuuteen ei kannustettu. Sälevaaran ym. (2013, 2748) mukaan mitä vanhempi lapsi on, sitä haluttomampia vanhemmat ovat alkuperästä kertomaan. Tämä tukee sitä oletusta, että moni tutkimukseni kohderyhmään kuuluvista henkilöistä ei saa koskaan tietää omasta alkuperästään.

3 Aiempi tutkimus lahjasolulasten kokemuksista

Aiempaa tutkimusta lahjasolulapsien kokemuksista ja siihen liittyvistä teemoista on tehty Suomessa hyvin vähän, mutta maailmalta tutkimustietoa löytyy jonkin verran. Tutkimuksissa on enemmän keskitytty vanhempien kokemuksiin. Lisäksi lahjasolulapsia koskevien tutkimusten tulokset vaihtelevat usein paljon, mikä voi johtua siitä, että systemaattisten tutkimusten tekeminen on voinut olla suuri haaste. Osasyynä voi olla se, että täysi-ikäisiä lahjasolulapsia on vaikea löytää tutkimuksiin. Lahjasolulapsien määrä lisääntyy kuitenkin koko ajan, ja siten myös se joukko, jotka saavat tietää omasta alkuperästään.

Tässä luvussa jos käytän termiä lahjasolulapsi tai lahjasolulasten vanhempi, tarkoitan luovutetuilla siittiöillä alkunsa saaneita henkilöitä tai heidän heterovanhempiaan. Mikäli kyse ei ole näistä kahdesta, määrittelen sen erikseen, esimerkiksi jos puhutaan kaikista hedelmöityshoitojen avulla syntyneistä lapsista tai samaa sukupuolta olevista vanhemmista.

3.1 Lahjasolulasten kokemukset

Esittelen seuraavaksi kaikki merkittävimmät tutkimukset, jotka koskettavat omaa tutkimustani, eli eivät käsittele esimerkiksi kokemuksia sisarusten tai luovuttajan etsimisestä. Ensin esittelen yleisesti lahjasolulasten kokemuksiin pureutuneita tutkimuksia, minkä jälkeen esittelen seuraavassa luvussa kolme tutkimusta, jotka on tehty samalla tutkimusmetodilla kuin omani, eli käyttäen IPA:a. Tutkimuksia ei ole montaa, joten tässä luvussa esittelen kaikki ne tutkimukset, jotka ovat mahdollisimman lähellä tämän tutkielman tutkimusintressiä.

Lahjasolulasten näkemyksistä ja kokemuksista on tehty myös yksi systemaattinen kirjallisuuskatsaus (Blyth, Crawshaw, Frith & Jones 2012), jossa on käsitelty 13 tutkimusta vuosilta 2000–2011. 2000-luvulla onkin tehty ensimmäiset lahjasolulapsien kokemuksia koskevat tutkimukset. Tämä kirjallisuuskatsaus ja sen yhteenveto on tärkeä siksi, että lahjasolulapsitutkimukset ovat hyvin erilaisia keskenään, ja usein ne on toteutettu melko pienillä otoskoilla, koska haastateltavia on vaikea löytää eivätkä suurin osa lahjasolulapsista tiedä, että he ovat lahjasoluilla syntyneitä, jotta he voisivat osallistua tutkimuksiin. Siksi käsitys siitä, mikä tutkimuksia yhdistää, on oleellista. Tutkijat nostivat tutkimuksista viisi lahjasolulasten kokemuksiin liittyvää teemaa, jotka ovat 1) omasta alkuperästä tiedon saaminen (engl. disclosure) 2) halu tietoon ja suhteeseen luovuttajan kanssa, 3) luovuttajan etsiminen, 4) halu tuntea lahjasolusisarukset ja muut geneettiset sukulaiset sekä 5) näkemykset hedelmöityshoidoista ja lahjasokusoluista (Blyth ym. 2012, 782–786). Myöhemmät tutkimukset

näyttävät tukevan näitä samoja teemoja (ks. esim. Ravelingien ym. 2014; Hertz ym. 2013). Nämä teemat näkyvät myös merkittävimmiksi näkemissäni tutkimuksissa, jotka esittelen seuraavaksi.

Jadvan, Freemanin, Kramerin ja Golombokin (2009) tutkimuksessa pyrittiin saamaan selville, mitä ajatuksia nuorilla ja aikuisilla lahjasolulapsilla on heidän alkuperästään ja heidän tunteistaan vanhempiaan kohtaan. Tutkimus on ensimmäisiä, jossa vertailtiin kahta eri lahjasolulapsiryhmää: heitä, jotka ovat saaneet kuulla alkuperästään lapsena, ja heitä, jotka ovat saaneet tietää vasta nuoruudessa tai aikuisuudessa. Tutkimus toteutettiin keräämällä aineisto verkossa kyselylomakkeella henkilöiltä, jotka kuuluivat rekisteriin (engl. Donor Sibling Registry), joka auttaa lahjasolulapsia etsimään heidän luovuttajiaan ja luovuttajan puolelta olevia puolisisarusia.

Tutkimukseen osallistuneista heteroperheen lapsista suurimmalle osalle alkuperästä oli ensimmäistä kertaa kertonut äiti (64 %). Molemmat vanhemmat olivat olleet mukana kertomisessa 18 prosentissa, ja yksin isä oli kertonut kahdelle prosentille. Mielenkiintoista on myös se, että kuudelle prosentille alkuperästä oli kertonut joku muu kuin vanhemmat. Heteroperheissä lahjasolulapset olivat useammin vihaisia äidilleen kuin isälleen siitä, että heille oli valehdeltu alkuperästään. Isää kohtaan rakkaus myös kasvoi useammin kuin äitiä kohtaan tiedon selville saamisen myötä. (Jadva ym. 2009.) On siis tavallista, että vain äidit kertovat alkuperästä, eivätkä isät ole mukana kertomishetkessä.

Tutkimuksessa selvisi, että he, joille on kerrottu myöhemmin, kokivat enemmän negatiivisia tunteita omaa alkuperäänsä kohtaan alkuperästä kerrottaessa ja myöhemmin elämässä. He, joille oli kerrottu 18-vuotiaana tai vanhempana, kokivat huomattavasti enemmän vihaa, helpotusta ja shokin tunteita. Kertomisen hetkellä nuorena ja aikuisena kuulleet kokivat myös huomattavasti enemmän olevansa yksin asian kanssa, olevansa poissa tolaltaan ja hämmennystä kuin lapsuudessa kuulleet. Yhteistä heillä oli kuitenkin se, että suurin osa koki kiinnostusta omaa alkuperää kohtaan. (Jadva ym. 2009.)

Hertzin, Nelsonin ja Kramerin (2013) tutkimustulokset tukevat Jadvan ym. (2009) tutkimustulosta siitä, että sillä, milloin lapsi on saanut tietää omasta alkuperästään, on merkitystä sille, miten lapsi asiaan suhtautuu. Mitä vanhempana alkuperästä on saatu tietää, sitä enemmän on koettu hämmennystä ja erilaisuutta. Lisäksi vanhempana selville saaneet kokivat perhesuhteet vaikeampina ja etteivät muut ihmiset ymmärrä heidän tunteitaan. Vaikeat perhesuhteet näkyvät esimerkiksi nais-mies-parien lahjasolulapsilla siinä, että he eivät pysty puhumaan asiasta heidän isänsä kanssa. Lahjasolulapset kuvittelevat epävarmuuksia, joita heidän isänsä voisivat kokea, kuten pelko siitä, että isä kokee hylätyksi tulemista tai surua geneettisen linkin puuttumisesta. Lisäksi ongelmia tuottaa se, ettei asiasta voi puhua vapaasti perheen tai suvun sisällä, vaikka muuten elämässä asiasta olisikin hyvin avoin. (Hertz ym. 2013, 57–62.) Voisi tulkita, että Jadvan ym. (2009) tutkimustulokset siitä,

että isät ovat harvoin läsnä kertomishetkessä, ja Hertzin ym. (2013) tutkimustulokset lahjasolulasten vaikeuksista puhua asiasta isän kanssa, voivat olla yhteydessä toisiinsa.

Muissakin tutkimuksissa on huomattu, että lahjasolulasten on vaikea puhua vanhempien kanssa luovutushoidoista. Esimerkiksi Schrijversin ym. (2017) tutkimuksessa lahjasolulapsista 37,5 % koki, että heidän vanhempansa eivät ole olleet kykeneviä keskustelemaan asiasta koska heidän vanhempansa ovat kokeneet syyllisyyttä ja epämukavuutta.

Hertzin ym. (2013) tutkimuksessa kävi myös ilmi, että erityisesti nais–mies-parien lapsilla, jotka ovat saaneet kuulla alkuperästään vasta myöhemmällä iällä, on enemmän petetyksi tulemisen kokemuksia, surua ja jopa vihaa. Neljäsosa koki helpotusta siitä, ettei heidän isänsä olekaan heidän biologinen isänsä. Neljäsosa vastaajista oli surullinen siitä, etteivät he koskaan tule tuntemaan luovuttajaa, tai kuten he kutsuivat, biologista isää. Lisäksi tutkimuksessa kävi ilmi, että neljä viidesosaa hedelmöityshoidoilla alkunsa saaneista lapsista haluaa saada selville luovuttajan henkilöllisyyden ja ottaa häneen yhteyttä. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että he haluaisivat suhteen luovuttajan kanssa. Kiinnostus luovuttajaa kohtaan liittyy esimerkiksi siihen, että he uskovat saavansa lisätietoa itsestään, terveydestään ja historiastaan. Lisäksi he ovat kiinnostuneita siitä, miltä luovuttaja näyttää. Luovuttajasta ja luovuttajalta halutaan siis lisätietoja, mutta hänet pidetään myös etäällä. (Em. 2013, 61–62.) Kaipuu tietoa kohtaan on siis olemassa.

Ravelingienin, Provoostin ja Penningsin (2014) tutkimuksen mukaan aiemmissa tutkimuksissa on viisi yhteistä asiaa, minkä takia lahjasolulapset haluaisivat tietää luovuttajan henkilöllisyyden: 1) Välttää lääketieteellisiä riskejä ja romanttisia suhteita biologisten sukulaisten kanssa, 2) tyydyttää uteliaisuus, 3) oppia lisää itsestä tai täydentää oma identiteetti, 4) oppia lisää minkälainen henkilö luovuttaja on sekä 5) luoda suhde luovuttajaan ja/tai hänen perheeseensä. Tutkijat myös painottavat, että pelkkä lainsäädäntö, jonka avulla lapsi voi saada luovuttajan henkilöllisyyden tietoonsa, ei kuitenkaan tyydytä näitä tarpeita, koska lähes kaikki kohdat vaativat myös jonkinlaisen kontaktin luovuttajaan, jotta tietoa voi saada. (Ravelingien, Provoost & Pennings 2014.) Suomessa ennen hedelmöityshoitolakia syntyneillä ei ole oikeutta saada selville luovuttajan henkilöllisyyttä, joten he eivät lähtökohtaisesti saa näihin kysymyksiin vastauksia, ellei tuuri käy geenitestin kanssa.

3.2 Lahjasolulasten kokemukset IPA:lla tutkittuna

Lahjasolulapsien kokemuksia hieman eri kantilta katsovia tutkimuksia on tehty kolme, joissa tutkimusmetodina on toiminut tässäkin tutkielmassa käyttämäni tulkitseva fenomenologinen analyysi (engl. Interpretative Phenomenological Analysis, IPA) (ks. Turner & Coyle 2000; Blyth 2012;

Indekeu & Hens 2018). Turner ja Coyle (2000) tutkivat aikuisten lahjasolulapsien identiteettikokemuksia ja kokemuksia neuvonnan tai terapian tarpeesta. Tutkimuksen 16 osallistujaa kerättiin tukiyhteisöstä, joka tukee lahjasolulapsia neljässä eri maassa, ja heille lähetettiin sähköpostilla tai postilla puolistrukturoitu kyselylomake. Tutkittavat kertoivat toistuvasti epäluottamuksesta perheen sisällä, negatiivisesta erottautumisesta, geneettisen jatkuvuuden puuttumisesta, turhautumisesta luovuttajan etsimisen vaikeuteen ja omaan geeniperimään liittyvään epätietoisuuteen, sekä vertaistuen puutteesta. (Turner & Coyle 2000.)

Tutkimuksessa jatkuvasti tuli esiin se, miten tiedon pimittämisellä ja tunteella siitä, että kaikki ei ole kuten pitäisi, on negatiivisia vaikutuksia lahjasolulasten elämässä. Salailu aiheutti perheen sisällä epäluottamusta ja tunteita petetyksi tulemisesta. Lahjasolulapset kokivat myös, että salailu on voinut olla syynä huonoihin perhesuhteisiin jo ennen oman alkuperän selville saamista. Vaikka oman alkuperän selville saaminen oli monille shokki, koettiin sen myös antavan vastauksia kysymyksiin, jotka aiemmin oli jätetty huomiotta tai jätetty vastaamatta. (Turner & Coyle 2000, 2049.)

Toiseksi tutkimuksessa nousi esiin lahjasolulasten halu tietää omasta geneettisestä alkuperästään ja toive löytää luovuttaja. He ilmaisivat monia erilaisia tunteita teemaan liittyen, esimerkiksi surua siitä, etteivät he voi koskaan löytää biologisia juuriaan tai saada suhdetta luovuttajaan. Lahjasolulapset kertoivat tuntevansa arvostuksen ja ymmärryksen puutetta henkilöiltä, jotka eivät ymmärtäneet oman alkuperän selville saamisen tärkeyttä, sekä hylätyksi tulemisen tunnetta liittyen luovuttajaan ja hoitohenkilökuntaan. Turnerin ja Coylen mukaan myös näyttäisi siltä, että kun ei ole oikeutta eikä mahdollisuutta saada tietää omia geneettisiä juuriaan, aiheuttaa se uhan identiteetille. Kaiken kaikkiaan tutkimuksessa huomattiin, että nämä monenlaiset kokemukset ja tuntemukset saattavat aiheuttaa haasteita identiteetin kanssa lahjasolulapsille, jonka takia myös terapiasta ja vertaistuesta voi olla apua. (Turner & Coyle 2000.)

Eric Blythin (2012) tutkimuksessa selvitettiin lahjasolulasten näkemyksiä omasta geneettisestä alkuperästään, geenien merkityksestä ja ei-geneettisistä suhteistaan. Tutkimuksessa oli kahdeksan osallistujaa, jotka olivat kaikki saaneet alkuperänsä samalla klinikalla, heillä oli sama luovuttaja ja he olivat saaneet tietää sukulaissuhteestaan toisiinsa. He saivat tietää alkuperästään 11–56-vuotiaina, ja tutkimuksen aikaan he olivat 44–65-vuotiaita. Tutkimuksen lähtökohta on siis melko poikkeuksellinen. Osallistujille lähetettiin semistrukturoitu kyselylomake sähköpostilla, ja data analysoitiin IPA:n avulla. Tutkimukseen osallistujat olivat kokeneet geneettisten sukulaistensa löytämisen emotionaalisesti varautuneena, mutta pääosin hyvin positiivisena tapahtumana. Geneettisten sukulaisten löytyminen aiheutti monenlaisia ajatuksia myös esimerkiksi siitä, määritteleekö nämä ihmiset perheeksi, vaikka he ovat toisaalta täysin tuntemattomia. Blyth

argumentoikin, että perheet, joissa on käytetty hedelmöityshoitoja, haastavat perinteisen dualistisen jaon genetiikan ja kulttuurin välillä. Samalla kun lahjasolulapset ovat kiitollisia heidät kasvattaneille vanhemmilleen, on heillä silti halua löytää tietoa omasta geneettisestä alkuperästään, ja näin he itse määrittelevät mikä heille on tärkeää. (Blyth 2012.)

Myös Indekeu ja Hens (2018) selvittivät tutkimuksessaan lahjasolulasten kokemuksia ja merkityksenantoja geeneistä, genetiikasta ja heidän omasta alkuperästään. Tutkimukseen osallistui 12 täysi-ikäistä henkilöä Belgiasta ja Alankomaista. Osallistujia haastateltiin pienryhmissä ja muutamaa yksittäin. Tutkimus osoitti, että kaikki lahjasolulapset kokivat, että geeneillä on jonkinlainen merkitys, vaikka ajatukset merkityksistä vaihtelivat. Geenien koettiin olevan osa päivittäistä elämää, mikä näkyi esimerkiksi siinä, että kohdatessaan uuden mahdollisen kumppanin lahjasolulapset halusivat tietää, ovatko he geneettisesti sukua, tai kun he kohtaavat ulkonäön vertailua perheenjäsenten kesken. Geenit eivät itsessään ole asia jolle he haluavat antaa erityistä painoarvoa, mutta niiden merkitystä on vaikea välttää päivittäisessä elämässä. (Indekeu & Hens 2018.)

Geenit antavat paljon informaatiota henkilökohtaisella tasolla ja jopa omaan identiteettiin liittyen. Tutkimuksessa kävi ilmi, että geenejä pidettiin 1) "aloituspakkauksena", eli materiaalina, josta yksilö kehittyy, 2) asiana, joka tekee ihmisestä erityislaatuisen ja 3) viitepisteenä (engl. a reference-point), eli asiana, joka voi auttaa heitä selventämään heidän perimäänsä. Tämän viitepisteen merkitys nousee esille esimerkiksi siinä, kun huomaa itsessään erilaisuutta omiin perheenjäseniinsä verraten. (Em. 2018, 15–16.)

Geenien merkityksellisyys aiheutti lahjasolulapsille monenlaisia sisäisiä kamppailuja. Ensinnäkin pohdintaa aiheutti se, kuinka paljon arvoa he antavat geneettiselle siteelle luovuttajaan tai toisaalta geneettisen siteen puuttumiselle perheessä. Toiseksi he kokivat, että hedelmöityshoitoklinikat, lääkärit ja vanhemmat usein vähättelivät geenien merkitystä ja lahjasolulasten näkemys sivuutetaan. Kolmanneksi heistä tuntui, että yhteiskunta pyrkii sivuuttamaan heille tärkeät teemat, ja he kokivat heitä syyllistettävän siitä, että he antavat geeneille liikaa painoarvoa. (Em. 2018, 8–16.)

Näiden kolmen IPA:lla toteutetun tutkimuksen lisäksi on tutkittu myös lahjasolulasten kokemuksia omien geneettisten sukulaistensa sekä luovuttajan etsimisestä (ks. Jadva, Freeman, Kramer, Golombok 2010; Jadva, Freeman, Tranfield & Golombok 2017). Tässä tutkielmassa haastatellut eivät kuitenkaan olleet etsineet luovuttajaa tai sukulaisiaan haastatteluhetkeen mennessä, minkä takia teema on rajattu ulos tutkielmasta.

Aikaisempien tutkimusten tulkitsemiseen liittyy monia rajoitteita alkaen siitä, että tutkimusta on niin vähän, ettei yleistäminen ole mahdollista. Kuten edellä saattoi myös huomata, ovat osallistujien

taustat hyvin monimuotoisia, kuten Blythin (2012) tutkimuksessa tutkittavat olivat 44–56-vuotiaita. Toisaalta välillä tutkimuksissa lahjasolulasten kokemuksista on tutkittu todella pieniä lapsia (ks. esim. Blake, Casey, Readings & Golombok 2010). Lahjasolulapseus on laaja käsite, ja tutkittavat voi rajata monella tavalla. Lisäksi tutkimusjoukko on usein IPA:lle tyypillisesti melko pieni, mutta muissakin tutkimuksissa tutkittavien löytäminen on voinut olla hankalaa. Lisäksi aiemmissa IPA-tutkimuksissa on siis tutkittu lahjasolulasten kokemuksia lähinnä genetiikkaan ja identiteettiin liittyen. Esimerkiksi kokemukset perhesuhteista ja niiden mahdollisesta muutoksesta ovat jääneet sivuosaan.

Lähes kaikissa tässä luvussa mainituissa tutkimuksissa aineistot on kerätty erilaisten järjestöjen ja tukiryhmien kautta, mikä on voinut vaikuttaa tutkimusten tuloksiin. Järjestöihin ja tukiryhmien piiriin on voinut päätyä ihmisiä, jotka ovat kaivanneet keskusteluapua, halunneet löytää omat geneettiset juurensa tai muuten vain ajattelevat aktiivisemmin omaa alkuperäänsä. Lahjasolulapsiyhteisö on maailmanlaajuisesti pieni, mikä voi vaikuttaa siihen, että yhteisöihin hakeutuneet ovat vaihtaneet kokemuksiaan, joka on voinut vaikuttaa siihen, millainen painoarvo tietyille asioille annetaan. Lisäksi monet tutkimukset on toteutettu sähköpostitse tai kyselylomakkeilla, myös siksi että aineistot ovat usein kansainvälisiä. Yksilöhaastatteluja on tehty harvemmin.

4 Tutkimusasetelma ja -menetelmä

Tässä luvussa esittelen tutkimuksen metodologiset valinnat. Luvussa esitellään tutkimuskysymys, tutkimuksen aineisto ja analyysimenetelmä. Tämä on kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus, jossa on käytetty tutkimusmenetelmänä tulkinnallista fenomenologista analyysia (engl. interpretative phenomenological analysis, IPA). Kokemuksen tutkimuksen ja IPA:n lisäksi käsittelen tässä luvussa tutkimuksen teon etiikkaa.

Olen valinnut tehdä laadullista tutkimusta, koska olen kiinnostunut kokemuksesta. Ihmistutkimuksessa kaikkea ei voi tutkia määrällisesti, vaan lähinnä suhteellisen yksinkertaisia tai selkeästi käsitteellistettyjä ilmiöitä. Tämän takia kokemuksen tutkimus olisi määrällisillä menetelmillä hankalaa, koska silloin menetettäisiin ymmärrys siitä, miten ilmiöt sijoittuvat ihmisten elämään. (Tökkäri 2018, 66.) Kun ollaan kiinnostuneita kokemusten ja ihmisten ainutlaatuisuudesta, on laadullinen tutkimus usein kvantitatiivista tutkimusta perustellumpi valinta (Tökkäri 2016, 158).

Eskolan ja Suorannan (1998) mukaan laadullisilla menetelmillä saavutetaan ilmiöiden prosessiluonne. Tätä on yhteydessä siihen, että tutkimustuloksia ei voida pitää ajattomina, vaan muuttuvina ja paikallisina. (Eskola & Suoranta 1998.) Tämä sopii myös yhteen ajatukseni lahjasolulapseudesta elämänmittaisena prosessina kanssa.

4.1 Tutkimuskysymys

Haluan tutkielmassani saada selville, millaisia kokemuksia lahjasolulapsilla on omaan alkuperäänsä ja sen kautta elämäänsä liittyen. Tutkimuskysymykseni on:

Millaisia kokemuksia lahjasolulapseuteen liittyy?

Kokemukset lahjasolulapseudesta kattavat sisälleen kaikki ne kokemukset, joita on alkanut syntyä siitä alkaen, kun luovutetuilla siittiöillä alkunsa saanut henkilö saa tietää omasta alkuperästään. Puhun tutkielmassa prosessista, koska käsitän lahjasolulapseuden elämän mittaisena prosessina. Omaa lahjasolulapseutta käsitellään eri aikoina eri tavalla, ja eri kysymykset nousevat myös esiin eri aikaan. Lahjasolulapseus ei ole vain yksi hetki tai tietty aika, vaikka selville saamisen hetki onkin merkittävä. En kuitenkaan käsittele prosessia kronologisena, koska ei ole olemassa yhtä kaavaa, miten prosessi etenisi. Tässä tutkielmassa olen pyrkinyt keskittymään kokonaiskuvaan, enkä aikajanaan.

Tutkimuskysymystä ei rajattu tarkemmin, koska lahjasolulasten kokemuksista on ylipäättään hyvin vähän tietoa, joten ei ollut mielekäästä aloittaa tutkimista esimerkiksi vain sen vaikutuksesta

identiteettiin, vaikka yksityiskohtaisempiakin teemoja olisi aineistosta helposti noussut. IPA-tutkimuksissa voidaan keskittyä joko hyvin tarkkaan ja yksityiskohtaan pureutuvaan tutkimuskysymykseen, tai laajaan, kuten tässä tutkimuksessa olen valinnut keskittyä (Smith & Eatough 2007, 5).

4.2 Kokemuksen tutkimus ja IPA

Tässä luvussa esittelen ensin IPaa ja sen teoreettisia lähtökohtia, jonka jälkeen esittelen lyhyesti kokemuksen tutkimusta ja kokemuksen käsitteen historiaa. Tutkimuksen teoreettis-metodologisena perustana ja tutkimusmenetelmänä on tulkinnallinen fenomenologinen analyysi, (engl. Interpretative Phenomenological Analysis) johon viitataan lyhenteellä IPA. Se on melko tuore kvalitatiivinen tutkimusmenetelmä, jonka juuret ovat erityisesti psykologiassa. IPA:a on käytetty eniten terveystieteissä, mutta sen käyttö on yleistynyt monilla muillakin aloilla. IPA:a käytetään erityisesti tutkittaessa kokemusta, ja erityisesti sitä, miten ihmiset tekevät ymmärrettäväksi omia kokemuksiaan. (Ks. Smith, Flowers & Larkin 2009.)

IPA sopii erityisesti teemoihin, joita ei ole vielä tutkittu paljoa, ovat monimutkaisia tai jotka sisältävät ajatuksen prosessista ja muutoksesta (Smith & Osborn 2004, 231). Tutkimusaiheeni on ja sisältää kaikkea edellä mainittua, jonka takia IPA on sopiva valinta sen tutkimiseen. Lisäksi IPA:lla voidaan tarttua joko teemoihin, jotka ovat kiireellisiä ja ajankohtaisia, tunteita herättäviä ja pulmallisia, tai teemoihin, jotka sisältävät pitkäaikaisia reflektioita elämäntilanteesta (Smith & Eatough 2007, 5–6). Ajattelen, että lahjasolulasten kokemukset ovat osittain molempia, koska kun lahjasolulapsi saa kuulla omasta alkuperästään, on asia ajankohtainen ja suuria tunteita herättävä, mutta pohdinta ei jää siihen, vaan se jatkuu elämän kulun myötä.

IPA:a käytetään usein tutkimuksissa, joissa ollaan niin sanotusti isojen asioiden äärellä, eli teemojen, jotka ovat erittäin tärkeitä haastateltaville joko päivittäin tai tietyssä elämäntilanteessa. Usein nämä tapahtumat tai haasteet ovat muutoksia aiheuttavia ja usein ne liittyvät myös identiteettiin, johon henkilökohtaisesti merkittävät tapahtumat usein vaikuttavat. (Smith & Eatough 2007, 5.) Lisäksi IPA sopii erityisen hyvin tutkijalle, jos hän haluaa saada selville mitä puheella kerrotaan epäsuorasti, mitä puheella pyritään saavuttamaan, tai mitä ehkä jätetään sanomatta. (Tökkäri 2018, 69; Smith ym. 2009).

Suomessa on tehty kuusiosainen kokemuksen tutkimusta eri näkökulmista käsittelevä kirjasarja. Kirjasarja ”Kokemuksen tutkimus” on toiminut kokemuksen käsitteeseen hyvänä oppaana, mutta on hyvä huomioida, että kokemuksen tutkimuksellakin on monenlaisia perinteitä. Esimerkiksi Tökkäri

(2018) puhuu kolmesta eri kokemuksen tutkimustavasta, jotka ovat 1) fenomenologinen 2) hermeneuttis-fenomenologinen ja 3) narratiivinen tutkimus. Koska tutkimustapoja on monia, ja ne eivät muodosta yhtenäistä suuntausta (esim. Tökkäri 2018, 65), seuraan ensisijaisesti metodini IPA:n jalanjälkiä hermeneuttis-fenomenologisessa perinteessä, ja pyrin erottamaan sen ensimmäisenä mainitusta fenomenologisesta tutkimustavasta. Tökkärin mukaan IPA:a sovelletaan vähemmän kuin kokemuksen tutkimuksen kuvailevia menetelmiä, ainakin Suomessa, todennäköisesti koska se on menetelmänä uudempi (Tökkäri 2018, 74).

IPA:n juuret ovat kolmessa tieteenfilosofisessa suuntauksessa: fenomenologiassa, hermeneutiikassa ja idiografiassa. Käsittelen seuraavaksi lyhyesti, mitä tämä tarkoittaa IPA:n kannalta. **Fenomenologia** on filosofinen lähestymistapa kokemuksen tutkimiseen. Fenomenologiassa ollaan kiinnostuneita siitä, millainen jokin kokemus ihmiselle on, erityisesti sillä tavalla, että mitkä asiat ovat meille merkityksellisiä ja jäsentävät kokemusmaailmaamme. (Smith, Flowers & Larkin 2009, 10.) Husserl, Heidegger, Merleau-Ponty ja Satre ovat merkittävästi vaikuttaneet fenomenologiaan ja samalla IPA:n teoreettisiin lähtökohtiin. He näkivät fenomenologiassa ja kokemuksessa paljon eroja. Yhteistä on kuitenkin se, että fenomenologiassa kokemuksen ymmärrys avaa elettyä prosessia, näkökulmia ja merkitystä, mitkä ovat oleellisia ja uniikkeja henkilön suhteessa maailmaan. (em. 21.)

Toiseksi IPA:n tausta on **hermeneutiikassa**, eli teoriassa tulkinnallisuudesta. Hermeneutiikka näkyy IPA:ssa niin, että siinä yritys ymmärtää, mikä on muiden suhde maailmaan, on tulkinnallista ja keskittyy heidän yrityksiinsä tehdä merkityksiä teoistaan ja asioista, joita heille tapahtuu. (Smith ym. 2009, 21.) IPA siis ymmärtää, että samalla kun yritetään ymmärtää toisten kokemuksia, tiedostetaan, ettei tätä voida saavuttaa ilman tutkijan tulkinnallista työtä (Smith & Osborn 2004, 230; Smith ym. 2009, 21). Tämän takia jo metodin nimessä korostetaan termiä tulkinnallinen (engl. interpretative).

IPA olettaa, että kokemusten ymmärtäminen vaatii aina tutkijan tulkintaa, vaikka toisen ihmisen puheella onkin yhteys hänen kokemusmaailmaansa. Kokemukset eivät siis ole suoraan ymmärrettävissä ja välity puheessa täydellisinä, sillä ihmiset eivät useinkaan pysty kertomaan kokemuksistaan kuten he ovat ne kokeneet. Puheissa kokemuksista on siis aina tietoisesti tai tiedostamatta valittu, miten kokemuksesta kertoo. Eli vaikka tavoite on tavoittaa yksilöiden kokemusmaailma sellaisenaan, on myönnettävä, ettei tavoitetta voi täysin saavuttaa. Kuvatut kokemukset eivät siis vastaa eläviä kokemuksia. Tökkäri (2018) sanoo osuvasti, että kokemuksen tutkijan ”ei tarvitse olettaa, että haastateltava puhuisi totta siitä, mitä on tapahtunut, mutta hänen on oletettava, että haastateltava puhuu totta siitä, mitä on kokenut”. (Tökkäri 2018, 68.)

Jussi Backman (2018) sanoo esitellessään kokemuksen käsitteen filosofista käsitehistoriaa, että länsimaisen filosofian perinteessä kokemus on ymmärretty välinearvona, eli se on vain tiedon

hankinnan tapana. Tällöin kokemukseen on liitetty tiedollisia heikkouksia, kuten kokemuksen kontingenssi, eli ennakoimattomuus, kokemuksen ainutkertaisuus eli tilannesidonnaisuus sekä kokemuksen negatiivisuus, eli kyky muovata ja uudistaa edeltäviä käsityksiä. Näitä heikkouksia on sitten tieteessä pyritty voittamaan. (Backman 2018, 25–36.) Backmanin mukaan hermeneutiikan myötä tilanne käännettiin pääläelleen. Ne asiat, joita oli aiemmin pidetty heikkouksina, käännettiin vahvuuksiksi. Kokemuksen hermeneuttinen potentiaali sisältyy juuri näihin heikkouksiksi koettuihin piirteisiin. Kokemusta ei myöskään haluttu pitää vain välineenä tiedon saavuttamiselle. Kokemus on myös ainaista käsitysten kumoutumista ja siitä seuraavaa uudistumista. Kokemus siis koettelee näkökulmiamme ja estää ideologista tai dogmaattista jähmettymistä. (Backman 2018, 25–38.)

Kolmas merkittävä vaikuttaja IPA:ssa on **idiografia**, joka on kiinnostunut pikkutarkasta. Tämä poikkeaa perinteisestä psykologiasta siinä, ettei IPA pyri tekemään yleistettäviä lakeja ihmisten käyttäytymisestä. Idiografia on kiinnostunut yksityiskohdista, mikä näkyy analyysin syvyydessä. Lisäksi idiografia pyrkii ymmärtämään, miten tietty kokemuksellinen ilmiö, kuten prosessi tai tapahtuma, on ymmärretty jonkun henkilön näkökulmasta tietyssä kontekstissa. Tämän takia IPA:ssa käytetään usein pieniä ja mahdollisimman homogeenisiä otoksia. (Smith ym. 2009, 29–32.)

IPA:ssa ajatellaan, että lähtökohtaisesti elämässämme on koko ajan tapahtumia. Kun tulemme tietoiseksi näistä tapahtumista ja siitä mitä meille tapahtuu, tulee niistä kokemuksia. Kuitenkin kokemus on enemmänkin, esimerkiksi tapahtumalla voi olla suurempi merkitys ihmisen elämässä kuin vain se yksittäinen hetki. Kun ihmisillä on jokin kokemus jostain, mitä heidän elämässään tapahtuu, he alkavat miettimään tapahtuman merkityksellisyyttä ja niin sanotusti alkavat järkeistää sitä (engl. make sense). Tästä IPA on kiinnostunut. (Smith ym. 2009, 1–3.)

Miten IPA ja hermeneuttis-fenomenologinen tutkimustapa eroaa muista kokemuksen tutkimuksen tutkimustavoista? Fenomenologinen ja hermeneuttis-fenomenologinen tutkimustapa ajattelevat samalla tavalla kokemuksesta, eli ne painottavat kokemuksen yksilöllisyyttä ja tajunnallisuutta. Tämä tarkoittaa, että kokemus syntyy yksilön tajunnan suuntautuessa kohteeseen ja sen ilmetessä tajunnalle. Hermeneuttis-fenomenologinen näkökulma korostaa kuitenkin merkitysten vaativan tulkintaa. Kokemuksen tutkimuksessa läsnä ovat aina tutkijan aiemmat kokemukset ja ennakkoletukset, olivat ne sitten tiedostettuja tai tiedostamattomia. Tämä pitää ymmärtää ja hyödyntää tutkimuksessa. Tämän takia hermeneuttis-fenomenologisessa tutkimuksessa ei käytetä muuten kokemuksen tutkimuksessa usein käytettyä sulkeistamista, jossa tutkija siirtää oman tietämyksensä aiheesta aktiivisesti syrjään analyysin aikana. (Tökkäri 2018, 65–68.) Edellä mainittujen asioiden lisäksi IPA eroaa muista menetelmistä myös käsitteiden osalta. IPA:ssa puhutaan yleensä teemoista, kun muuten puhutaan merkityssuhteista. (Tökkäri 2018, 75.)

Kokemuksen tutkimukseen liittyy monia haasteita. Kokemuksen tutkimuksen kirjasarjan viimeisimmässä osassa Toikkanen & Virtanen (2018) sanovat, että kokemuksesta keskusteleminen voi olla haastavaa käsitteen käytön kirjavuuden vuoksi. Kokemus on samalla arkinen sana, mutta myös tieteellinen käsite. Kokemuksen käsite on ensinnäkin yksilöllinen, ja antaa yksilöllisyydelle ja sen ilmaisemiselle arvon. Lisäksi kokemus osallistuu jaettuun ja yleisesti hyväksytyyn tietoon, ja sen takia mielipide voidaan korottaa tiedon kaltaiseen rooliin. (Toikkanen & Virtanen 2018, 9.) Kokemus on siis haasteellinen käsite ja tutkimuskohde. Tökkäri kuvaileekin, että kokemuksella on tapana paeta tarkkaa tutkimuksellista määrittelyä. (Tökkäri 2018, 81.) Haastetta kokemuksen tutkimuksen ymmärtämiseen tuottaa myös se, että sen juurina toimivia fenomenologiaa ja hermeneutiikkaa ei voi määritellä yksinkertaisesti vain yhdellä tavalla (ks. esim. Kakkori & Huttunen 2010). Lisäksi laaja kirjo kokemuksen tutkimusta sisältää osin keskenään ristiriitaisia oletuksia ja periaatteita, minkä takia Suomessa tarvittaisiin yhä enemmän teorian ja empirian yhdistämistä (Tökkäri 2018, 64).

Kokemuksen tutkimuksessa läsnä on se ongelma, että tutkija voi nähdä toisen elävästä kokemuksesta vain heidän kuvauksensa siitä. Kokemusta voi myös kuvata monella eri tavalla, joten myös tutkijan ymmärtämisen perustana oleva aihealue saa monenlaisia muotoja. Kokemuksen tutkimuksessa onkin tärkeää, että tutkija ymmärtää itsensä samanlaiseksi kokevaksi olennoksi kuin tutkittavakin. Näin tutkija pohtii koko ajan sitä, onko hänelle muodostuva kokemus tästä tutkimusaineistosta, vai kenties tutkijan omaa tulkintaa muualta. Ilman tätä prosessia tutkija helposti ymmärtää kokemuksesta sen, mitä hän jo siitä ennalta ymmärtää. (Perttula 2009, 145.)

Emme voi koskaan kokea toisen kokemusta, eli se pysyy saavuttamattomissa. Voimme kuitenkin pyrkiä ymmärtämään sitä. Hermeneutiikan peruseriaatteiden mukaan voimme jopa ymmärtää toisen kokemusta paremmin kuin mitä kokija itse ymmärtää. (Koivisto, Kukkola, Latomaa & Sandelin 2014, 15; Kukkola 2014, 53.) Lisäksi kokemuksen tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita sekä tiedostetuista että tiedostamattomista kokemuksista, sillä fenomenologisesti oletetaan, että vain osa tulee tiedostetuiksi (Perttula 2009, 119).

4.2.2 Aineisto ja sen kerääminen

Sopiva otoskoko vaihtelee tutkimuksittain, eikä siihen ole yhtä oikeaa vastausta. Koko riippuu paljon kolmesta asiasta: kuinka huolellisesti analyysi ja raportointi tehdään, yksittäisten haastattelujen sisällöllisestä rikkaudesta ja niistä organisaationaalisisista rajoista, joissa toimitaan. IPA-tutkimuksessa usein suositaan pientä otoskokoja, koska tarkoitus on keskittyä yksilön kokemuksiin ja tehdä tarkka analyysi. (Smith, Flowers & Larkin 2009, 51.) Smith, Flowers ja Larkin sanovat kirjassaan (2009,

51–52), että opiskelijoiden projektissa, kandin tutkielmassa tai pro gradu -tutkielmassa hyvä määrä haastateltavia on kolme tai kolmen ja kuuden välissä, koska monet tutkimukset on toteutettu nykyään tämän skaalan sisällä. Toisaalta toisessa lähteessä Smith ja Osborn kirjoittavat, että suurin osa tutkimuksista toteutetaan 6–15 osallistujalla (Smith & Osborn 2004, 230), mutta tällä ei ilmeisesti tarkoiteta opiskelijoiden tutkimuksia. Myös yksittäiset tapaustutkimukset ovat mahdollisia (Smith ym. 2009, 51).

Smith ym. mukaan IPA:ssa on ongelmallisempaa yrittää toteuttaa tutkimus liian isolla otoskoolla kuin liian pienellä. Jos otoskoko on liian iso, on vaara että yksittäinen haastattelu jää toisten jalkoihin, koska dataa on niin paljon. Tarpeeksi pienellä otoskoolla data on hallittavissa, ja pystytään keskittymään jokaisen yksilön kokemuksiin, ja verrata niitä muiden kanssa. Suurempaa otoskokoa ei siis pitäisi pitää tavoitteena tai paremman työn merkinä, koska onnistunut analyysi vaatii aikaa, reflektiota ja dialogia, mikä ei välttämättä ole mahdollista suurissa otoskoissa. (Smith ym. 2009, 51–52.)

IPA:ssa käytetään harkintaan perustuvaa otantaa. Koska määrät IPA-tutkimuksissa ovat todella pieniä, ei IPA edes pyri saamaan satunnaisotosta tai edustusta laajasta monimuotoisesta väestöstä. Osallistujat valitaan sen perusteella, että he voivat mahdollistaa pääsyn tiettyyn perspektiiviin valitusta aiheesta. Tutkittavat edustavat siis enemmänkin perspektiiviä kuin populaatiota. Tämän takia IPA:ssa yritetään löytää mahdollisimman homogeeninen otos, esimerkiksi ottaen huomioon sosioekonomiset muuttujat. Tämä mahdollistaa paremman ymmärryksen hyvin tietystä kokemuksesta. Usein homogeenisyyden aste kuitenkin vaihtelee tutkimuksien välillä lähinnä käytännön kysymysten takia: kuinka helposti ihmisiin saadaan yhteyttä ja millaisilla ihmisillä on tietty kokemus. Jos tutkittava teema on hyvin harvinainen, rajaa se myös otosta. (Smith ym. 2009, 50.)

Tammikuussa 2017 aloin levittää haastattelukutsua sosiaalisessa mediassa, erilaisille nettifoorumeille, järjestöille ja opiskelijayhdistyksille. Myös Simpukka ry jakoi kutsua omissa kanavissaan ja omille sidosryhmilleen. Etsin haastateltavia neljän kriteerin perusteella: Heidän tuli olla yli 18-vuotiaita, saaneet alkunsa luovutetuilla siittiöillä, saaneet tietää omasta alkuperästään yli 15-vuotiaana ja perheessä on tai on ollut sekä isä että äiti. Tällä rajauksella halusin varmistaa, että otos olisi mahdollisimman homogeeninen, kuten IPA:ssa on tapana.

Haaste haastattelukutsun levittämisessä oli se, että henkilöitä, jotka olisivat yli 18-vuotiaita ja tietäisivät saaneensa alkunsa luovutetuilla siittiöillä, on hyvin vähän. Lisäksi näitä henkilöitä ei voi tavoittaa keskitetysti, koska Suomessa ei ole yhdistystä tai järjestöä lahjasolulapsille. Tämän takia oli tärkeää saada välitettyä haastattelukutsua mahdollisimman laajalle, ja erityisesti ihmiseltä ihmiselle.

Suurin osa haastateltavista näki kutsun Facebookissa ystävän jaon kautta, tai ihmiset olivat suoraan vinkanneet tietämilleen lahjasolulapsille tutkimuksesta. Myös muutamat muut teemasta kiinnostuneet henkilöt ottivat yhteyttä, mutta eivät päätyneet haastateltaviksi, koska eivät täyttäneet haastateltaville määrittelemiäni kriteerejä.

Haastateltavien löytäminen oli todella hankalaa. Pelkäsin paljon sitä, etten saisi tarpeeksi isoa ja rikasta aineistoa kasaan, vaikka IPAan periaatteessa riittäisi yksikin haastattelu. Kuulin myös muutamasta ihmisestä, joille oli kerrottu tutkimuksestani, mutta jotka eivät halunneet osallistua. Arkaluontoiseen tutkimusaiheeseen voi tutkittavien löytäminen olla tavallista vaikeampaa (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2009, 10).

Loppujen lopuksi sain kasaan melko homogeenisen ryhmän haastateltavia. Kaikki neljä heistä ovat naisia, haastatteluhetkellä 24–30-vuotiaita, ja he kaikki ovat jatkaneet opintojaan peruskoulun jälkeen. Kaikki heistä olivat kuulleet omasta alkuperästään jo vuosia aiemmin. Kaksi heistä oli saanut kuulla 20–25-vuotiaana, yksi 15–20-vuotiaana ja yksi 10–15-vuotiaana. Tein päätöksen, että vaikka yksi haastateltavista ei ollut kuullut alkuperästään 15 ikävuoden jälkeen, otan hänet silti mukaan haastatteluun, koska hän ei myöskään ole saanut kuulla alkuperästään varhaislapsuudessa, mikä erottaisi hänet muista haastateltavista. 15 ikävuoden raja oli joka tapauksessa lähinnä suuntaa antava, kun ajatuksena oli vain erottaa ihmiset, jotka ovat tienneet lähes aina alkuperästään, heistä, jotka eivät ole. Alun perin otokseeni kuului myös viides henkilö, joka kävi läpi saman tutkimusprosessin kuin muutkin, mutta haastattelun toiveen mukaisesti hänen kokemuksensa eivät päätyneet lopulliseen tutkielmaan.

IPA:an soveltuu parhaiten datankeräysmenetelmä, jossa on mahdollisuus saada rikas, yksityiskohtainen ja minä-muotoinen selvitys tutkittavien kokemuksista. Perusteellisilla haastatteluilla tai päiväkirjoilla saatetaan päästä parhaiten käsiksi tällaiseen tietoon, ja näillä tavoilla rikkaan aineiston saaminen on todennäköisintä. (Smith ym. 2009, 56.) IPA:ssa aineiston kerääminen toteutetaan usein semi-strukturoituina haastatteluina, joissa aikataulua ja haastattelurunkoa käytetään joustavasti ja haastateltavilla on tärkeä rooli siinä, mistä keskustellaan. Tutkijalla on idea siitä, mikä häntä kiinnostaa, ja kysymyksiä, joilla teemaa lähestyy. Samaan aikaan hän pyrkii pääsemään mahdollisimman lähelle haastateltavan psykologista ja sosiaalista maailmaa. Tämän takia haastattelussa on tärkeää seurata, mihin suuntaan haastateltava haastattelua voi viedä, erityisesti koska silloin voidaan päästä teemoihin, mitä haastattelija ei ole osannut aavistaa. (Smith & Osborn 2004, 233.)

Valitsin tiedonkeruun menetelmäksi haastattelun, koska haastattelun avulla on mahdollista saada tietoa vähän kartoitetusta aiheesta ja on muita menetelmiä helpompaa päästä sisälle ihmisen

henkilökohtaiseen kokemusmaailmaan. Osasin myös odottaa, että tutkimuksen aihe tuottaa monitahoisia vastauksia, joihin on helpoin päästä käsiksi haastattelulla (Hirsjärvi & Hurme 2008, 35).

IPA:ssa haastattelukysymykset pyritään muodostamaan mahdollisimman avoimiksi, mikä kannustaa haastateltavaa pitkiin vastauksiin. Kysymyksissä pyritään välttämään ennakko-oletuksia haastateltavan kokemuksista ja johdattelevia kysymyksenasetteluita. Perusteelliset IPA-haastattelut ovat usein pitkiä, pituudeltaan noin tunnin tai yli. (Smith ym. 2009, 59–61.) Tämän tutkielman haastattelurungon muodostin pääasiassa aiemman tutkimuksen pohjalta. Kävin jokaisen kysymyksen läpi IPA:n opaskirjan avulla, jotta haastattelurunko noudattaisi sen tutkimuskäytäntöä. Oman työni tukena toimivat myös graduseminaarista saamani kommentit. Lisäksi näytin haastattelurungon Simpukka ry:n toiminnanjohtajalle, jolta sain arvokasta palautetta kysymyksenasetteluihin. Haastattelurunko löytyy tutkielman lopusta liitteistä (Liite 1).

Toteutin haastattelut kevättalvella 2017. Kaksi haastatteluista tehtiin kasvokkain eri puolella Suomea, ja kaksi haastatteluista tehtiin tietokoneella Skypen videopuhelun välityksellä pitkien välimatkojen takia. Kasvokkain tapahtuneissa haastatteluissa pohdimme joko yhdessä paikan, jossa voisimme tavata, tai haastateltava sai itse päättää paikan. Lopulta yksi haastattelu tehtiin kirjastossa ryhmätyötilassa ja yksi kahvilassa huoneessa, jossa sai ovet kiinni. Haastattelut kestivät noin tunnista kolmeen tuntiin. Ajat vaihtelivat paljon myös sen takia, että joidenkin kanssa joimme samalla kahvia tai saatoimme pitää pieniä ruokataukoja. Haastattelut tallennettiin kahdella eri laitteella.

Koin haastattelujen tekemisen paikoitellen vaikeana johtuen yhteisyyden rakentamisen tavoitteesta haastattelussa, mutta samalla säilyttäen oman tutkijaposition. Ruusuvuoren ja Tiittulan (2009) mukaan kaikki haastateltavat eivät aina välttämättä ole selvillä siitä, mikä on tutkimushaastattelun tarkoitus, ja mikä on haastattelijan rooli. Tämän takia tutkittavien perinpohjainen informointi on tärkeää, mutta haastattelutilanne voi silti tuottaa haasteita. Tämä tuli itselleni vastaan useamman kerran haastattelutilanteissa. Yritin pitää itseni etäällä esimerkiksi terapeutin roolista sekä siitä, ettei haastateltava pitäisi minua oman tarinansa äänitorvena tavalla, joka ei sovi tutkimuksen tekoon. (Ruusuvuori & Tiittula 2009, 17.) Joillekin haastateltaville teema oli niin tärkeä, että heillä oli selkeä viesti, jota he toivoivat, että tutkimuksessani välittäisin eteenpäin, ja kaikille neutraaliuden tavoite ei ollut helppoa hyväksyä. Moni haastateltava halusi myös tietää muista haastatteluistani ja siitä, millaisia kokemuksia muilla lahjasolulapsilla oli ollut. Ruusuvuori ja Tiittula (2009) painottavatkin, että käytännössä haastattelutilanteessa luottamuksen synnyttäminen on tasapainoilua empatian ja yhteisyyden rakentamisen sekä roolijaon ja haastattelutehtävän toteuttamisen välillä. Tutkija ei voi osoittaa samalla tavalla empatiaa kuin arkikeskustelussa voitaisiin. (Ruusuvuori & Tiittula 2009, 42.)

Huomasin myös, että haastattelujen tekeminen on jatkuvaa opettelua. Vaikka koin olevani hyvin valmistautunut luettuani paljon muun muassa IPA:n mukaisesta haastattelutyylistä, ja myös Ruusuvuoren ja Tiittulan (2009) Haastattelu-opasta, olisi haastatteluissa varmasti myös paljon parannettavaa. Sainkin huomata, että käytännön vuorovaikutustilanteessa voi olla hankalaa pitää kiinni kaikesta ennalta mietitystä. Myöhemmin litteroidessa ja analyysia tehdessä olen monesti ajatuksissani palannut siihen, miten olisin voinut sittenkin muotoilla kysymyksen toisin, kysyä yhä enemmän tarkentavia kysymyksiä tai reagoida vastaukseen eri tavalla. Haastattelijalta vaaditaankin taitoa ja kokemusta (Hirsjärvi & Hurme 2008, 35). Koehaastattelu olisi voinut avata vielä uusia näkökulmia haastatteluihin ja sanavalintoihin, mutta valitettavasti siihen sopivaa henkilöä ei ollut.

Smith ym. (2009) muistuttavat, ettei ole olemassa täydellistä haastattelua, eikä haastatteluista voi koskaan saada selville, mikä on täydellinen totuus. Tutkija voi vain tehdä parhaansa ymmärtääkseen haastateltavien kokemuksia mahdollisimman hyvin. Kvalitatiivinen tutkimus on haastavaa, ja vaatii harjoittelua. Usein kvalitatiivisessa tutkimuksessa on hyväksyttävä se, ettei voi olla täydellisesti ohjaksissa, vaan tutkimus voi yllättää tutkijan. (Smith ym. 2009, 55.)

4.2.3 Analyysivaihe ja tutkielman kirjoittaminen

IPA:n analyysia voi toteuttaa monella eri tavalla, mutta muutama tyypillinen piirre tulisi aina analyysista löytyä. Ensinnäkin analyysissa on tärkeää siirtyä yksityiskohtaisesta jaettuun ja kuvailevasta tulkinnalliseen. Toiseksi analyysissa on tärkeää sitoutua haastateltavien näkökulman ymmärtämiseen pyrkimiseen sekä siihen, miten he antavat merkityksiä eri asioille. Näitä piirteitä sovelletaan analyysissa joustavasti tutkimustehtävän mukaisesti. (Smith ym. 2009, 79.)

IPA ei anna vain yhtä tapaa tehdä analyysia, mutta Smith, Flowers ja Larkin (2009) antavat kirjassaan yhden esimerkin analyysin teosta, ja siitä, miten he myös usein itse IPA:a toteuttavat. Vaihe vaiheeltaan se etenee seuraavanlaisesti:

- 1) Lukeminen uudelleen ja uudelleen
- 2) Alustavat huomiot: kuvailevien, kielellisten ja käsitteellisten kommenttien tekeminen.
- 3) Nousevien teemojen kehittäminen
- 4) Yhteyksien etsiminen teemojen kesken esim. abstraktion, polarisaation, kontekstualisoimisen tai numeroimisen avulla.
- 5) Seuraavaan tapaukseen (haastatteluun) siirtyminen
- 6) Yhtäläisyyksien etsiminen tapausten välillä
- 7) Syvemmälle tulkintaan meneminen

Usein IPA:ssa aloittelevat tutkijat eivät uskalla mennä tarpeeksi syvälle tulkinnassa, vaan analyysi jää kuvailevaksi (Smith ym. 2009, 103–106). Tämä osio vaatii tutkijalta rohkeutta ja itsevarmuutta.

Smith kuvailee, että IPA:ssa on monia analyysitasoja. Ensimmäisellä tasolla kiinnitetään huomio kirjallisiin seikkoihin, kuten sanojen merkityksiin. Toisella tasolla pohditaan, mitä tutkittava yrittää oikeasti sanoa, eli mitä hän sanoillaan tarkoittaa. Kolmas taso on kokemusperäinen, eli siinä pyritään ymmärtämään mikä merkitys esimerkiksi elämää muuttavalla tapahtumalla on haastateltavan elämässä. Tätä tasoa voidaan ymmärtää kysymyksellä ”mitä se tarkoittaa?”. Kolmas taso on se, mihin IPA:ssa tulisi pyrkiä. Lisäksi IPA:n analyysissä tulee usein analysoitua myös sitä, mitä asia tarkoittaa identiteetille, sekä eksistentiaalisia kysymyksiä, kuten elämän tarkoitusta. (Smith 2019, 167–169.) Aineiston suhteen yritetään päästä siis mahdollisimman syvälle siinä, mitä tutkittava tarkoittaa ja mitä nämä asiat hänelle merkitsevät.

Tiivistetysti voisi siis sanoa, että ensin kaikki litteroidut haastattelut käydään systemaattisesti yksitellen läpi etsien teemoja, jotka niistä nousevat. Seuraavaksi teemojen väliltä yritetään löytää yhteyksiä ja luoda ylätasoon teemoja. Tämä toistetaan kaikkien aineistojen kohdalla. Tämän jälkeen tapauksia verrataan toisiinsa, josta pyritään löytämään vielä ylemmän tason teemoja. Tarkat lainaukset ja niistä tehdyt huomiot tukevat teemojen perustelua. (Smith & Osborn 2004, 234.) Lopullisen tutkielman olisi hyvä sisältää jaetut teemat, mutta myös yksityiskohtia, jotka kuvaavat yksilön kokemusta (Shinebourne 2011, 52). Jokaisen tutkittavan äänen olisi siis oltava kuultavissa.

Kuten ei analyysinkaan teossa, ei myöskään kirjoittaessa ole yhtä oikeaa ohjetta. Kuitenkin on hyvä pitää mielessä, että IPA:n analyysi on monimutkainen prosessi, joten kirjoittaessa on annettava mahdollisimman yksityiskohtainen kuvaus siitä, mitä on tehty ja miten erilaisiin tulkintoihin on päädytty. IPA:lla tehdyn tutkimuksen tulososio on huomattavan runsas ja diskursiivinen ja täynnä suoria lainauksia aineistosta. Lähtökohta onkin se, että lukijan pitää pystyä näkemään tutkijan ajatuksenjuoksu, ja voi siten itse arvioida, onko hän samaa vai eri mieltä tutkijan tulkinnoista. (Smith ym. 2009, 108–111.) Koska prosessi on enemmän induktiivinen kuin teoria-orientoitunut, on teoriaosio usein IPA:ssa lyhyehkö ja tulososio sekä pohdinta pitkiä (Shinebourne 2011, 63).

Kokemuksen tutkimuksessa saavutettava tieto koskee yksittäistapauksia, eivätkä yksilöiden kokemukset koskaan täysin vastaa toisiaan, minkä takia tietoa on vaikea yleistää. Kokoavia johtopäätöksiä voidaan kuitenkin tehdä, jos on saatu mahdollisimman homogeeninen otos, kuten IPA suosittelee. (Tökkäri 2018, 66.)

Oma analyysiprosessini oli hyvin monivaiheinen. Analyysia ei ole IPA:ssa pakko tehdä tietyllä tavalla, mutta päädyin seuraamaan Smithin, Flowersin ja Larkinin (2009) esimerkkiä analyysin

teossa. Yksinkertaistettuna analyysini alkoi aineiston lukemisesta ja kuuntelemisesta useaan kertaan läpi ja ajatusten kirjaamisesta paperille. Tulostin aineiston ja jätin molemmille sivuille marginaalit, joihin pystyin tekemään muistiinpanoja. Useamman lukukerran jälkeen muodostin erilaisia kokoavia taulukoita ja etsin yläteemoja. Uudelleen ja uudelleen lukemisen ja analysoinnin jälkeen loin näistä vielä suuremman yläteemaisen taulukon, johon kirjasin tarkat lainaukset jokaisesta haastattelusta teemojen alle. Esimerkiksi jatkuva tiedon etsintä ja luovuttajan pohtiminen näyttivät yhdistyvän siinä, että lahjasolulapsilla oli tarve tietoon, josta muodostui tiedon puute yläteema. Palasin aineistoon usein koko tutkimusprosessin aikana, ja näin teemat kehittyivät moneen otteeseen. Koko prosessi sisälsi hyvin paljon ajatuskarttoja, taulukoita, värikyniä ja satoja post it -lappuja, joita pystyin fyysisesti siirtelemään analyysin kehittyessä. IPA-analyysi muodostuikin toistuvasta prosessista, jossa tutkija liikkuu edestakaisin eri vaiheiden välillä (Smith & Eatough 2007, 16).

Vapaamuotoisen haastatteluaineiston analysoinnissa, tulkinnassa ja raportoinnissa on myös omat haasteensa, koska täysin valmiita malleja ei ole olemassa (Hirsjärvi & Hurme 2008, 35). Usein olisi paljon helpompaa, jos asioita voisi tehdä vain yhdellä tietyllä tavalla, mutta IPA:n kanssa tämä ei ollut mahdollista. IPA:sta sanotaankin, että se on luova prosessi, jota ei voi toteuttaa vain ohjekirjaa lukemalla (Smith, Flowers & Larkin 2009, 184). Luin paljon IPA-tutkimuksia, jotta sain käsitystä, miten muut gradun tekijät olivat IPA:a käyttäneet, ja lisäsin näiden avulla ymmärrystäni IPA:sta ja omasta tyylistäni toteuttaa sitä. IPA-analyysissä oli vaikea tasapainoilla sen kanssa, ettei se jäisi kuvailevalle tasolle (ks. esim. Smith ym. 2009, 103–106), muttei kuitenkaan lähtisi liikaa lentoon.

Jatkuvasti tutkimuksen teon yhteydessä olen lukenut kirjallisuutta, joka on liittynyt hedelmöityshoitoihin, lahjasolulapsiin ja kokemuksen tutkimukseen. Simpukka ry:n toiminnanjohtaja auttoi minut myös hyvin lähteiden äärelle. Koska tutkimuksen teko venyi pitkäksi, palasin kirjallisuuden äärelle useita kertoja, ja löysin myös uusia hyviä lähteitä.

4.3 Tutkimuksen kulku ja eettiset valinnat

Tässä luvussa käyn läpi, miten tutkimuksen teko eteni ja käsittelen tutkimuksen eettisiä valintoja ja kerron miten etiikka on otettu huomioon tutkimuksen jokaisessa vaiheessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan mukaan ihmistieteisiin luettavassa tutkimuksessa on eettisten periaatteiden kohdalla otettava huomioon kolme osa-aluetta: tutkittavan itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen, vahingoittamisen välttäminen sekä yksityisyys ja tietosuoja. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2009, 4.) Käsittelen eettisiä valintojani erityisesti näiden kolmen osa-alueen kautta.

Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (2009) mukaan ensimmäisenä tulee ottaa huomioon tutkittavan itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen, eli muun muassa osallistumisen vapaaehtoisuus ja tutkittavien informointi. Haastattelujen alussa haastateltavat saivat sekä kirjallisen että suullisen informoinnin tutkimuksen luonteesta, heidän oikeuksistaan ja tutkimusaineiston käytöstä. Kaikki tutkittavat allekirjoittivat kirjallisesti suostumuksen, jossa he vakuuttivat, että he ovat saaneet informoinnin, saaneet esittää tutkijalle kysymyksiä ja että he osallistuvat tutkimukseen vapaaehtoisesti. Lisäksi heillä on oikeus keskeyttää tutkimukseen osallistuminen. Lisäksi tutkittavat saivat valita, saako haastattelumateriaalin tallentaa jatkokäyttöä varten, vai onko aineisto käytettävissä vain tähän tutkimukseen. Tähän liittyen tutkittavat saivat luettavakseen Yhteiskuntatieteellisen tietoarkiston esitteen, jossa oli tietoa tutkimuksen tallentamisesta ja anonymisoinnista (Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto, viitattu 2017). Tutkittavien informoinnissa olin myös huomionnut sen, että kaikille tutkittaville jäävät minun yhteystietoni sekä Simpukka ry:n toiminnanjohtajan yhteystiedot, mikäli heillä jää kysyttävää tutkimuksesta, tai jokin jää heitä vaivaamaan tutkimuksen mahdollisen arkaluontoisuuden takia.

Toiseksi Tutkimuseettisen neuvottelukunnan mukaan tutkimuksessa on pyrittävä vahingon välttämiseen, jotka voivat olla esimerkiksi henkisiä, taloudellisia tai sosiaalisia haittoja (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2009, 7–8), koska tutkija on vastuussa tutkimuksesta aiheutuvista seurauksista tutkittavalle (Mäkelä 1987, 195). Käsittelen tutkimustani sensitiivisenä ja arkana tutkimusaiheena, jonka takia se, että tutkimuksessa on pyrittävä vahingon välttämiseen, on ollut keskeinen pohdinnan aihe. Leen (1993) mukaan sensitiivinen tutkimus voidaan määritellä tutkimukseksi, joka voi mahdollisesti aiheuttaa todellista uhkaa tutkimuksen osallistujille. Uhkia voi olla monenlaisia, mutta omassa tutkimuksessani näkyi pääasiallisesti henkilökohtainen uhka, eli se, että stressaava tutkimusaihe voisi aiheuttaa tutkittavissa levottomuutta tai emotionaalista kärsimystä. (Lee 1993, 3–9).

Tutkimuseettisen neuvottelukunnan mielestä tutkimustilanteeseen voi sisältyä henkistä rasitusta tai erilaisten tunteiden kokemista, jotka voidaan kokea raskaana (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2009, 7). Arvioin ennen haastatteluja tutkittaville tutkimukseen osallistumisesta mahdollisesti koituvia haittoja suhteessa tutkimuksella tavoiteltavaan tietoon Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohjeen mukaisesti (em. 2009, 4–13). Arvioin, että tutkimukseni toteuttamiselle on perustellut syyt. Tutkimusaihe on merkityksellinen niin yhteiskunnallisesti kuin yksittäisille henkilöille. Lisäksi tämän aiheen tutkiminen tuottaa uutta tietoa lahjasolulasten kokemuksista.

Käsittelen etiikkaa myös sensitiivisen perhetutkimuksen lähtökohdista. Hämäläinen, Pirskanen ja Rautio (2014) ovat käsitelleet sitä, millaisia pohdintoja ja kokemuksia tutkija kohtaa, kun lähestyy

perheaihetta haastattelumetodilla. Heidän mukaansa perheisiin liittyvät tutkimusaiheet voivat olla sensitiivisiä, jos aihe koskettaa esimerkiksi moraalisia jännitteitä sisältäviä perheaiheita. Perhe koetaan usein yksityisenä, ja tällöin tutkija tunkeutuu ihmisen yksityisyyden alueelle. (Hämäläinen, Pirskanen & Rautio 2014, 53.) Hedelmöityshoidot voi olla perhesalaisuus, jota ei haluta avata ulkopuolelle. Lisäksi perhesuhteita koskevia haastatteluja on kuvailtu stressaaviksi, emotionaalisesti vaativiksi ja kuluttaviksi sekä haastateltavalle että haastattelijalle. Haastattelu voi esimerkiksi nostaa haastateltavalle esille tunteita, kun käsitellään akuutteja perhetilanteita tai menneitä tapahtumia. Nämä tunteet eivät myöskään välttämättä katoa välittömästi haastattelun jälkeen. (Ks. Lee 1993; Hämäläinen ym. 2014, 57.) Erilaiset ihmiset myös kokevat tilanteet eri tavalla. Samat tutkimuskysymykset voivat herättää ihmisissä erilaisia reaktioita. Tutkittavat ovat kuitenkin suostumuksellaan osoittaneet olevansa tietoisia tutkimuksen aiheesta ja toteutumistavasta, ja osoittaneet halunsa osallistua tutkimukseen. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2009, 7.)

Yksityisyyden suoja on kolmas tärkeä tutkimuseettinen periaate, joka sisältää tutkimusaineiston suojaamisen ja luottamuksellisuuden, tutkimusaineiston säilyttämisen tai hävittämisen sekä tutkimusjulkaisut (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2009, 8). Mitä arkaluontoisemmasta asiasta on kyse, sitä tarkemmin anonymiyttä on suojeltava ja kiinnitettävä huomiota tutkimuseettisiin periaatteisiin (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2009, 10).

Litteroin eli kirjoitin auki tekemäni haastattelut tekstimuodoksi kevään ja kesän 2017 aikana. Aineisto litteroitiin ilman tunnistetietoja tai ne karkeistaen, jotta tunnisteellista aineistoa ei olisi saatavilla muuta kuin ääninauhoilla, hyvien eettisten käytänteiden mukaisesti. Jokainen aineisto arvioitiin erikseen tunnistamisen näkökulmasta, eli mitä epäsuoria tunnisteita, kuten ammatti tai koulutustausta, julkaistaviin ja arkistoitaviin aineistoihin jätetään. En käsittele haastateltavien ikiä tarkkoina lukuina, vaan olen sisällyttänyt ne laajempien haarukoiden sisään anonymiteetin suojaamiseksi. Myös haastateltavien ammatteja tai opiskelualoja ei kerrota tarkasti, vaan ne on yleistetty tiettyä alaa edustavaksi, esimerkiksi lääkäri olisi muutettu sosiaali- ja terveysalan työntekijäksi. Täyttä anonymiyttä tutkittaville on vaikea luvata, koska kyse on niin marginaalisesta ja henkilökohtaisesta ilmiöstä. Lisäksi anonymiteetin kysymyksiä joutui miettimään erityisen tarkasti siksi, että tutkimuksessa ei ole kyse ainoastaan haastateltavien anonymiteetista, vaan myös heidän läheistensä. Lahjasolulapseeus kun saattaa olla koko perheen salaisuus.

Aineistoja säilytettiin omalla tietokoneellani ja pilvipalvelussa salasanan takana. Tutkimuksen valmistumisen jälkeen äänitiedostot poistetaan lopullisesti, ja anonymisoidut litteroinnit viedään mahdollisesti yhteiskuntatieteelliseen tietoarkistoon tutkittavien suostumuksen mukaisesti.

Tutkimuseettisen neuvottelukunnan mainitsemien kolmen periaatteen lisäksi on tärkeää pohtia tutkijan omaa objektiivisuutta. Täydellisyyttä objektiivisuutta ei ole mahdollista saavuttaa tutkimuksen teossa, koska tutkijakaan ei pysty täysin irrottautumaan itsestään. Tämän vuoksi on tärkeää, että omia asenteita ja uskomuksia pyritään tiedostamaan tutkimuksen aikana. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2009, 24.) Tökkäri (2018) mukaan omaa objektiivisuutta on hyvä pohtia erityisesti silloin, jos tutkittava kokemus on jollain tavalla tutkijalle itselleen tuttu. Tällöin omista ajatuksista on oltava erityisen tietoinen ja keskittyttävä toisten kokemuksiin, eikä rakentaa tuloksia omista kokemuksistaan. (Tökkäri 2018, 70–71.)

Koko tutkielman ajan pyrin olemaan tietoinen omista käsityksistäni ja kokemuksistani, jotka saattaisivat vaikuttaa tutkimukseen. Kyseenalaistin useasti tulkintojani, ja jos omat käsitykseni joutuivat törmäyskurssille haastateltavien käsitysten kanssa, saatoin jopa pohtia teemoja ääneen muiden kanssa. Näin sain myös muualta perspektiiviä silloin, kun omat ajatukseni tuntuivat olevan sumuisia. Tutkimuksen teko oli jatkuvaa tietoisuuden harjoittamista, ja ajatuksen palauttamista haastateltavien kokemuksiin.

Keskitin alusta alkaen tutkimuksenteossa paljon huomiota tutkimusetiikkaan, koska oletin, että lahjasolulapseeus saattaisi olla arkaluontoinen asia haastateltaville. Oli tärkeää ja hyvä että varmistin eettiset käytännöt, mutta huoleni oli tietyllä tavalla hieman ylimitoitettu. Neljä haastateltavaani vaikuttivat puhuvan aiheesta hyvin mielellään, eivätkä he ainakaan ilmaisseet, että aihe olisi heille arka, tai että se toisi heille haittaa. Päinvastoin moni haastateltavista toi esille, miten mielellään he puhuvat asiasta, ja kuinka iloisia he olivat tutkimukseen osallistumisesta. Moni totesi haastattelun lopuksi, että haastattelu sai heidät pohtimaan teemaa uusin silmin, mutta en huomannut asiassa stressiä tai huolta, vaan enemmänkin yhä suurempaa kiinnostusta omaa alkuperää kohtaan.

Vaikka kiinnitin tutkimuksen etiikkaan paljon huomiota koko tutkimusprosessin aikana, on totta kuten Saaranen-Kauppinen ja Puusniekka painottavat: on mahdotonta laatia ohjeita ja tunnistaa etukäteen kaikkia mahdollisia ongelmakohtia (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2009, 21). Tämän takia onkin tärkeää, että pyrkimys eettisyyteen on läsnä koko tutkimusprosessin ajan, ja sitä reflektoi säännöllisesti, eikä vain tutkimuksen lopussa tai alussa.

5 Haastateltavien esittely ja kertomisen hetki

Tässä luvussa esittelen haastatellut henkilöt ja kerron siitä hetkestä, kun he ovat saaneet kuulla omasta alkuperästään. Tieto siitä, miten haastateltavat ovat saaneet kuulla omasta alkuperästään, toimii ikään kuin taustatietona sille, millaisia kokemuksia lahjasolulapsilla on omaan alkuperäänsä liittyen. Kontekstualisoiminen on tärkeää siksi, että haastateltavien taustat ja selville saamisen hetket ovat hyvin erilaisia ja ainutlaatuisia. Nämä henkilökohtaiset taustat myös auttavat ymmärtämään niitä merkityksiä, joita lahjasolulapset antavat kokemuksilleen.

Haastateltavat olivat haastatteluhetkellä 24–30-vuotiaita. Yksikään haastateltavista ei ollut kuullut omasta alkuperästään lähimenneisyydessä. Tarkka ikä kuulemiselle on muutettu 5 vuoden ikähaitarin sisään yksityisyyden suojelemiseksi.

Iida sai kuulla omasta alkuperästään 15–20-vuotiaana äidiltään, kun hän oli aamupalapöydässä kertonut koulussa sattuneesta tapahtumasta, jossa hänen kaverinsa oli saanut tietää, ettei hänen isänsä ole hänen biologinen isänsä.

Et en sit tiedä olikse pettäny vai mitä, no jokatapauksessa se sai kuulla siitä, ja sit mä aamupalapöydässä sanoin meiän äitille kun mä olin lähös kouluu et vähän kauheeta et kyl mä haluisin ainaki tietää, et ihan hirveetä peitellä toiselta tollasta asiaa, ni sit mun äiti alko itkee ja oli sillee ”no kun sä et oo isän biologinen” ja mä olin et MITÄ (lähes huutaen) – Iida

Iida kuvaili ensimmäisten tunnetilojensa olleen järkytys, paniikki ja epätodellisuus. Tiedon saamisen jälkeen Iida soitti poikaystävälleen itkien. He lintsasivat koulusta aiheesta jutellen ja näin Iida alkoi käsitellä asiaa. Myöhemmin Iida on käsitellyt asiaa myös terapiassa. Iidan vanhemmat olivat eronneet Iidan ollessa vielä lapsi, ja Iida asui äitinsä luona kertomisen hetkellä. Eron jälkeen Iida ei ole ollut läheisissä väleissä isäänsä.

Jonna oli ollut huolissaan siitä, että hänen isällään oli lapsuudesta asti ollut "masennuskausia", kuten Jonna kuvaili, jotka Jonna oli ottanut melko raskaasti. Jonna otti asian taas kerran puheeksi äitinsä kanssa, kun he olivat valmistautumassa Jonnan poikaystävän ensitapaamiseen Jonnan ollessa 20–25-vuotias. Hälventääkseen Jonnan huolta äiti päätti kertoa totuuden:

Se oli kyl jotenki tosi huono tai erikoinen ajotus, se et miten äiti mulle kerto, koska mm mun mm me oltiin keväällä alotettu seurustele mun miehen kaa ja se oli sillon joulukuussa tulossa meille kotiin ekaa kertaa ja se jotenki äiti päätti sitte (nauraa) yhtäkkiä töksäyttää sen sinä päivänä ennenku me oltiin hakemassa sitä junalta. Se jotenki sano jotain ,

olinkohan mä sit taas jotenki miettiny, että et mitä jos itekkin [saa isän kaltaisia masennuskausia], ni sit se vaa jotenki nii että et sä voi, tai et ei se oo mahdollista, tai jotenki en mä ni mitennii, et ei iskä oo teiän iskä ja sit mä olin sillee häh mitäh ja sit emmä tiedä kysyinks mä ekaa kert- ekana ai kaikkienko meiän tai jotain tällasta. – Jonna

Jonna kuvaili tiedon tulemistä "humahduksena", jota oli vaikea ymmärtää. Viikonlopun aikana äidin kanssa keskusteltiin hieman lisää siitä, miten hedelmöityshoidot olivat käytännössä tapahtuneet.

Tuulia on Jonnan pikkusisko, ja hänelle kerrottiin muutama vuosi Jonnan jälkeen. Tuulia oli lähdössä käymään poikaystävänsä kanssa vanhempiansa luokse kotipaikkakunnalleen olleessaan 20–25-vuotias. Puhelimesta jutellessaan hänen äitinsä sanoi, että hänellä on yksi asia kerrottavana, eikä halua kertoa sitä puhelimesta koska hän haluaa nähdä Tuulian ilmeen. Tuulia kuitenkin unohti koko asian paikan päällä, kunnes poikaystävä muistutti asiasta.

Sitte se mun eksä muistutti mua siitä, että mikä se juttu muuten oli mikä piti kertoa, ni sit mäki olin kans että nii joo mikäs mikäs tää olikaan, sitte äiti menee vähä vaikeeks, siellä oli tota siel ei ollu muita paikalla, me oltiin niinku kolmistaan, mutta sitten sit äiti kerto et miten asia oli – – niin sitten vähän kierrellen ja kaarrellen öö selitti – – mutta näin mä itte sain kuulla (nauraa). – Tuulia

Äiti kertoi miksi hedelmöityshoitoihin oli päädytty, ja Tuulia koki saman tien suurta kiinnostusta ja uteliaisuutta asiaa kohtaan. Jonna ja Tuulia eivät kumpikaan paljoa keskustele isänsä kanssa, vaikka välit ovat periaatteessa ihan hyvät.

Henna oli hieman nuorempi kuin muut haastateltavat saadessaan kuulla omasta alkuperästään, sillä hän oli 10–15-vuotias. Henna sai kuulla alkuperästään monen mutkan kautta:

Mä sain tietää sillee et mun sisko kerto mulle (nauraa), et niin niin (nauraa), jep (nauraa,) ku siis öö sillon ku on alotettu niitä hedelmöityshoitoja tekee meiän äitille, niin meiän isä oli jo sillon sanonu että se ei halua että mä saan koskaan tietää siitä – – mutta tota mun äiti oli sit kertonu hänen hyvälle ystävälleen, jonka lapsi on mun siskon hyvä ystävä, niin sitte hän oli sitten saanut sitä kautta mun sisko tietää, et se oli se mun äitin hyvä ystävä joka on myös mun kummitäti, niin oli sitten kertonut tyttärellensä tästä ja hän kerto mun siskolle ja sitte – – mun vanhempi sisko oli käymässä ja hän sano että nyt on semmonen juttu et mun on pakko kertoa sulle yks asia, et mä oon just kuullu tällasen ja tällasen, et en pysty pitää sitä sisälläni, et mun mielest sul on oikeus tietää, ja sitte se kerto ja sen jälkee mä soitin heti äitille et mikä juttu, kerro mulle. – Henna

Henna kysyi äidiltään paljon kysymyksiä puhelimesta esimerkiksi siitä, miten hedelmöityshoitoihin oli päädytty ja oli hyvin kiinnostunut siitä mitä äidillä oli kerrottavanaan. Kuten Iidankin kohdalla, myös Hennan vanhemmat erosivat Hennan ollessa vielä lapsi. Henna näkee isäänsä muutaman kerran vuodessa, eivätkä heidän välinsä ole kovinkaan läheiset.

Kertomishetket vaihtelevat siis haastateltujen kesken. Kolme haastateltavista, kuten Iida, sai kuulla alkuperästään hyvin arkisella hetkellä. Henna sai kuulla alkuperästään monien kiertoteiden kautta. Tuulian tapaus taas on ainoa, jossa vanhempi on hieman edes varautunut kertomiseen; muiden kohdalla näyttää siltä että asia on kerrottu vanhemmallekin yllättäen. Perhesuhteissakin on eroa, mutta haastateltavia yhdistää se, etteivät välit isään ole kovin läheiset.

6 Analyysin tulokset

Tässä luvussa esittelen analyysini tulokset. Kokemukset ovat yksilöllisiä ja ainutlaatuisia, mutta kokemuksia tarkastelemalla olen löytänyt kolme lahjasolulasten kokemusten ydinteema: **uusi tieto**, **tiedon puute** sekä **salailu ja kertominen**. Jokainen yläteema sisältää lisäksi kolme alateemaa. Nämä kolme yläteemaa eivät ole ajallisesti kronologisessa järjestyksessä, vaan ne yhdistelevät teemoja eri ajoista, koska lahjasolulapsien kokemukset eivät myöskään etene kronologisessa järjestyksessä.

6.1 Uusi tieto

Luku on nimetty uudeksi tiedoksi siksi, että haastateltavat kertovat paljon siitä, mitä he ovat kokeneet, kun he ovat saaneet tietää jotain täysin uutta. Tämä luku keskittyy siis niihin kokemuksiin, joita on syntynyt paljastamisen hetkestä ja siitä seuranneesta elämänmittaisesta prosessista, juurikin liittyen siihen tietoon, että he ovat saaneet alkunsa luovutetuilla siittiöillä. Tämä uusi tieto on ollut eri tavoin merkityksellinen heidän elämässään.

6.1.1 Uuden tiedon vastaanottaminen

Tässä luvussa käsittelen niitä kokemuksia, jotka uuden tiedon vastaanottamisesta syntyivät lähes välittömästi. Tässä luvussa ei käsitellä niitä kysymyksiä, joita alkuperän selville saaminen aiheuttaa, vaan ne tulevat esiin luvussa 6.2. Tässä luvussa on kyse siis uuden tiedon vastaanottamisesta ja siihen liittyvistä kokemuksista. On kuitenkin vaikea vetää rajaa välittömien ja myöhemmin prosessimaisuuden mukana tulleiden kokemusten välillä, kun kertomisesta on jo vuosia, eivätkä lahjasolulasten kertomukset ja kokemukset etene ajallisesti kronologisesti.

Uusi tieto ja siihen liittyvä kertomisen hetki on ollut kaikille haastatelluille merkityksellinen, koska se on aiheuttanut suuria reaktioita. Vaikka kertomisesta on jo vuosia aikaa, muistavat haastatellut suhteellisen hyvin, miten tilanne eteni, ja erityisesti sen aiheuttamat tunteet. Uuden tiedon vastaanottaminen on synnyttänyt lahjasolulapsille kokemuksia moninaisista tunteista ja myös perhesuhteiden uudelleen analysoinnista.

Tieto omasta alkuperästä oli tullut kaikille haastateltaville suurena yllätyksenä. Monella oli pieniä kokemuksia genetiikkaan liittyvästä ihmettelystä jossain vaiheessa elämää, jotka saivat selityksen uuden tiedon myötä, mutta kukaan ei ollut vakavissaan arvannut mitään tämän kaltaista. Millaista oli

siis saada kuulla omasta alkuperästään? Kaikki kertoivat kokeneensa joko epätodellisuuden tai epäuskon tunteita.

Ja se oli ihan kauheeta, siis sillee, se oli ihan kauhee kokemus, musta tuntu niinku mä oisin irtaantunu mun kehosta, must tuntu ihanku mä oisin ollu jossain niinku leffassa tai jossain tiäksä vaa, ihanku mä oisin vaa kattonu jotain huonoo leffaa, mä olin vaa sillee et mitä et ei mulle voi käydä tälleen. – Iida

Se tuntu jotenki ihanku ois ollu jossain salkkareiden jaksossa tai jotain et ei niinku ööm oikeessa elämässä (nauraa) voi itelle tapahtua tommosta tai jotenki semmonen niin omituinen tilanne. – Jonna

Kolme haastateltavista kuvaili hetkeä kuin he olisivat katsoneet elokuvaa tai tv-ohjelmaa. Lisäksi Henna luuli siskonsa kertoman olevan vitsi tai ettei hän ainakaan voinut olla tosissaan.

Kuvailut kertovat sitä, miten epätodelliselta tiedon vastaanottaminen tuntuu. Kertomisen hetki oli siis kaikille haastateltaville hyvin epätodellinen tilanne, jota he eivät täysin kokeneet omakseen. Hetki oli kuin elokuva tai dramaattinen tv-sarja, jota lahjasolulapsi katsoi vierestä, kun yllättävät käänteet tapahtuivat, eivätkä he täysin ymmärtäneet mitä edes tapahtui. Elokuva- ja tv-vertaukset ovat hyvin mielenkiintoisia siksi, että ne rinnastavat kokemuksen niin oudoksi, että vain elokuvissa voi tapahtua näin, ei omassa henkilökohtaisessa elämässä. Elokuviissa kaikki on mahdollista, mutta omaan elämäänsä kukaan ei tällaista kuvittele. Tässä tilanteessa heillä ei ollut kontrollia omasta elämänsästä.

Epätodellisuuden ja epäuskon lisäksi ensimmäisiä tunteita kertomisen jälkeen olivat esimerkiksi järkytys, kiinnostuminen, hämmennys, shokki ja viha. Iida sai haastatelluista kaikista vahvimman reaktion, jopa kehollisen, uuden tiedon kohdatessaan:

Ehk järkytys kaikist eniten. Sit mul iski sillee tietyl taval paniikki, mä menin sillee mä aloin melkee hyperventiloimaa sit mä olin ihan sillee tai ehk kaikist eniten epätodellisuus, mul tuli tosi sellanen epätodellinen olo, et mul tuli sellai olo et tää ei voi, et miten tällee voi tapahtuu mulle. – Iida

Ku mul tuli niinku siit tosi sellai olo et ihanku mä just kattoisin jotain leffaa, mä olin vaa sillee et mun pää ei päässy siihen mukaan ja mä ihan sillee mitä et ei et ei-ei ei tällee et mitä, et ei tää oo niinku mun elämää enää. Et tuntu et siihen ei päässy mukaan. Tosi epätodellinen olo. – Iida

Iidan järkytys kohdistui selvästi enemmän tilanteeseen yleisesti, kuin siihen että hän on lahjasolulapsi. Kukaan ei arvaa, että tällainen hetki voisi tulla omassa elämässään eteen, minkä takia tilanne on shokki. Lisäksi Iida kuvaili, että koska asia oli tuntunut niin isolta salaisuudelta, oli se saanut hänet tuntemaan epävarmuutta, eli se vaikutti hänen itsetuntoonsa negatiivisesti. Uusi tieto oli siis tuntunut negatiiviselta asialta, koska asia oli tehty suureksi salaisuudeksi, eikä ainakaan positiiviseksi asiaksi. Tämä olotila meni kuitenkin ohi.

Iidan tavoin myös Henna kertoi itkeneensä, koska tilanne sai hänet ymmärtämään, etteivät hänen serkkunsa ole hänen biologisia sukulaisiaan. Jotain järkyttävää oli myös siis siinä, ettei biologista sukulaissuhdetta ole, vaikka Hennalle oli helppoa se, ettei hänen isänsä ole hänen biologinen isänsä. Ehkä tilanne olisi toisenlainen, jos he olisivat olleet erittäin läheisiä, kuten Henna oli serkkujensa kanssa. Nyt kokemus isän suhteen ei nostanut suuria tunteita.

Vaikka mukana on siis erittäin vahvoja tunteita, on päällimmäinen tunne kuitenkin kaikilla hämmennys, koska tilanne on niin outo ja poikkeuksellinen. Tästä osuva esimerkki on Jonnalla, kun hän kuvailee omaa tilannettaan:

Sit mä olin sillee häh, mitäh, ja sit emmä tiedä kysyinks mä ekaa kert- ekana ai kaikkienko meiän, tai jotain tällasta, ja sitte niinku se oli tosi omituinen tilanne, epätodellinen, sellane jotenki vaa humahti (nauraa), et mitä mitä ihmettä tai en ymmärrä ja sano ny uudesta, ja sit niinku tavallan ei tullu edes et nii ku että ei iskä oo teiän iskä, ni sit ei tullu edes mitään tavallaan itellee yhtään mitään selitystä mieleen et mitennii – Jonna

Teema on ollut kaikille niin vieras, ettei ensimmäisenä ole edes osannut ajatella, mitä tämä tarkoittaa, jonka takia ensimmäiseksi on ollut tärkeää saada vastauksia. Siksi kaikki olivat uteliaita omasta taustastaan, ja useimmissa tapauksissa kyselivät heti ensimmäisenä lisätietoja äidiltään siitä, miten kaikki on tapahtunut, ja mitä ylipäättänsä luovutetuilla sukusoluilla alkunsa saaminen tarkoittaa.

Edellä olen kertonut, miten uusi tieto on voinut aiheuttaa epävarmuutta, vihaa, pettymystä tai harmitusta. Uusi tieto on voinut aiheuttaa myös helpottuneisuutta, kuten Tuulian kohdalla.

Mutta myös ehkä se on rentouttanut just siinä asiassa, että, että tavallaan jee, mulla ei oo, mulla ei oo noita geenejä. Se on ehkä aika tylästi sanottu, mutta tota siltä tuntuu, et on huojentunu olo, että ei ole sen isän geenejä – Tuulia

Uuden tiedon vastaanottaminen ei siis välttämättä ole negatiivinen kokemus, vaan se tuo mukanaan monenlaisia tunteita, kuten kiinnostuneisuutta ja helpotusta. Lisäksi mukana voi olla positiivisiakin tunteita, kuten Hennalla:

Ainaki sillon aluks must se vähän niinku autto siihen shokkiin, että mietti sitä silleen että no ainakin mä oon ollu tosi haluttu, ku on jouduttu käymään tällaset prosessit läpi, et on niinku kunnolla laitettu tuulemaan ja käyty kaikissa hoidoissa ynnä muuta, et saataisiin vielä yks, niin se on niinku mun mielest tai jotenki aluks autto tosi paljon siinä, että tai ainaki on sillee niinku haluttu lapsi – Henna

Ei siis ehkä ole liioiteltua sanoa, että haastatellut käyvät kertomisen hetkellä ja sen jälkeen lähes koko tunteiden kirjoa läpi. Jotkut ajatukset ovat ohimeneviä, ja osa taas säilyy pidempään. Esimerkiksi järkytys tunteena on ollut ohimenevämpi. Vaikka tieto olisi ollut järkytys, sanoivat haastateltavat että he hyväksyivät uuden tiedon nopeasti. Tiedon hyväksynnällä tarkoitan sitä, että suurin piirtein ymmärretään mitä tieto tarkoittaa, ja otetaan se osaksi omaa elämää ja kertomusta omasta elämästä. Tämä ei tarkoita, etteikö kysymyksiä ja muita tunteita voisi vielä nousta, mutta nämä tunteet eivät niinkään liity suoraan uuteen tietoon, vaan sen herättämiin kysymyksiin ja ymmärryksen heräämiseen salailusta. Salailuun liittyviä kokemuksia käsitellään luvussa 6.3. ja heränneitä kysymyksiä, kun tietoa ei ole, luvussa 6.2.

Kun puhutaan uudesta tiedosta, mistä puhutaan? Vanhemmathan kertovat lapsille, että heidät on tehty hedelmöityshoitojen avulla, tarkemmin ottaen luovutettujen siittiöiden avulla. Lapset saavat tietää, ettei heidän isänsä ole heidän biologinen isänsä. Sen lisäksi lapset ymmärtävät, ettei heidän perheensä ole sellainen kuin he ovat sen kuvitelleet olevan. Moni esimerkiksi heti ensimmäisenä kysyi äidiltä tarkempia tietoja sisarustensa biologisesta sukulaisuudesta, koska ovat pyrkineet jäsentämään perhesiteitä uudestaan. Sama toistuu myös sukulaisuuden kohdalla. Tilanne siis rikkoo sitä, miten haastatellut ovat kokeneet oman perheensä, ja miten itse siihen kuuluu. Uusi tieto on katkos odotettuun elämäntulkun ja samalla muuttaa myös elämänhistoriaa, koska asiat nähdään uusin silmin. Lahjasolulapset ovat pakotettuja pohtimaan asioita itsestään ja perheestään. Uusi tieto aiheuttaa kokemuksen perhesuhteiden uudelleen analysoimisesta, koska lahjasolulapset joutuvat miettimään, mitä se tarkoittaa, ettei heidän isänsä ole heidän biologinen isänsä.

Haastateltavia harmitti se, että heidän isänsä ajattelivat lapsen tietämisen muuttavan heidän isä–tytär-suhdettaan.

Lähinnä mua harmittaa täs tilantees se, että et ku mä en aattele et sen asian, niinku siis se et mun on tehty luovutetuil siittiöil, muuttais mitään, se ei tee mun iskästä et se ei olis mun isä, mullei oo ketään muuta isää kuin se, mullei oo ketään muita sukulaisii, se on mun isä ja ne on mun sukulaisia, ne niinku kolme [puolisisaruksia] jotka on siellä niinku [siskoki] on mun pikkusisaruksia ihan täysin, ni lähinnä mua harmittaa vaan se et siit on tehty sellanen, ku se ei oo niinku muuttanu niinku mitään sillee mun ajatus maailmassa, et

lähinnä kaikki on vaa pelänny sitä, et kuinka niinku niitten elämä muuttuu, eikä aatellu yhtään sitä et miten se vaikuttaa mun elämään et mulle ei oo kerrottu sitä asiaa et mun ei anneta niinku tehdä sitä päätöstä, vaan päätös tehää mun puolesta et miten niinku halutaan et mä suhtaudun asioihin. – Iida

Iskä on vaa pelänny sitä ja äiti vähän mut iskä on vaa pelänny sitä et mä oisin jotenki et sä oo mun isä ja mä en halua olla sun kaa tekemisissä eikä ottais sitä riskiä et se oikeesti kertois sen mulle ja antais niinku mun tehdä sen päätöksen – Iida

Lopulta, vaikka totuuden selvittäessä tunteet ovat olleet moninaisia, ovat kaikki haastateltavat päätyneet siihen, ettei tieto vie pois heidän isänsä isyyttä. Kaikki haastateltavat toistavat useampaan otteeseen lausetta ”isäni on isäni” tai ”pidän isää mun isänä”, jolla korostetaan sitä, ettei biologialla ole ollut väliä siihen, ketä he pitävät isänään. Henna tuo myös esille, että uuden tiedon hyväksyminen oli helppoa, koska biologialla ei ole hänelle merkitystä perhesuhteissa. Haastateltujen puheessa biologia ei ollut se, joka määrittää perheen. Tämän takia omaa roolia perheessä tai suvussa ei horjutettu. Toisaalta isyyden korostaminen luo myös kuvaa siitä, että lahjasolulapsilla on tarve korostaa sitä, ettei asian esiintulo vaikuta siihen, miten he näkevät oman isänsä. Lahjasolulapsilla näyttäisi siis olevan kokemus siitä, että tämä on jokin sellainen asia, joka ihmisille pitää sanoa selvästi ääneen.

Kertominen on jo yksittäisenä hetkenä merkityksellinen kokemus, josta puhuttavaa riittää, mutta on paljon muitakin kokemuksia, joita lahjasolulapseuteen liittyy, kuin tämä prosessin käynnistävä hetki. On hyvä huomioida etteivät kokemukset ja tunteet ole staattisia ja muuttumattomia, vaan lahjasolulapseus on elämänmittainen prosessi, jonka aikana näkemykset muuttuvat ja kehittyvät. Suhtautuminen oman alkuperän selville saamiseen ei ole sama kuin suhtautuminen omaan alkuperään nyt.

Yhteistä kaikkien haastateltujen kokemuksille oli se, että he olivat saaneet kuulla alkuperästään yllättäen, ilman että kukaan heistä oli osannut arvata mitään sellaista. Lisäksi heillä kaikilla oli jaettu kokemus shokista tai epätodellisuudesta. Puolet heistä kokivat vahvoja tunteita kuten vihaa tai pettymystä, mutta loppujen lopuksi kaikki hyväksyivät asian melko nopeasti. Lisäksi lahjasolulapset halusivat korostaa, ettei uusi tieto muuta sitä, miten he näkevät oman isänsä. Uusi tieto ei siis muuta perhesuhteita siinä mielessä.

6.1.2 Uusi tieto menneisyyden selittäjänä

Uusi tieto ei näy pelkästään nykyisyydessä, vaan myös menneisyyttä aletaan katsomaan uusin silmin. Tietyt yksittäiset nopeasti ohimenneetkin tapahtumat saavat uuden merkityksen, kun huomataan, että niissä vanhemmat ovat salailleet totuutta, tai nähdään mitkä olisivat olleet ne merkit, mistä olisi voinut jotain päätellä. Merkityksiä nähdään sielläkin, missä niitä ei ennen ollut. Näin näistä tapahtumista tulee myös lahjasolulapseuteen kytkeytyviä kokemuksia. Lahjasolulapseus on uusi selitysmalli, jolla erilaisia asioita voidaan selittää, kun aiemmin nämä tapahtumat olisivat voineet saada erilaisia selityksiä. Kyse ei ole siitä, onko tulkinta oikea, vaan siitä, miten uusi tieto voi muokata kokemuksia, kun niitä yhtäkkiä aletaan katsomaan uuden tiedon linssin läpi.

Uusi tieto toimii sekä kuulumattomuuden ja erilaisuuden selittävänä tekijänä, että perheen toimivuuden selittäjänä. Geneettisten poikkeavuuksien ihmettely historiassa saa uuden selityksen, samoin kun aiemmat tunteet siitä, että jokin on hassusti, tai ettei täysin kuulu joukkoon. Vaikka moni kokikin shokin tunteita saadessaan tietää omasta alkuperästään, koettiin tieto myös menneisyyttä selittävänä ja selkeyttävänä asiana. Lisäksi lahjasoluhoidon nähdään selittävän esimerkiksi isän kaukaisuutta, perheen ongelmia tai sitä, miksi isä suosii tiettyä lasta enemmän kuin muita. Avaan näitä kokemusteemoja tarkemmin seuraavaksi.

Monella haastatelluista oli aikaisempia kokemuksia erilaisuuden tunteesta tai ihmettelystä perheen sisäisissä geneettisissä poikkeavuuksissa, jotka saivat uuden tiedon myötä selityksen. Esimerkiksi Tuulia oli pohtinut, miksi hän on niin avoin ja seikkailunhaluinen verrattuna vanhempiansa. Tuulia ja Jonna olivat pohtineet nuoruudessaan, miksi heidän veljellään on eri väriset silmät kuin kaikilla muilla, mutta asia oli aiheuttanut lähinnä naureskelua.

Mutta emmä nyt ikinä olis vakavissani ajatellu, että aijaa tämmönenki on mahdollista, mmm, mut sitä me ollaan kyllä aina mietitty, että me ei olla ehkä ihan kauheen samannäkösiä, on varmasti niinku joitakin piirteitä, mutta must tuntuu että sisarukset on kyllä niinku kaikki, kaikki muut sisarukset joita on nähny, ni ne on aika sillee samannäkösiä – Tuulia

Tuulia ja Jonna eivät siis olisi vain tämän perusteella voineet kuvitellakaan, että oma alkuperä olisikin toisenlainen. Lapsuuden pohdinnat eivät siis johda oikeasti suurempiin ihmettelyihin, koska harva lapsi kyseenalaistaa oikeasti geneettistä suhdettaan vanhempiansa tai sisaruksiinsa, koska biologinen vanhemmuus on niin vahva normi yhteiskunnassamme. Toisaalta lapsilla ei ole myöskään yleensä syytä olettaa, että vanhemmat eivät kertoisi totuutta tällaisesta asiasta.

Geenien koetaan siis selittävän sekä omaa ulkonäköä että luonnetta, minkä takia nyt uusi tieto selittää monia eroja sisaruksiin ja vanhempiin nähden. Iidalla oli ollut koko lapsuutensa sellainen olo, että hän on jotenkin erilainen kuin muut heidän perheessään.

Must se selitti tosi paljon asioita koska mä olin jo pienenä kysynyt äitiltä monta kertaa, et onks mut adoptoitu ja äiti sano aina et ”se on varma et sä oot ainaki mun lapsi”, mut mul oli aina pienenä sellane filis et mä en oo jotenki kuulu siihen perheeseen. – Iida

Tällaisella vastauksella äiti on yrittänyt rauhoitella tyttärtään kuitenkin menemättä syvemmälle tyttären olon syihin. Iida kokeekin, että saatuaan selville alkuperänsä, on elämästä tullut selkeämpää, koska lahjasolulapseuden koetaan selittävän nämä edellä mainitut toistuvat kuulumattomuuden kokemukset.

Lahjasukusoluhoidot nähtiin myös tekijänä, joka on luonut vanhempien tai perheen ylle varjoa. Esimerkiksi Jonna mietti, että voisiko isän masennus johtua osaksi myös hoidoista ja salaisuudesta, kun isällä ei välttämättä ole keinoja tai uskallusta puhua asiasta. Henna taas pohti, olisiko hänen isänsä kohdellut häntä erityisen lämpimästi lahjasukusoluhoidojen takia.

Emmä tiedä onko se ollut jotenki meiän isän tapa sitä huonoo omaatuntoo sitte purkaa sillee (naurua) kohdellu mua sit vähä eri tavalla, vai onko se vaan sitä ku on ollu se nuorin lapsi vai mikä siinä niinku on. – Henna

Lausahdus osoittaa Hennan tausta-ajatuksen siitä, että isä voisi kokea huonoa oloa siitä, ettei Henna olekaan hänen biologinen lapsensa. Biologisen siteen puuttumiseen liittyisi siis jotain mitä pitää ikään kuin hyvittää. Nyt alkuperän selville saamisen jälkeen lasten on helppo miettiä, missä kaikessa salaisuus on voinut näkyä.

6.1.3 Uusi tieto elämän muuttajana

Kysyessäni, onko uusi tieto omasta alkuperästä muuttanut haastateltavien elämää mitenkään, sain monenlaisia vastauksia. Kuitenkaan pelkästään vastaukset tähän yhteen kysymykseen eivät kerro kaikkea siitä, miten uusi tieto on elämää muuttanut, koska kysymys on monitulkintainen. Tämän takia elämän muutosta täytyy analysoida koko haastattelusta, vaikka asiaa on myös kysytty suoraan.

Jonna ja Henna vastasivat suoraan kysyttäessä, ettei uusi tieto ole muuttanut heidän elämäänsä mitenkään. Hennan oli selvästi vaikea vastata kysymykseen, eikä hän miettimisensä jälkeen keksinyt mitään, missä asia näkyisi. Myös Tuulia vastasi ensin, ettei hän koe että tieto olisi muuttanut hänen elämäänsä, mutta täydensi sitten vastaustaan asioilla, jotka ehkä ovatkin muuttuneet. Iida

kokee, että tieto on muuttanut hänen elämäänsä paljonkin. Kuvauksen elämän muuttumisesta ovat siis hyvin erilaisia neljän haastatellun kesken.

Halusin nostaa tämän teeman omaksi alaluvukseen, koska kun Tuulia oli kertonut omasta alkuperästään läheisilleen, oli hän saanut vastaukseksi kuulla että ”eihän se muuta mitään”. Tuulia ei ollut pitänyt tästä lauseesta, mitä pidän hyvin merkityksellisenä. Käsittelen seuraavaksi, miten uusi tieto näkyy kunkin haastatellun elämässä muutoksena, ja käsittelen lopuksi muutoksen merkitystä.

Tuulia koki, että uusi tieto on rentouttanut häntä. Kuten aiemmin totesin, Tuulia koki helpottuneisuutta siitä, ettei hän jaakaan samaa geeniperimää isänsä kanssa. Edellisessä luvussa kerroin, miten Tuulia koee, että oma alkuperä selittää myös sitä, miksi hän on niin erilainen perheeseensä nähden. Tuulia sanoo, ettei uusi tieto ole vaikuttanut hänen itsetuntoonsa ainakaan negatiivisesti. Voisi tulkita, että itsetunto olisi päinvastoin vahvistunut, kun hän on pystynyt selittämään itseään ja oman elämänsä tarinaa paremmin.

Tuulia on myös pohtinut sitä, miten hänen erityinen taustansa vaikuttaa hänen arkisiin valintoihinsa. Hän on esimerkiksi miettinyt, että täytyykö hänen näyttää vanhemmilleen, että hän on ”sen prosessin arvoinen” ja ”hyvä lapsi”, ja tuleeko hänen olla huolehtimassa vanhemmistaan, koska vanhemmat ovat nähneet niin paljon vaivaa jo hänen saamisekseen.

*Just jos on miettinyt että oonko mä sit jotenki vastuussa niistä nii kuinka paljon mitä mä saan mun elämällä tehdä mutta kun ne on nähny niin paljon vaivaa tavallaan siihen niin sitten ehkä se onki ollu haastavaa ajatella että nii onko jotenkin vastuussa sitten niistä. –
Tuulia*

Tuulia siis koee erityistä huolta omasta roolistaan ja vanhemmistaan, koska hän on lahjasolulapsi, eli hänen saamisekseen on nähty paljon vaivaa ja rahaa.

Tuulia ei koe, että uusi tieto olisi ollut suuri käännteentekevä asia hänen elämässään. Silti hän myöntää, että joissain asioissa uusi tieto on voinut tiedostamatta vaikuttaa. Tuulia esimerkiksi koee etäänntyneensä suvustaan osaksi myös sen takia, ettei ole heille biologista sukua. Vaikkei asia ole aktiivisesti mielessä, hän uskoo sen vaikuttavan. Haastattelujen perusteella uskon, että elämän muuttuminen on voinut näkyä useammankin lahjasolulapsen kohdalla Tuulian lailla, eli niin, että aktiivisesti muuttumista ei huomaa, mutta totuuden selville saaminen on silti voinut muuttaa elämää.

Uusi tieto on vaikuttanut kaikista eniten Iidan elämään.

Must se on siistii. Se tuntuu silt et se on osa mua, ja se tuntuu et se on muokannu tosi paljon, mun niinku sillee persoonallisuutta ja mun niinku käsitystä ittestäni. Ni must se on vaa tosi hieno. – Iida

Iida kuvailee, että kokemus on muokannut hänen identiteettiään ja persoonallisuuttaan, ja ennen kaikkea positiiviseen suuntaan. Lisäksi Iida kokee, että hänen elämänsä on muuttunut selkeämmäksi tiedon myötä.

h: Onks sun elämä muuttunu sen johdosta et sait tietää sun alkuperästä?

I: (Tauko) No on. (Tauko) On se muuttunu paljon selkeemmäks. Must tuntuu et tosi moni asia sen tiedon jälkeen mun elämäs niinku selkiyty. Just se et mul oli aina sellane olo niinku et mus on jotain erilailla,ei niinku huonolla tavalla mut jotenki et mä en niinku tiedä kaikkee et onks mut adoptoitu vai mitä ni se jotenki must selkiytyt niinku kaikkee mun elämässä sen jälkeen et on se tosi paljonki – Iida

Uusi tieto on siis antanut selityksen, joka on selkeyttänyt elämää. Iidalla on lisääntynyt ymmärrys itseään ja aiempia erilaisuuden kokemuksia kohtaan. Kerroin aiemmin, että koska asia esiteltiin aluksi suurena salaisuutena, sai se Iidan tuntemaan epävarmuutta. Tunne oli kuitenkin väliaikainen, ja Iida on kääntänyt kokemuksen täysin päinvastaiseksi, ja nyt se antaa hänelle voimaa. Iida puhui haastattelussa toistuvasti siitä, miten onnellinen hän on omasta lahjasolutaustastaan, ja miten hieno asia se on. Oman alkuperän selville saaminen voi siis olla myös erittäin positiivinen asia, vaikka alussa tunteet olisivatkin negatiivissävytteisiä, kuten Iidalla. Tämä tukee ajatusta lahjasolulapseudesta elämänmittaisena prosessina.

Käsittelin luvussa 6.1.1 uuden tiedon aiheuttamia vahvoja reaktioita. Jo tämän perusteella on tulkittavissa, että uusi tieto on muuttanut jollain tavalla haastateltujen elämää. Ainakin uusi tieto on saanut ajattelemaan ja käsittelemään monia uusia asioita, joita haastatellut eivät olleet aiemmin osanneet ajatellakaan. Vaikka Jonna ja Henna ovat siis suoraan kysyttäessä olleet sitä mieltä, ettei uusi tieto ole muuttanut heidän elämässään mitään, tulkitsen heidän ajatelleen muutosta jonain hyvin konkreettisena asiana, kuten muutoksena perhesuhteissa. Muutos voi kuitenkin olla myös alitajuntaista, esimerkiksi sitä, että tulee pohdittua uusia asioita uusissa tilanteissa, kuten lääkärissä. Kaikille lahjasolulapsille on auennut osa-alue ihmisen kokemusmaailmasta, mitä he eivät olisi nähneet ennen sitä. Jo se, että on ajatellut biologian merkitystä, luovuttajaa ja perhesuhteita, on jollain tavalla uutta, ja siten muutosta. Jälkikäteen on toki hankalaa miettiä, miten elämä olisi voinut mennä eri tavalla, joten muutosta voi olla vaikea nähdä.

Henna myös sanoo, että hänestä olisi mahdollisesti parempi, jos hän ei olisi saanut tietää, jottei hänen tarvitsisi miettiä omaa alkuperäänsä. Uusi tieto on siis selvästi muuttanut jotain, jos Henna kaipaa menneisyyteen. Ehkä muutos on sitä, että varmuus on muuttunut epävarmuudeksi. Jos omaa alkuperää ei olisi saanut tietää, olisi poikkeavuuden kokemukset ja muut vain hyväksytyt. Uusi tieto sen sijaan luo ymmärryksen tiedon puutteesta.

Miksi Tuulia ei pitänyt siitä, kun hän sai vastaukseksi että ”mutta eihän se [lahjasolulapseus] muuta mitään”? Näyttäisi siltä, että hän on joko huomannut, että se muuttaa paljonkin, tai että hän toivoi sen muuttavan asioita. Ärsyyntymiseen voi liittyä myös se, ettei hän pitänyt siitä, että ulkopuolelta määritellään mihin uusi tieto vaikuttaa ja mihin ei. Lahjasolulapsi ei itse saa tehdä päätöstä, kuinka suuri merkitys asialla on. Tulkitsen lauseen sisältävän myös oletuksen siitä, että muutos voisi olla jotain negatiivista, esimerkiksi huonontaisi lahjasolulapsen ja isän välejä, nyt kun totuus on tullut julki. Tuulian mielessä lause on siis voinut sisältää myös ajatuksen siitä, voiko suhde isään olla samanlainen, jos hän ei olekaan biologinen isä. Oikeastaan lausahdus saattaa myös kyseenalaistaa lapsen ja isän suhteen ”hyvyyden” ilman geneettistä sidettä. Joka tapauksessa Tuulian ajattelussa voi löytää yhtymäkohtia myös Iidan ajatteluun, kun Iidaa ärsytti se, miten hänen äitinsä kontrolloi sitä, miten asiasta puhutaan ja miten sillä on merkitystä. Molempien lahjasolulasten puheessa kuuluu siis se, että he haluavat itse määritellä minkälaisia merkityksiä alkuperälleen antavat ja mihin se vaikuttaa.

6.2 Tiedon puute

Uuden tiedon vastaanottaminen synnyttää lahjasolulapsilla ymmärryksen tiedon puutteesta: Tieto siitä, että on saanut alkunsa luovutettujen siittiöiden avulla, herättää kysymyksiä omasta elämästä ja elämäntarinasta, koska aiemmin todenmukaiseksi luullut tiedot eivät enää ole koko totuus. Lahjasolulapseuteen kuuluu paljon asioita, joita on vaikea - ellei mahdoton - selvittää. Lahjasolulasten elämässä tiedon puute näkyy korostetusti. Muillakaan ihmisillä ei ole saatavilla kaikkea tietoa esimerkiksi omasta perimästään tai geenien vaikutuksesta, mutta lahjasolulapseus tekee näkyväksi sen, etteivät he edes voi selvittää asioita.

Luvun 6.2. alaluvut on rakennettu siirtymällä konkreettisesta eksistentiaaliseen. Tällä tarkoitan sitä, että käytännönläheisistä kysymyksistä siirrytään suurempiin, koko olemassaoloon liittyviin pohdintoihin. Ensimmäisessä alaluvussa käsitellään lahjasolulapsien kokemuksia tiedon etsimisestä, ja sen puuttumisen ymmärtämisestä. Lisäksi tässä luvussa näkyy konkreettisesti se, missä asioissa tiedon puute tulee näkyväksi, kuten lääkärissä. Toisessa alaluvussa liikumme konkretian ja abstraktion välimaastossa, luovuttajan ollessa samalla todellinen ihminen, mutta samalla vain

lahjasolulapsien mielikuvissa. Kolmannessa alaluvussa käsitellään lahjasolulapsien ajatuksia suurista ihmisyyteen, minuuteen ja olemassaoloon liittyvistä kysymyksistä, joita tiedon puute herättää.

6.2.1 Geneettisen alkuperän ja virallisen tiedon puute

Tiedon puuttuminen omasta alkuperästä, hedelmöityshoitoprosessista ja omista geeneistä aiheuttaa paljon mietittävää lahjasolulapsille. Suhtautuminen tiedon puutteeseen vaihtelee kuitenkin laajasti haastateltavien kesken. Osalle asiat ovat kuin vitsejä, huumoria, kun toisille ne ovat vakavia asioita. Kysymykset, joita lahjasolulapsilla herää, ovat monelta osin samanlaisia toistensa kanssa, kuten kysymys seurustelusta puolisisaruksen kanssa, tai virallisen tiedon kaipuu. Vaikka kysymykset ovat samanlaisia, riippuu yksilöstä, millainen merkitys tai painoarvo niille annetaan.

Selvästi eniten lahjasolulapset kaipaavat suomenkielistä virallista tietoa, joka on helposti pureskeltavissa muodossa ja helposti saatavilla. Toisten lahjasolulasten kokemukset kiinnostavat, mutta eivät yhtä paljon kuin virallinen tieto. Virallisella tiedolla tarkoitan tässä luvussa hyvin monenlaisia tietoja, joita asiantuntijoilla, kuten esimerkiksi viranomaisilla, lääkäreillä tai tutkijoilla voi teemasta olla. Esimerkkinä tästä toimivat luovuttajan valintaan vaikuttavat kriteerit sekä hedelmöityshoidot ja sen vaiheet.

Heti alusta alkaen tiedon puute on suuri teema prosessissa, jossa lahjasolulapset saavat tietää omasta alkuperästään. Uuden tiedon vastaanotettuaan haastateltavat kyselivät äidiltään hedelmöityshoitojen kulusta ja lisätietoa omasta alkuperästään. He olivat kaikki kiinnostuneita siitä, mitä hedelmöityshoidot tarkoittavat. Se, kuinka paljon haastateltavat ovat asiasta keskustelleet, vaihtelee paljon. Esimerkiksi Henna kokee, että voi puhua asiasta äitinsä kanssa, mutta äiti tuntuu välttelevän aiheita. Hän kyllä vastaa Hennan kysymyksiin, mutta se tuntuu vaivalloiselta, ihan kuin äiti ei oikeasti haluaisi puhua aiheesta.

Joka tapauksessa tiedon jano on lahjasolulapsilla suuri. Kaikki haastateltavat kertoivat yrittäneensä etsiä tietoa omasta alkuperästään, esimerkiksi hakemalla tietoa internetistä tai lukemalla artikkeleita aiheesta. Henna huomasi joutuneensa useamman kerran umpikujaan sen kanssa, kun hän halusi löytää lisää tietoa omasta alkuperästään:

No mul tulee aina välil sellasia kausia, että mä mietin tät asiaa vähän enemmän, ni sit mä saatan googlailla vaik koko päivän [yhteys pätkii] mut must tuntuu et mä löydän aina vaa ne samat asiat (nauraa) – Henna

Muidenkin lahjasolulasten kokemuksista kävi ilmi, että välillä teema kiinnostaa enemmän ja välillä vähemmän, mutta silloin kun kiinnostaa, ei tiedonjanoille saa tyydytystä. Useat haastateltavat toistivat, miten tärkeää olisi, että aiheesta olisi mahdollista saada lisää tietoa. Henna kuvaus tiedonjanoista kuvastaa hyvin yleistä ilmapiiriä:

Must se ois ihan kiva et sille löytyis joku termi, että ku just ei oikeen oo mitään tietoa tai mitään sellasta, tai tuntuu et tää jotenki, niinku tuntuu et netistä löytyy kaikkeen vastaukset, mut tän kohal on sellanen ihme aukko, et kukaan ei niinku tiedä vastauksia mihinkään, tai ei oo mitään sellasta niinku nimitystä tai mitään – Henna

Termistön vaillinaisuus on vaikeuttanut tiedonhakua ja toisaalta myös asiasta puhumista. Osalla haastateltavista on ollut ongelmia sen kanssa, millä hakusanoilla asiasta voi hakea tietoa, ja toisaalta myös on vaikea kertoa ihmisille omasta alkuperästä, koska viralliset termit ovat hankalia.

Oma alkuperä siis kiinnostaa, mutta tietoa ei ole saatavilla, mikä saa lahjasolulapset jopa turhautumaan. Koska virallista tietoa ei juuri ole lahjasolulapsille olemassa, kokivat haastateltavat haastatteluun osallistumisen tärkeäksi. Esimerkiksi Tuulia oli hyvin innoissaan haastattelusta, ja Henna näki tutkimukseni tärkeänä, koska lahjasolulasten näkökulma ei ole vielä päässyt esille.

En oo kuullu koskaan että missään haastateltais tai puhuttais niistä jotka on oikeesti syntyneen sen kautta että miten ne niinku kokee sen tai muuta et niinku jotenki oli tosi kiva ku kuulin et sä teet tätä tutkimusta ni mä olin sillee et jes todellaki haluan osallistua, ku ei niinku löydy mitään tällasta tietoa, et miten se miten se on sit menny ja miten niille lapsille on kerrottu ja kaikkee, puhutaan vaan niistä hoidois- hoidoista tai ajasta ennen [yhteys päätii] mutta ei mitään sen jälkeen, että miten on niinku menny – Henna

Lahjasolulapset eivät ole törmänneet uutisiin tai muihin mediateksteihin, joissa lahjasolulasten kokemuksia olisi käsitelty. Selvästi muiden kokemukset kiinnostavat tällä tasolla, mutta muuten henkilökohtaiselle vertaistuelle nähtiin olevan vain vähän tarvetta. Toisten lahjasolulasten kokemukset kiinnostivat, mutta loppujen lopuksi ei tiedetty, mistä heidän kanssaan voisi keskustella. Henkilökohtaisia tapaamisia ei siis juuri kaivattu.

Tämä näkökulma, eli haastateltujen innostus, saattaa korostua siksi, että haastatellut ovat ylipäättään suostuneet haastatteluun ja halunneet jakaa kokemuksensa. Jos heillä ei olisi jonkinlaista ajatusta siitä, että toisten lahjasolulasten kokemukset ovat kiinnostavia, he tuskin olisivat itsekään vaivautuneet haastateltaviksi.

Eniten lahjasolulapset kaipasivat virallista tietoa esimerkiksi hedelmöityshoidoista ja itse prosessin teknisestä toteutuksesta. Esimerkiksi Henna sanoi, ettei hän kaipaa keskustelua niinkään

”tunnepuolen kautta”, mutta hän haluaisi tietää lisää koko prosessista. Henna toivoisi, että netistä löytyisi enemmän tietoa, ja että hänen äitinsä voisi kertoa tarkemmin kokemuksistaan.

Lahjasolulapsilta puuttuu siis tietoa sekä omasta geneettisestä alkuperästään, että virallista, konkreettista tietoa. Haastateltavilla oli suurimmalla osalla hyvin vähän varmaa tietoa siitä, miten hedelmöityshoitoprosessi on tapahtunut. He pohtivat esimerkiksi sitä, miten luovuttajat on valittu, eli millaisia kriteereitä luovuttajia kohtaan on ollut. Koska lahjasolulapset eivät saa luotettavaa virallista tietoa, vaikuttaa se myös heidän kuvaansa omaa geeniperimäänsä kohtaan. Monet pohtivat esimerkiksi sitä, millainen luovuttaja on. Luovuttaja saattaa saada mielessä jopa harhaanjohtavia mielikuvia, kun virallista tietoa ei ole. Lahjasolulapset puhuivat esimerkiksi siitä, onko luovuttaja kenties joku ”kadunmies”, vai kenties sittenkin lääkäri. Suhtautuminen omaan geeniperimään riippuu myös paljon siitä, millaiseksi luovuttaja kuvitellaan, kun virallista tietoa ei ole saatavilla.

Tiedon puute omista geneettisistä juurista ja geneettisistä sukulaisista aiheuttaa myös käytännön ongelmia. Haastateltavat olivat huolissaan esimerkiksi siitä, että he voisivat päätyä seurustelemaan oman sukulaisensa, puoliveljensä, kanssa. Kaikki haastateltavat nostivat teeman esiin, mutta puhuivat asiasta eri tavoin. Esimerkiksi Henna otti asian enemmän huumorilla kuin muut.

Joskus mä muistan, mä mietin nuorempana sitä silloku mä en vielä seurustellu mun poikaystävän kaa, et mitä jos mä rupeenki seurustelee sellasen kaa joka on biologisesti mun veli (nauraa), et sitä mä niinku, et vaik se on tietenki tosi pieni mahdollisuus, ihan häviävä, mut silti mä olin sillee äitillekki et mistä mä voin ikinä tietää (nauraa), että pitää mennä tekee joku testi onko sukua, mutta niin niin emmä oo silleen oikeen muuten miettiny sitte tätä asiaa, onhan se ihan hauska vitsi aina sanoa et joo heh heh mulla voi olla tuolla sat- [yhteys pätkii] jotain siskoja, mutta ei sitä sillee mitenkää muuten ihmeellistä – Henna

Yhteistä kaikille haastateltaville oli se, että he olivat ainakin jollain tasolla ajatelleet tätä asiaa ongelmallisena, vaikka asialle annettava painoarvo ja merkitys vaihtelivat. Esimerkiksi Iidalle luovuttajan henkilöllisyyden selville saaminen olisi tärkeintä juuri siksi, että hän saisi varmuuden siitä, ettei hänen miehensä ole hänelle sukua. Vaikka lahjasolulapset selvästi tunnistavat todennäköisyyden olevan hyvin pieni, minkä takia teemaan voi suhtautua myös hieman naureskellen, ei se silti poista asian taustalla olevaa vakavuutta, jonka kaikki haastateltavat tunnistavat.

Hetki, jossa oma alkuperä muistuttaa itsestään, tapahtuu usein lääkärissä, koska silloin lahjasolulapset muistavat, etteivät he tunne omaa geneettistä taustaansa täysin.

Aina välillä mietityttää, tai lääkärin ku kysellää vaikka et onko lähisuvussa tällasii tai tällasii sairauksia, ja sit on sillee et no en tiedä, tiedän vaa toisen puolen, ni niissäki

tilanteissa ois kiva tietää jos mulla on joku kauhee riski saada joku kauhee syöpä tai joku muu, ni olis ihan kiva tietää, tai joku, tai jotain mielenterveysongelmia suvussa tai jotain, ni ois tosi kiva tietää just (nauraa) pitää jotenki varustautua niihin tai jotain (naurua) – Henna

Vaara geneettisistä sairauksista nousi esiin kaikkien haastateltujen puheissa. Tiedon puute aiheuttaa siis epävarmuutta ja epätietoisuutta, mutta näihinkin monet suhtautuivat myös huumorin keinoin, kuten Henna yllä. Geenit ovat kuin tuntematon riski, jonka tiedon puute tekee näkyväksi.

6.2.2 Luovuttaja

Yksi suuri asia, jonka lahjasolulapset ymmärtävät saadessaan kuulla olevansa lahjasolulapsia, on se, etteivät he tiedä luovuttajasta mitään. Tämän takia tämä teema on hyvin oleellinen osa lahjasolulasten kokemuksia. On hyvä ottaa huomioon, että haastatelluilla ei ole oikeutta luovuttajan henkilöllisyyden selvittämiseen, joten se vaikuttaa varmasti heidän näkökulmiinsa. Luovuttajasta ollaan kuitenkin kiinnostuneita erityisesti siksi, että luovuttaja voisi kertoa heistä itsestään lisää. Edellisessä luvussa kerroin lahjasolulasten tiedon janosta. Luovuttaja on henkilö, joka ainakin osalta voisi vastata lahjasolulasten kysymyksiin. Henkilökohtaista suhdetta ei kuitenkaan kaivata. Muutenkin kiinnostus luovuttajaan on ristiriitainen. Henkilöllisyyttä ei saa tietää, ainakaan helposti, mutta tietoa kaipaisi lisää. Lisäksi pelkona on, että henkilöllisyyden selvittäminen toisi ongelmia, joten ehkä on parempi ettei henkilöllisyyttä tiedä. Toiveet ja pelot elävät kokemuksissa rinnakkain.

Haastatellut selvästi vierastavat nimeä ”isä” tai ”biologinen isä”. Tuulia käyttää sanoja luovuttaja tai lahjoittaja, Jonna ja Henna luovuttajaa. Iida on käsitellyt asiaa myös terapiassa:

Mun terapeutti sano niinku heti, et ku mä sanoin sitä sillon et se on niinku biologinen isä, ni se sano heti et se ei ole isä, se ei oo halunnu olla sun isä, ja et se on niinku luovuttaja, et se ei oo mitään muuta, se tuntu must aluks tosi karult ajatukselt. mut se ajatus on auttanu mua niinku ehk kaikist eniten, siis sillee koska se ei oo se, ja mä aattelen edelleenki, et mun iskä on niinku mun iskä, ei mul oo ketään toista, ni mä niinku jos mä puhun niinku siit tilanteest ylipäättään, ni se on niinku luovuttaja niinku mulle yleensä tai et mut on tehty luovutetuilla siittiöillä tai luovuttaja se on ehkä kaikist eniten, mut se on niinku edelleenki must niinku mä sanoinki et sil on must vähä sellanen negatiivinen, must se lahjottaja on niinku paljon parempi tai niinku lahjasolu tai se, mutta mut et ei se niinku isä missään nimes, ei niinku millään tavall must oo – Iida

Luovuttaja on siis termeistä eniten käytössä, mutta myös lahjoittajaa käytetään. On tärkeää, että kiinnitämme huomiota siihen, millaisilla termeillä haastateltavat puhuvat luovuttajasta, koska jo se yksistään kertoo jotakin heidän kokemuksistaan ja suhtautumisestaan luovuttajaan. Nyt luovuttajaa ei rinnasteta lahjasolulapsien puheessa oman isän kanssa samalle tasolle.

Kaikki haastateltavat ovat edes jollain tavalla miettineet sitä, millainen luovuttaja voisi olla. Tuulia on kuvitellut luovuttajan olevan ”cool muusikkotyyppeä” ja ennen kaikkea hyvä tyyppi. Hän on miettinyt, että luovuttaja saattaisi olla samanlainen kuin hän, eli ekstrovertti, reipas ja musiikillisesti lahjakas. Ulkonäköä hän ei ole osannut kuvitella, koska hän muistuttaa paljon äitiään. Ylipäätään hän haluaa ajatella, että luovuttaja olisi samankaltainen kuin hän itse. Silti mielessä on myös epäilyksiä.

Olkoot sitte joku maailmanmatkaaja, joka on tarvinnu vaikka sitte rahaa johonki reissukassaan, eipä siinä, oishan seki seki syy tietty käydä luovuttamassa vähän spermaansa, tietty ehkä haluais että se ois joku tolkun ihminen, eikä ihan joku laitapuolen kulkija – Tuulia

Kuvaukset luovuttajasta vaihtelivat laajasti. Henna oli kuullut, että luovuttajat ovat usein lääketieteen opiskelijoita, joka on ohjannut hänen ajatuksiaan liittyen luovuttajaan.

Mä oon sit miettiny et ehkä ihan vaa rahan takia, et on saanu rahaa siihen opiskeluun tai sit tietenki voi olla vaan et on halunnu niinku auttaa niitä perheitä, jotka ei pysty saada normaalilla tavalla mutta enemmän mä oon just ajatellu, että ehkä siihen aikaan se on enemmän ollu se raha syy siinä. – Henna

Sekä Henna että Tuulia siis miettivät, että luovuttajan motivaatio on saattanut olla raha. Jonna sen sijaan ei ole miettinyt luovuttajaa kovinkaan paljoa, mutta joskus hän muistaa miettineensä millaisia taitoja tai kiinnostuksen kohteita luovuttajalla voisi olla. Syy taitojen miettimiseen on liittynyt siihen, että hän ja hänen sisarensa ovat hyvin luovia, mutta vanhemmat eivät, joten voisiko tämä tulla luovuttajalta. Lisäksi hän on miettinyt, onko luovuttaja enää elossa. Fyysisiä ominaisuuksia Jonna ei ole miettinyt.

Iida on miettinyt luovuttajaa hieman samalla tavalla kuin Jonna, eli sen kautta mitä ominaisuuksia hän näkee sukulaisissaan ja itsessään, ja selittänyt selittämättömiä asioita luovuttajalla. Iidan kuva luovuttajasta ei ole visuaalisesti selkeä, mutta hänellä on vahva kokemus siitä, että luovuttaja on hyväsydäminen.

Jotenki mä ehk aattelen sillee et puolet mitkä tulee musta tulee sellasest ihmisestä, joka on tehny niinku toisel ihmisel niin hyvän teon, et se haluu vaan ilman mitään sillee et se sais itse mitään ni auttaa muita – Iida

Lahjasolulasten ajatukset luovuttajasta vaihtelivat siis hyvin arkisesta kuvitelmasta, jossa luovuttaja on kaivannut rahaa, hyvin jaloihin tarkoitukseen, kuten Iidan mielessä. Lisäksi luovuttajasta haetaan yhteenkuuluvuutta. Omia ominaisuuksia heijastetaan luovuttajaan, eli lahjasolulapset ajattelevat, että koska minä olen tällainen, on luovuttajakin varmaan samanlainen. Samaa tehdään myös toisin päin, eli ajatellaan luovuttajan ominaisuuksien kertovan, millainen minä olen. Ylipäätään kaikilla lahjasolulapsilla oli edes jonkinlaisia ajatuksia luovuttajasta, joten luovuttaja ei ole täysin yhdentekevä tai persoonaton hahmo.

Miten lahjasolulapset suhtautuvat luovuttajan henkilöllisyyden selvittämiseen? Luovuttaja kiinnostaa erityisesti Tuuliaa, Iidaa ja Henna siksi, että heitä kiinnostavat luovuttajan ominaisuudet, luonteenpiirteet ja geeniperimä. Haastatellut kokevat, että tieto luovuttajan ominaisuuksista voisi kertoa myös heille itselleen keitä he ovat.

No just se et jotenki mmm voiko se tavallaan selittää sitä, että miksi itse olen tällainen, miksi minua kiinnostaa tällaiset asiat, kiinnostaako tuota toista ja sit ehkä ehkä siihen liittyy myös semmonen, että mmm, tota ehkä semmonen romantisoitu käsitys, että voisiko sitten siltä tavallaan oppia semmosia asioita – Tuulia

Ehkä haluaa jonkun semmosen todisteen et sit haluais että se ne geenit on niinkun silleen samankaltaset mitä ite on – Tuulia

Geenit ja oma alkuperä ovat siis oman identiteetin rakennusaineita. Kuten Tuulia sanoo, jopa toivotaan, että luovuttaja olisi samanlainen kuin itse, jotta voitaisiin nähdä suoraviivainen selitys siitä, miksi itse on tietynlainen. Lahjasolulapsilla on kuitenkin erilaisia näkemyksiä todellisuudessa henkilöllisyyden selvittämiseen.

Tuulia ja Henna sanoivat suoraan, että haluaisivat saada selville luovuttajan henkilöllisyyden. Henna on jopa välillä miettinyt, voisiko osallistua television Kadonneen jäljillä -ohjelmaan. Iidaa kiinnosti luovuttajan henkilöllisyys paljonkin, mutta koki, että sen selvittämisestä tulisi vain paljon ongelmia. Jonna oli hieman epäröivä vastauksessaan, ja sanoi välillä miettineensä, että asia voisi kiinnostaa, mutta mieluummin kuitenkin ei.

Emmä tiedä, ei mul varmaa kiinnostusta tarpeeks. Tai siis ei se jotenki, mulla ei oo semmosta jotenki semmosta (tauko) että haluan nyt tietää identiteettini takia tai haluan tietää kuka olen tai siis että se tapaaminen tai et selvittäminen vaikuttais mun identiteettiin jollain tavalla. (Tauko) Jotenki sillai jollain tavalla piittaamaton sit sitä kohtaan et ei. – Jonna

Jonna myös kuvaili itseään ”jollain tavalla tunnevammaiseksi”, kun häntä ei asia kiinnosta, mutta hän koki, että henkilöllisyyden tietäminen voisi tehdä asioista myös mutkikkaampia, koska sitten pitäisi miettiä, että pitääkö luovuttajaan olla jokin erityinen suhde, ja millainen suhde. Jonnan kohdalla syy näyttäisi siis olevan myös siinä, että luovuttajan selvittäminen toisi uusia ongelmia elämään, kun nyt ongelmia ei ole. Iidalla oli samankaltaisia ajatuksia, ja hän on ihan tyytyväinen siihen, ettei hänellä ole mahdollisuutta luovuttajan henkilöllisyyden selvittämiseen, koska se toisi uuden kriisin.

Siit tulis ehk mulle viel enemmän sellanen kriisi et tiäksä mä kelaisin sitä kokoajan mun päässä et kukakohan se on ja et et tää on sen nimi ja pitäiskö mun tehdä sille asialle jotain ja mitä jos se ei haluukkaa nähä mua ja minkäköhänlainen se on ja onkohan se ihan kauhee ja sillee et se niinku lähinnä se on must vaa ihanaa et se on niinku sellane kaukanen hyväntekijä joka on jossain – – mutta mut kyl se must on parempi et ei tiedä sitä tai et ei saakaan tietää koska mä ite varmaa sekoisin [molemmat nauravat] jos mä niinku saisin tietää sen et se on must hyvä et se pysyy sellasena neutraalina henkilönä – Iida

Ajatukset luovuttajan henkilöllisyyden selvittämiseen olivat hyvin ristiriitaisia. Esimerkiksi Henna sanoi olevansa kateellinen niille lapsille, jotka ovat syntyneet lakimuutoksen jälkeen, koska he pystyvät selvittämään luovuttajan henkilöllisyyden. Toisaalta Henna, kuten muutkin lahjasolulapset, ymmärtää myös hyvin, miksi luovuttajat haluavat pysyä anonyymina.

Lähtökohtaisesti haastatellut eivät kaipaa henkilökohtaista suhdetta luovuttajaan, vaikka henkilöllisyys kiinnostaakin.

Emmä niinku koe että mun tarvis sitä tavata, ku se on kuitenkin halunnu tehdä sen anonyymisti, ni emmä myöskää halua sitte mennä sinne sillee hei tässä olen vaikket ikinä oookkaa halunu että kukaan sua löytää, niin en mä ehkä haluis tehdä niin että mielummin sais vaan tietää sen nimen ja vaikka mitä se tekee elämällensä ja näin mutta en ei mun tarvis mennä sillee rikkoo mitään sen illuusiota, ku ei se varmaa kuitenkaa haluu ajatella, tai mistä mä tiedän, mut jotenki mä ehkä ajattelen et oot anonyymisti ne luovuttanu, ni ei se varmaa haluu ajatella et sil on oikeesti lapsia tuolla ympäri ympäri, että et ei se kuitenkaa oo, uskoisin jotenki et se ois jotenki helpompi olla ajattelematta, että siel on oikeesti sen biologisia lapsia jossain, niin en mä sit ehkä haluis mennä sitä sitte sille niinku et hei olen tässä (naurahdus) – Henna

Iida kuvailee, että hän haluaisi olla karpäsenä katossa ja seurata luovuttajaa, muttei odota, että luovuttaja ”istuis mun kaa jossain kahvil kerran viikos ja kertois ittestään mulle”. Hennalle riittäisi, että hän saisi esimerkiksi valokuvan ja listan sairauksista. Haastatellut ovat siis yhtä mieltä siitä, että

tieto riittää, mutta tapaamisia tai suhdetta ei tarvita. Pienen poikkeuksen tekee kuitenkin Tuulia, joka on miettinyt myös mahdollisuutta siihen, että jos luovuttajan kanssa syntyisikin yhteys, voisiko hän toimia jonkinlaisena isän kaltaisena hahmona, vaikka ensisijaisesti hänkään ei hae suhdetta.

Voisko se olla sit semmonen isämäinen hahmo, vaikka ei se tietenkään oo, koska se on vaan lahjoittaja, eikä se oo halunnukkaa olla niinkun isä, mutta tavallaan ehkä miettiny sitä, että jos sen kanssa bondais [löytää yhteistä samaistumispintaa tai kokea yhteenkuuluvuutta] niin voisko siinä olla jotain sellasta mmm tavallaan isän isän kaltasta isän kaltaisia ominaisuuksia elikkä siis varmaan semmonen tuki, tukihenkilö – – koska semmosia ihmisiä ei oo kauheesti ollu elämässä – Tuulia

Kuten Tuulian ja Hennan lainauksista käy ilmi, lahjasolulapset ajattelivat, ettei luovuttaja itse ole halunnut olla isä, jonka takia hän saakin pysyä etäisenä hahmona. Esimerkiksi Iidan mielestä henkilöllisyyden selville saaminen olisi jopa luovuttajan yksityisyyden suojan rikkomista, koska luovuttaja ei ole halunnut olla tunnettu. Lahjasolulapset eivät siis ole ajatelleet pelkästään sitä, mitä he itse haluaisivat, vaan sitä mitä luovuttaja on halunnut.

Haastateltujen puheista voi kuitenkin tulkita, että sinänsä heillä ei ole mitään suhdetta vastaan, jos se ei tarkoita epäselvyyttä ja ongelmia. Luovuttajaa kohtaan on paljon kiinnostusta, mutta he eivät halua olla taakaksi tai hankalia, tai saada ongelmia elämäänsä. Tuulia nostikin esiin sen, että häntä hieman pelottaa, jos luovuttaja olisikin todella vaivaantunut, introvertti ja sellainen henkilö, kenen kanssa ei pysty keskustelemaan, koska se voisi olla raskasta hänelle eroavaisuuksien takia. Luovuttajahan voi olla minkäläinen vain, eikä se aina olisi välttämättä lapselle positiivinen asia. Sen lisäksi, että luovuttajaan kohdistetaan erilaisia odotuksia ja toiveita, voidaan häneen kohdistaa myös pelkoja. Luovuttajalla on väliä, koska hänen ominaisuutensa kertovat lahjasolulasten mielestä myös heistä itsestään.

Suhdetta enemmän lahjasolulapset kaipaavat kuitenkin tietoa omasta alkuperästään, luovuttajasta ja sitä kautta itsestään. Tämän takia luovuttaja on merkityksellinen kokemuksessa lahjasolulapseudesta. Luovuttaja on se, jolla olisi vastauksia moniin kysymyksiin. Kysymykset eivät kuitenkaan ole tärkeämpiä kuin turvallinen nykyisyys, jossa ei tarvitse miettiä suhdetta luovuttajaan. Lahjasolulapset elävät siis mieluummin tietämättömydessä kuin luovat mahdollisia ongelmia.

Iidan kuvaus luovuttajasta kuvastaa kaikkien haastateltujen kokemuksia hyvin:

Kyl mäki – – haluisin niinku tietää tietyl tasol siitä et kuka se ihminen on – – niinku sillee et mul on joku kuva siitä ihmisestä ja sit mä haluisin nähdä sen ihmisen – – ja mä haluisin unohtaa sen miltä se näyttää, koska mä en haluu, sillee niinku tietyl taval mä haluan kuuluu

hänen elämään, joo, mut hän ei oo halunnu mun elämään, ja mul ei oo mitään tarvetta saada häntä mun elämään. Mul on niinku kaikkee mitä mä tarvitsen. Mut se ois must tosi siistii niinku nähä et milt se ihminen näyttää, näyttääks se multa, ja sit must ois ihana keskustella sen ihmisen kans, et miks se on niinku tehny sen mikä sen niinku on saanu niinku tekee sen asian ja se et onks se oikee sellai samanlai niinku minä on et näkyys siitä et mä oon niinku hänen niinku geneeist tehty – Iida

Ensinnäkin Iida haluaisi jollain tasolla tietää, kuka luovuttaja on, muttei halua hänen kanssaan suhdetta. Toiseksi Iida tunnistaa, ettei luovuttaja ole halunnut olla osa hänen elämänsä, vaikka luovuttaja häntä itseään kiinnostaakin. Kolmanneksi hän kokee, että hänellä on kaikki mitä hän tarvitsee, eikä hän siksi tarvitse välttämättä luovuttajan läsnäoloa tai edes tietoa hänestä. Silti hänestä olisi hienoa, jos hän saisi tietoa luovuttajasta, koska luovuttajan ominaisuudet kertovat paljon myös hänestä itsestään. Luovuttaja toimiikin enemmän oman identiteetin rakentajana, kuin merkityksellisenä ihmissuhteena.

6.2.3 Elämän suuret kysymykset

Tiedon puute saa lahjasolulapset pohtimaan myös elämän suuria kysymyksiä, kuten mikä tekee minusta minut, kuka minä olen ja mistä minä tulen. Tässä alaluvussa käsittelem lahjasolulapsien kokemuksia tiedon puutteen herättämistä kysymyksistä, jotka ovat usein melko eksistentiaalisia.

Koska lahjasolulapsilta puuttuu tietoa omasta geneettisestä perimästään, kokevat he, että heiltä puuttuu tietoa omista juuristaan ja omasta itsestään. Tähän kuitenkin suhtaudutaan hyvin eri tavoin. Kokemukset vaihtelevat laajasti: välinpitämättömästä ja neutraalista positiiviseen. Tiedon puute saa myös negatiivisen merkityksen siitä, että uuden tiedon takia joutuu käsittelemään sitä, ettei kaikkea saa tietää. Joissain tapauksissa olisi siis voinut olla parempi, ettei uutta tietoa olisi koskaan saanutkaan. Eksistentiaalisissa kysymyksissä lahjasolulapsilla on selvästi enemmän kysymyksiä, kuin vastauksia, mikä voi olla samalla hämmentävää, kiinnostavaa ja tuoda epävarmuutta.

Tuuliaa kiinnostaa erityisesti se, mikä tekee ihmisestä juuri hänet.

Ehkä semmonen erityinen olo, mutta eipä se nyt mun arjessa sit tai päätöksenteossa vaikuta kuitenkaan mitenkään. (Tauko) Mmmm, joo en mee tuolla kaduilla t-paita päällä (molemmat nauravat) lahjasolulapsi (nauraa). – – Varmaan siinä on jotain erityistä ja just myös tieteellisesti tosi kiehtovaa, ja just semmonen, no sehä aiheuttaa semmosen olemassaolon olemisen suuren kysymyksen sitten, mikä tekee sitten minut, olenko minä minä jos olisinkin syntynyt tai olis se niinku biologinen isä, se on laaja kysymys!

(Molemmat nauravat) Sit kuitenkin, mua kiinnostaa kyllä kauheesti identiteetti asiat, tai siis ehkä vielä enemmän sen jälkeen tai just sen jälkeen on kiinnostanut kun on saanu tietää että on lahjasolulapsi. – Tuulia

Biologian ja ympäristön vaikutuksen pohtiminen on lisääntynyt oman alkuperän selviämisen myötä. Ajatuksessa luovuttajan tuntemisesta tai oman alkuperän selvittämisestä on kyse erityisesti oman olemassaolon selittämisestä, eli mikä tekee minusta minut. Tuulia myös kokee, että ihmisillä on kova tarve määrittää itseään ja olemassaoloaan, minkä takia on hyvä, että sukusolujen luovuttajien pitää nykyään rekisteröityä, jotta lapsilla on mahdollisuus saada tietoa omasta perimästään.

Tuulia kuvaili tuntemuksiaan siitä, ettei hän tiedä koko geeniperimäänsä, hämmentävänä. Asia on mietityttänyt häntä, muttei hän koe asiaa ensisijaisesti negatiivisena tai positiivisena, vaan neutraalina. Asia tuo hänen mukaansa elämäänsä mystisyyttä, mutta se ei vaikuta hänen elämäänsä negatiivisesti. Toisaalta lahjasolulapseus on hänen mielestään kiehtovaa ja jotain mikä tekee hänestä erityisen.

Tuulia puhuu myös monta kertaa juurtumisesta ja juurista. Tuulia ei ole koskaan kokenut syvää juurtumista kotipaikkakunnalle tai sukuunsa, minkä takia hän on kokenut olonsa juurettomaksi. Oman alkuperän selviäminen toi saman tien kiinnostuksen siitä, missä omat juuret ovat.

Mä oon sitä miettinykki että on aika semmonen juureton olo missä on varmaan hyvät ja huonot puolensa tavallaan vapaus valita mutta sit kun sitä valittavaa on tosi paljon sit ei välttämättä oo sellasta opasta – Tuulia

Geenit ja juuret näyttäytyvät Tuulian puheena siis oppaana, jotka voisivat häntä johdattaa elämässä. Tuulia kertookin kaipaavansa juurtumista, ja haluaisi tietää lisää omista juuristaan, jos ne vaikka selittäisivät jotain lisää hänestä itsestään.

Kun Tuulia koki, että oman alkuperän tunteminen antaisi hänelle juuret, tunsii Iida, että juuri tiedon puute antaa hänelle siivet, eli vapauden olla juuri oma itsensä.

Se on sillee must tosi ihanaa, et se toinen puoli on vaa sillee niinku, se on vaa jossain, ja mä saan vaa niinku olla mikä mä oon. – Iida

Must se (tauko) on sillee niinku tietyl taval kiva ajatus, et mä en niinku tiedä kaikkee must sillee niinku etukäteen, tai just sitä niinku et mikä just et jos mun molemmat vanhemmat ois niinku geneettisesti mun vanhempia, ni sit mä vähän tietäisin jo niinku sillee tietyl taval tietäisin kaiken, et mitä geenejä mä sain mitä sairauksia mä ehkä saan, tai sillee, et niinku minkä näkönen mä ehkä oon ja kuka näyttää keneltäki, ni must se on sillai kiva ajatus et

et niinku osa mua on jossain niinku muualla, ja sillee, et mä oon saanu sen jostain muualta, ni lähinnä se ehkä tekee must sillee avoimemman ja nii. Varmaa just avoimemman niinku kaikelle. – Iida

Iida kokee tiedon puuttumisen myös mahdollisuutena, joka mahdollistaa hänelle vapauden rakentaa omaa identiteettiään, ilman geenien painolastia. Valmis tieto ei ohjaile häntä tiettyyn suuntaan, vaan hän saa luoda elämänsä itse. Ylipäätään Iidan elämässä tiedon puute näkyy erittäin positiivisena asiana.

Henna ja Jonna sanoivat suhtautuvansa tiedon puutteeseen vähiten kiinnostuneesti.

Se että ei tiedä sellasta kunnon tarkkaa alkuperää, ja näin, niin ehkä se kyl jollain tapaa, et ois kiva saada siihen vastauksia, mutta ei sil mun mielestä niinku vaikuta kuitenkaa niinku mu- mu- niinkun mun minuuteen (naurahdus) millään [yhteys pätkee] silleen et kuka mä oon, ni emmä määrittele sitä mitenkää sen kautta kuitenkaa – Henna

Kuitenkin Hennalle tiedolla on ollut iso vaikutus, koska hän on myös miettinyt, olisiko parempi, jos hän ei olisi saanut koskaan tietää, jotta tiedon puute ei näkyisi arjessa.

Jollain tapaa se olis voinu olla jopa parempiki, etten mä olis tienny ettei mun tarvis mieltää koko aika, tai no koko aika, siis aina välillä, sitä mun alkuperää ja sitä mistä mun ulkonäkö ja muut tulee, koska mä oisin vaa ajatellu että mä nyt vaan näytän erilaiselta (naurua) – Henna

Hennalla vaikuttaa siis olevan hieman ristiriitainen suhde tiedon puutteeseen: toisaalta tietoa kaivataan paljonkin, kuten myös aiemmista luvuista on käynyt ilmi, mutta toisaalta lahjasolulapseudelle ei haluta antaa niin suurta merkitystä, että se vaikuttaisi identiteettiin. Lisäksi Hennan lausahdus on painava: mieluummin ei tietäisi, kun joutuisi miettimään omaa alkuperäänsä. Tämän voi tulkita tarkoittavan sitä, että tilanne on ollut parempi ennen tietoa, kuin sen jälkeen. Uusi tieto on siis tiedon puutteen takia enemmän negatiivinen kuin positiivinen asia. Lisäksi tiedon puutteen voi tulkita liittyvän epävarmuuteen. Ennen Hennalla oli varmuus siitä kuka hän on, juuristaan ja ulkonäöstään, mutta nyt tilalla on kasa kysymyksiä. Jotain tieto on siis Hennan elämässä muuttanut, jos hän kaipaa aikaa ennen tietoa.

Hennan ja Jonnan vastauksissa näkyy myös se, etteivät he halua pohtia asiaa, koska se tuottaa enemmän ongelmia kuin vastauksia. Sen takia voi olla helpompaa vastata torjuvasti, ettei asia kiinnosta.

Tiedon puute näkyy lahjasolulasten elämän kysymyksissä monin eri tavoin: Iida piti tiedon puutetta erittäin hyvänä asiana minuutensa kannalta, Tuulia hämmentävänä ja kiehtovana, Henna hieman ahdistavana, ja Jonnaa asia ei erityisen paljoa kiinnostanut. Tiedon puutteella ei siis näytä olevan yhtä tiettyä vaikutusta lahjasolulasten elämässä, mutta suurimman osan tiedon puute on saanut pohtimaan eksistentiaalisia kysymyksiä omasta elämästä, minuudesta ja juurista.

6.3 Salailu ja kertominen

Haastattelemillani henkilöillä salailu on ollut oleellinen osa heidän kokemustaan lahjasolulapseudesta, koska he ovat saaneet tietää omasta alkuperästään vasta myöhemmällä iällä, eivätkä lapsuudessa. He ovat siis kasvaneet jopa kymmeniä vuosia uskoen johonkin totuuteen, jonka vanhemmat ovat vasta myöhemmin paljastaneet epätodeksi. Aikaisempien tutkimusten perusteella (ks. esim. Jadvá, Freeman, Kramer, Golombok 2009; Hertz, Nelson & Kramer 2013) tiedetään jo, että salailulla ja myöhemmällä iällä kertomisella voi olla yhteys negatiivisempaan kokemukseen.

Tässä luvussa käsittelen ensin sitä, miten lahjasolulapset kokevat salailun. Ensimmäinen luku kertoo ensin taustaa sille, mikä kokemus lapsilla on siitä, miksi heille ei ole kerrottu asiasta. Sen jälkeen käsittelen niitä tunteita, joita kertominen ja salailu aiheuttivat. Toisessa alaluvussa tarkastelen salailun jatkumista. Vaikka vanhemmat ovat kertoneet lapselle alkuperästä, se ei kuitenkaan tee aiheesta täysin avointa, vaan tietyltä osin salailu jatkuu. Kolmannessa luvussa käsitellään sitä, ettei kukaan haastatelluista ole puhunut isänsä kanssa omasta alkuperästään ja siihen liittyvistä asioista.

Tämän luvun alustava versio kulki pitkään myös työnimellä ”merkitykselliset toiset”, koska luku koskettaa hyvin paljon lahjasolulapsien suhteita toisiin ihmisiin, erityisesti lähipiiriin kuten vanhempiin. Lahjasolulapseus ei koske vain yksilöä, vaan koko perhettä. Luku muotoutui kuitenkin keskittymään salailuun ja kertomiseen siksi, että esimerkiksi Iida korosti, miten tämä on hänen asiansa. Tietyllä tavalla merkitykselliset toiset eivät olleet keskiössä, vaan se, miten toiset ihmiset ovat salanneet lahjasolulapsilta asioita, ja miten lahjasolulapset nyt itse salailevat tai puhuvat asiasta.

6.3.1 Monimutkaiset tunteet salailua kohtaan

Perheissä oli taustalla monenlaisia syitä siihen, että lapselle tai lapsille ei kerrottu heidän alkuperästään. Iida oli aina tiennyt, että hänet on tehty koeputkihedelmöityksellä, mutta hänen isänsä oli kieltänyt, ettei luovutetuista sulusoluista saa kertoa Iidalle. Myös Hennan perheessä salailu oli lähtenyt isän aloitteesta. Hennan isä oli suostunut hedelmöityshoitoihin vain, jos lapselle ei koskaan

kerrottaisi hänen alkuperästään. Muutenkin lasten puheissa toistuu se, ettei hedelmöityshoitoihin lähteminen ollut isille helppoa, mutta kertomattomuus helpotti sitä.

Tuulia pohti, että hänen vanhempansa ovat saattaneet jättää kertomatta siksi, että asia on voinut olla häpeällinen asia ja sen takia haluttu pitää salassa. Tuulia selitti häpeää esimerkiksi yhteiskunnan asettamilla paineilla ja sillä että perinteisesti on ajateltu, että ”tähän täytyy pystyä itse”. Lisäksi Tuulia pohti, että vanhemmilla on voinut olla taustalla pelkoa kertomisesta, koska he eivät ole voineet tietää, miten lapsi reagoi asiaan.

Haastateltavat suhtautuivat hyvin eri tavoin siihen, että heidän alkuperäänsä ei ollut kerrottu kuin vasta vanhemmalla iällä. Iida ja Henna kertoivat tunteneensa vihaa salailua kohtaan. Iidalla viha ei ollut ensimmäisten tunteiden joukossa selville saamisen jälkeen, mutta hieman myöhemmin tunne vahvistui.

Mulle ei ehkä heti tullu, mut nyt vuosien mittaa mä oon kyl sille tosi vihanen et se teki sillee, mut kyl mul tuli sillai vähän sillee vihaaki sitä kohtaan et se ei kertonu mulle aikasemmin, et se on niinku vaa kuunnellu iskää siin tilanteessa ja vaa sillee antanu vaa sen niinku olla ja pitäny mut epätietosuudessa. – Iida

Lähinnä ehk sillee turhautuminen siitäki, tai sil- tai että (tauko) tai (tauko) no sen [isän] kohalle kaikist eniten sellanen vihanen olo, koska se on niinku mun asia kuitenkin et sit se ei sit halua kertoa ja se yrittää niinku kontrolloida niinku mun elämää ja sillein, ni ehkä vihanen kaikist eniten – mut kyl mul tuli sellai vihanen, sellane turhautunu ollu siitä, ku ei niinku kerrota mulle mikä on mun asia. – Iida

Tässä vihan tunteet kohdistuvat vanhempiin, jotka ovat tehneet aktiivisina toimijoina valinnan pitää Iida tietämättömyydestä. Iidaa on muutenkin harmittanut se, että päätökset kertomisesta ja asiaan suhtautumisesta on tehty hänen puolestaan.

Lähinnä mua harmittaa vaan se, et siit on tehty sellanen, ku se ei oo niinku muuttanu niinku mitään sillee mun ajatus maailmassa, et lähinnä kaikki on vaa pelänny sitä et kuinka niinku niitten elämä muuttu, eikä aatellu yhtään sitä et miten se vaikuttaa mun elämään, et mulle ei oo kerrottu sitä asiaa, et mun ei anneta niinku tehdä sitä päätöstä, vaan päätös tehdää mun puolesta, et miten niinku halutaan et mä suhtaudun asioihin. – Iida

Haastatellut kuvaavat vihan lisäksi harmituksen ja pettymyksen tunteita/kokemuksia. Esimerkiksi Tuulia on kokenut edellä mainittuja tunteita siksi, että hänen vanhempansa ovat kokeneet, ettei lapselle voi kertoa.

Onks mua pidetty sit jotenki kypsymättömänä, et miks miks mua ei oo pidetty semmosena et mä oisin valmis vastaanottaa sitä tietoa, katkera on väärä sana, mutta tota ehkä jotain sen kaltasta, vähän semmonen niinku, ehk semmonen epäoikeudenmukanen just just että ois ton nyt voinu aikasemminki kertoa, mutta minkä takia se on sit ajatellu et en oo valmis sit sellaseen – Tuulia

Sekä Tuulian että Iidan kokemuksissa on sama ajatus siitä, että vanhemmat ovat tehneet päätökset lapsen puolesta. Salailulla on vaikutettu siihen, etteivät lahjasolulapset ole itse päässeet päättämään elämästään. Lisäksi kokemus on siitä, ettei lapseen ole luotettu, että hän osaisi itse käsitellä asiaa. Lahjasolulapsilla on siis kokemus epäoikeudenmukaisuudesta, jossa heidän oma toimijuutensa on jätetty syrjään.

Iida kuvailee vahvoja tunteitaan, joita hänellä liittyy kertomattomuuteen seuraavanlaisesti:

Se on must se niinku kaikist pahin, et mulle ei kerrottu siitä, ja sitte se et se ei niinku tapahtunu mun molempien vanhempien niinku toimesta, et se on niinku edelleenkin vähä sellai, niinku tottakai se on täs vaihees vähä munki vika, et se on niinku sellane, mut siis edelleenköö kaikkien näiden vuosien jälkeen mun niinku toinen vanhempi ei oo vielkää ottanu mitään niinku sellast kontaktii muhun, niinku siihen asiaan liittyen, ni se se on must kaikist pahin, just et se et ei kerrota alusta asti siitä – Iida

Mikä siis Iidan mielestä on pahinta kaikessa? Pahinta ei ole itse lahjasolulapseus, vaan se, ettei asiasta kerrota, eli salailu. Lisäksi kertominen on Iidan mielestä huonosti hoidettu. Kokemukseen liittyy myös käsitykset vanhemman ja lapsen suhteesta, jossa oletetaan avoimuutta perheenjäsenten kesken, varsinkin koska lapset ovat olleet kuullessaan jo nuoria tai aikuisia.

Asian paljastuminen sai monet haastateltavat tuntemaan empatiaa vanhempiaan kohtaan. Erityisesti Jonnalla ja Tuulialla oli kokemus, että salaisuuden pitäminen ja kertominen ovat olleet vanhemmille vaikeita asioita.

Ehkä sitä just sit ehkä miettiny että et mimmosta se on mahtanu olla olla tollanen salaisuus koko ton ajan tavallaan et yrittäny pistää ittensä sen asemaan ja silleen et se on voinu on varmaan ollu semmost aik tai on voinu olla hankalaaki. – Jonna

*Sitte sit mä kysyinki, että no koska sitte [veljelle] kerrotaan, ni sitte siihenki vähä vastattiin että noo sitten joskus taas parin vuoden päästä, et ihanku tarvis sellasta niinku aikaa toipua siitä – –, että on se varmaan ollu sillekki [äidille] iso juttu ku se on kertonu siitä.
– Tuulia*

Ehkä myös vähän must tuntuu, et mä oon usein aika huolissani siitä, mmm, mikä ei oo ehkä lapsen tehtävä, mutta ehkä jonkunnäkönen huoli myös siitä just, että mitä se on vaatinu siltä, että se kertoo tollasen asian. – Tuulia

Vaikka haastatellut näkevät, että asia on vanhemmille ollut vaikea, pyrkivät he itse haastatteluissa toistuvasti painottamaan, ettei asia ole ”mikään maailmanloppu”, kuten Tuulia kuvailee. Tuulia sanoo, että asia on ”sillee iso asia”, mutta ei jaa vanhempien ajatusta asian raskaudesta. Lapset kuitenkin selittävät kertomattomuutta ja asiaan liittyviä vaikeita perhesuhteita sillä, että vanhemmista välittyy halu vältellä asiaa. Myös Henna pyrkii ymmärtämään vanhempiensa ajatusmaailmaa, vaikka ei jaakaan vanhempiensa kokemusta asian raskaudesta.

No tota aluks mä olin kyllä tosi vihanen meiän äitille siitä, et miksei se oo voinu mulle sitä ite suoraan kertoa, et olin vihanen siitä et muut ihmiset on saanu tietää ennen mua, että miksei sitä oo voinu mulle suoraan sanoa, mut sitten kun ne oli just päättäny sen että he ei koskaan kerro mulle siitä niin sit mä niinku kuitenkin ymmärsin sen syyn minkä takia ne ei halunnu kertoa sitä ja sitte sit mä niinku vähän aikaan olin mun siskolle vihanen, et minkä takii sen piti sit kertoa vaikka tai et miksei se kunnioittanu sitä niiden päätöstä, että ei mua olis niinku haitannu välttämättä jos mä en olis koskaan saanu edes tietää koska ei se nyt sillee vaikuta mitenkää mun ajattelutapaan niitä kumpaakaan kohtaan tai mitään kohtaan että joo et oli sillee vähän molemmille vihanen et miksi sä kerroit ja toiselle vähän et mikset sä oo kertonu (naurua) – Henna

Hennan vihan kohde siis siirtyy äidistä siskoon, koska empatia vanhempia kohtaan on suuri, koska Henna pystyy kuvittelemaan asian raskauden vanhemmille. Edellinen lainaus on myös hyvä esimerkki siitä, millaisia erilaisia tunteita voi herätä, kun lahjasolulapsi ei itse ole ensimmäinen, joka alkuperästä saa tietää. Joskus vanhemmat ovat kertoneet asiasta jollekin toiselle, mikä voi olla lapselle myös loukkaavaa.

Edellisessä Hennan lainauksessa on mielenkiintoinen yksityiskohta siinä, että Henna sanoo, ettei häntä olisi välttämättä haitannut, jos hän ei olisi saanut tietää. Siskon teko on siis jopa pahempi, kuin se, että Hennalle ei olisi koskaan kerrottu. Salailu ei siis ole Hennan mielestä välttämättä negatiivinen asia. Iidan kokemus taas on täysin päinvastainen: pahinta on se, ettei hänelle ole kerrottu alusta asti.

Mielenkiintoista on se, mitä lahjasolulapset eivät haastattelutilanteessa sano. Kukaan heistä ei viittaa salailuun valehteluna. Sen sijaan puhutaan enemmänkin kertomattomuudesta, jossa asiaa ei vain tuoda julkisuuteen, eikä valehtelusta, jossa totuutta muunneltaisiin. Onko valehtelussa liian paha kaiku? Lahjasolulapset ovat kuitenkin hyvin ymmärtäviäisiä vanhempiaan kohtaan, joten ehkä

valehtelu tuntuu liian jyrkältä termiltä. Valehtelun voi ajatella myös viittaavan tekijän pahantahtoiseen motiiviin, mistä ei ole ollut kyse lahjasolulasten vanhempien kohdalla.

Kaiken kaikkiaan lahjasolulasten kokemukset salailua kohtaan ovat hyvin monimutkaisia. Toisaalta tunnetaan vihaa siitä, ettei ole kerrottu, toisaalta hämmennystä siitä, miksei ole kerrottu. Vihaa koetaan vanhempia kohtaan kertomattomuudesta, toisaalta taas tunnetaan ymmärrystä ja empatiaa. Henna kokee, ettei häntä olisi haitannut, jos ei hän olisi saanut tietää, Iida taas päinvastaisesti kokee kaikista pahimpana sen, ettei hänelle ole kerrottu jo aiemmin.

6.3.2 Salailu jatkuu

Aiemmissä tutkimuksissa (ks. esim. Turner & Coyle 2000) huomio on keskittynyt salailun loppumiseen (disclosure). Aineistosta nousee esiin, että vaikka asia on paljastettu lapsille, ei salailu lopu siihen. Kun asia on paljastettu lapselle, on ympärillä runsaasti ihmisiä, jotka eivät asiasta tiedä. Lahjasolulapsen on pohdittava, kenelle hän asiasta puhuu ja kenelle ei. Asia ei siis ole täysin paljastettu kertomisen hetken jälkeen. Tavallaan vastuu siirtyy kertojalta kuulijalle. Vastuu on kuitenkin hankala asia, koska aihe koskettaa myös vanhempia ja sisaruksia, eikä vain lahjasolulasta itseään. Iida sanoo pitävänsä lahjasoluasiaa nimenomaan ”pelkästään hänen asianaan”:

Lähinnä se ehk että siit on puhuttu aina sillee (tauko) niinku vähän et ketkä siit tietää, et se on niinku sellai salaisuus, sellanen että et mul on ollu aina vähän sellai olo et mä en sais niinku kertoo siit kellekkää, vaikka se on niinku mun asia pelkästää loppujenlopuks. Mut lähinnä se just et se on ollu aina sillee, että tyylit luetellaa et ketkä siit tietää ja saanu kertoa, äitiki kysy just et saanks mä kertoa mun niinku miehelle siit ja tälle, ni lähinnä se just et se on ain ollu sellai salaisuus mihin otetaa vaa sillee osa mukaa, vaikkei se oo mikää must niinku iso juttu kuitenkaa. – Iida

Iidalla on vahva kokemus siitä, että asia, joka liittyy erityisesti häneen, on hänen perheessään tehty muiden kuin hänen asiaksi. Iida haluaa itse hallita, miten asiasta jatkossa puhutaan. Kuitenkin Iida myös pohtii haastattelussa valintojaan esimerkiksi sen kannalta, mikä vaikuttaa hänen sisaruksiinsa. Vaikka hän siis kuinka toivoisi, että asia olisi vain hänen asiansa, joutuu hän ottamaan päätöksenteossa huomioon myös perheensä.

Lahjasolulapset joutuvat pohtimaan, kenelle asiasta voi puhua. Erityisesti Iida ja hänen äitinsä ovat käyneet asiasta neuvottelua, koska Iidan äiti on aktiivisesti pyrkinyt kontrolloimaan sitä, ketkä asiasta saavat tietää. Asian esittäminen suurena salaisuutena vaikuttaa myös siihen, miten Iida on ensimmäisenä oppinut suhtautumaan alkuperäänsä. Iidan puheissa toistuu useasti, miten hän haluaa

olla asiasta täysin avoin ja tehdä teemasta muillekin ihmisille ”normaalin”. Iida on siis valinnut täysin toisen tien, eli täyden avoimuuden omasta alkuperästään. Iida korosti, ettei hän halua rajoittaa omista asioistaan kertomista, vaikka hänen vanhempansa ovat sitä pyrkineetkin rajoittamaan.

Äiti on tehny siitki asiast sellasen niinku mitä ei sais niinku kertoo kellekkää, et nyt oikeestaa viimesen vuoden aikana vasta niinku mä oon alkanu kertoo kaikille ihmisille – – koska se on mulle niinku tosi luonnollinen asia erityisesti ton alan [sosiaali- ja terveysala] takia kaikkee siel ihmiset on niin avoimia ja mäki oon niinku, mä oon tosi avoin ihminen, ni mä en tykkää sellasesta, mä en oo yhtää sellai mitä mun äiti ja iskä on ja mun siskoki on sillee et kaikki pitää ei kerrota mitää – Iida

Iida kertoo hyvistä kokemuksistaan töissä, joissa hän on saanut avoimesti kertoa omasta alkuperästään, ja miten hyvin työkaverit ovat siihen suhtautuneet. Iida ei halua häpeillä asiaa, vaan hän on ajatellut, että mitä enemmän hän asiasta puhuu, sitä ”normaalimpaa” siitä tulee. Iida toistaa haastattelussa useampaan kertaan sitä, miten tärkeää hänen mielestään on se, että lahjasolulapsiin ja hedelmöityshoitoihin suhtauduttaisiin normaaleina.

Mä en tykkää niinku elää sellasta elämää et niinku monia asioita salaillaan ja kaikkee, varsinki ku ne on niin niinku sellasii normaalei, et jotkut on tehty näin lapset ja jotkut on tehty näin ni se on vaa niin et lähinnä mä haluun tehdä siit ehk niinku neutraalin ja tietyl tavalla mä myös haluun niinkun kertoo siit myös kaikille et mä haluun niinku tehdä muillekki ihmisille sellasen olon et se on niinku normaalia myöskin – Iida

Näyttäisi siltä, että Iida on reagoinut vahvasti äitinsä salailuun, ja valinnut tarkoituksella päinvastaisen lähestymistavan. Äiti suhtautuu Iidan alkuperään salaisena asiana, mikä luo alkuperälle ikään kuin ikävän kaiun, kuin se ei olisi normaalia ja hyväksyttävää. Luovutushoidot ovat kontrasti yhteiskunnan normiin, jossa parit saavat biologisesti lapsia. Iida kuitenkin kyseenalaistaa tämän, ja haluaa siksi kertoa asiasta mahdollisimman avoimesti. Iidan mielestä myös hedelmöityshoidot ja niiden avulla syntyneet lapset ovat normaaleja. Vanhempien suhtautuminen vaikuttaa siis selvästi myös lapsen kokemukseen omasta alkuperästään.

Kaikille asiasta puhuminen ei ole aina yhtä helppoa kuin Iidalle. Jonna kertoi tapahtumasta, jossa koulussa häneltä oli kysely lomakkeella taustatietoja hänen elämästään, eli myös perheestään, mihin Jonna oli reagoinut vahvasti.

Se jotenki oli tosi semmonen (tauko) mmm. "overwhelming", mikä se ois suomex (tauko) semmonen jotenki ylitsepääsemättömän ärsyttävä tehtävä jotenki, mä muistan et mä en tehny sitä ollenkaa, koska siinä tuli jotenki semmoset epämukavat tunteukset – Jonna

On hyvä huomioida taustatietona, että ennen tätä kysymystä Jonna oli vastannut hyvin moniin kysymyksiin ”en minä tiedä” tai ”en ole hirveästi ajatellut”. Toistuvasti haastattelun aikana Jonnasta sai kuvan, ettei lahjasolulapseus ole hänelle erityisen merkittävä asia. Tilanteen kerrottuaan Jonna vähättelee tilannetta sanomalla muun muassa ”ei siinä sen enempää”, mikä on linjassa sen tyylin kanssa, jota hän toisti koko haastattelun ajan. Kokemuksille ei haluta antaa liian suurta painoarvoa. Jonna kuitenkin itse kuvailee tilannetta englannin kielen sanalla *overwhelming*, jonka voisi kääntää ylivoimaiseksi tai musertavaksi. Kysymys perheestä on Jonnalle niin vaikea, että hän jättää tehtävän tekemättä. Tilanne on selvästi ollut Jonnalle emotionaalisesti raskas, koska vaikei hän muista tilanteen yksityiskohtia, hän muistaa reaktionsa hyvin.

Jatkoin haastattelutilannetta kysymällä, miksi Jonna luulee että hän ärsyyntyi tilanteesta.

– – Mä luulen et se oli aika lähellä sitä ku mä olin ite saanu tietää, ni sit tavallaan se oli sellanen tuore juttu, ni sit se ehkä oli vähä hämmen-, hämmensi että tässä nyt tarkotetaan, oletetaan, että ihmisillä on (naurua) normaali perhe ja tälleen, että ei kaikilla oo – Jonna

Edellä kerroin miten Iidalle oli hyvin tärkeää, että lahjasolulapsista ja -hoidoista puhutaan normaaleina asioina. Nyt Jonna viittaa perheeseensä jonain muuna, kuin normaalina perheenä, josta on vaikea puhua. On tulkittavissa, ettei lahjasolulapseus ole ollut hänelle täysin yhdenmukainen asia, ja ainakin alussa asiaan on voinut kohdistua myös negatiivisia tunteita, vaikei Jonna olisi niitä itse täysin tunnistanutkaan.

Jonnalla ja Tuulialla on vahvat kokemukset siitä, kun omasta perheestä puhuminen ei ole helppoa. Tuulia kuvailee illanistujaisia, joissa perhe tuli aiheeksi:

Alettiin puhua vanhemmista, tai että yks tyttö alotti sen oikeen, että se halus jotenki kuulla, että minkäikäisiä teidän vanhemmat on ja mitä ne tekee, ja emmä tiää, emmä tiää mistä se kysymys lähti, mutta mulle tuli tosi vaikee olo, ja sit mä jotenki halusin vaa niinku skipata sen kysymyksen. – Tuulia

Kyseessä on varmasti muukin kuin lahjasoluasia, eli se että ylipäänsä perhe on usein sensitiivinen aihe. Tuulian kokemus kuitenkin kuvastaa hyvin sitä, että aina omista perheasioista puhuminen ei ole helppoa, erityisesti jos oma perhe ei sovi yleiseen normiin. Tuulian ja Jonnan esimerkit kertovat siitä, että lahjasolulapsilla elämässä tulee jatkuvasti esiin tilanteita, joissa heidän tulee miettiä uudestaan, metaforisesti, tulevatko he ulos kaapista. Koska yhteiskunnassa normi on se, että vanhemmat ovat biologiset vanhemmat, joutuvat lahjasolulapset todennäköisesti myöhemminkin elämässään tilanteisiin, joissa he miettivät, miten asiasta puhua. Tämä tukee ajatusta siitä, että lahjasolulapseus on elämänmittainen prosessi, koska salailun ja kertomisen kysymykset nousevat eri aikoina esille.

Myös ympäröivä yhteiskunta laittaa lahjasolulapset tekemään näitä päätöksiä, esimerkiksi kysymällä perheestä tai biologisesta taustasta, kuten Jonnan tilanteessa. Tämä normi voi myös tietyissä tilanteissa ärsyttää lahjasolulapsia, kuten Tuulian ja Jonnan esimerkit kertovat.

Tuulia on joutunut myös toisella tavalla punnitsemaan, kenelle asiasta on sopivaa kertoa: Hän tiesi omasta ja veljensä taustasta, mutta äiti ei ollut kertonut veljelle hänen alkuperästään. Niinpä Tuulia joutui pohtimaan, onko hänen oikein kertoa veljelleen asiasta.

Jotenki tuli vaan semmonen olo, että mun mielestä tää on asia mitä ei tarvi jotenki pantata, koska no nii no ite aatteli sit kuitenkin sillee suht neutraalisti ja sitte mmm koska ite kuitenkin pystyy tarjoomaan tavallaan sellasen luottamuksellisen ilmapiirin ja mmm ööm meidän toi veli ei se kauheesti puhu mun mielest meidän äitin kans asioistaan, tai että tavallaan halus paljastaa sen asian koska tietää että minä olen se luottamuksellinen henkilö, että jolle se voi sitten puhua myös ajatuksiaan. – Tuulia

Kun sisarukset olivat käymässä kotipaikkakunnalla, kävi Tuuliolla mielessä, että tekiköhän hän sittenkin jotain väärin, mutta päätyi siihen, että ei tehnyt. Jos kertomista ei tehdä kaikille lapsille samaan aikaan, tuottaa se ongelmia sille joka tietää, koska hän joutuu miettimään, kenellä on oikeus ja velvollisuus kertoa asiasta sisaruksille. Tietävä lapsi joutuu ikään kuin välikäteen.

Kuitenkin haastatellut suhtautuvat omaan taustaansa ja siitä puhumiseen niin, etteivät he lähtökohtaisesti salaile asiaa ihmisiltä, muttei se ole myöskään niin iso asia, että he haluaisivat tuoda sen heti ensimmäisenä keskusteluun. Esimerkiksi Henna kertoi, ettei hänellä ole mitään syytä peitellä asiaa, muttei myöskään koe tarpeelliseksi tuoda sitä esille. Myös Tuulia sanoi, että hänen mielestään asiassa ei ole mitään häpeiltävää, jonka takia se pitäisi salata, ja onkin kertonut asiasta melko yllättäen satunnaisillekin ihmisille. Jonna taas ei juurikaan edes ajattele asiaa, jonka takia siitä ei tule puhuttua, ellei keskustelunaihe kosketa teemaa hyvin läheltä. Aihe ei kuitenkaan ole yleensä mielessä päällimmäisenä. Kuitenkin Jonnan ja Tuulian kokemukset kertovat, että vaikka asiasta on yleensä helppo puhua, voi eteen tulla tilanteita, joissa asian jakaminen ei tunnu hyvältä.

Vaikka suurin osa haluaa korostaa asian normaaliutta ja sitä, ettei asiassa ole häpeiltävää, on Henna myös kokenut jonkin verran häpeää teemaan liittyen. Hänen isänsä hedelmättömyys johtui steroidien käytöstä, mitä Henna kuvaili sanomalla ”ei ole kaikista paras tarina”. Lahjasolulapsillakin voi olla asioita, joita he eivät halua kaikille jakaa, vaikka periaatteessa temasta voikin keskustella.

Päätökseen siitä, kertooko asiasta vai ei muille ihmisille, ei vaikuta ainoastaan oma suhtautuminen asiaan, vaan myös se, että kertominen voidaan kokea vaikeaksi puuttuvan termistön takia.

*Mä oon itekki miettiny tota ehkä just sillon jos kertoo jollekkin, että että olen (tauko), niiii!
Ku ei oikeen oo sellasta niinku valmista termiä tai sellasta, ni sit se on vähän mmm
aiheuttaa itelleki vähä sellasta sellast päänvaivaa, että miten mä nyt tästä asiasta kerron,
että ku ei halua että se asia on tosi köykänen, ei halua että sanoo vaan että noo jonkun
kadunkulkijan spermasta mut on kyhätty (naurahdus) – Tuulia*

Esimerkiksi Tuulia kokee hankaluutta puhua asiasta, koska teema on muille niin tuntematon, eikä valmiita termejä ole. Omasta alkuperästä ei kuitenkaan haluaisi puhua liian vähättelevästi tai vääriä termejä käyttäen. Aiheen tuntemattomuus voi siis myös vaikuttaa siihen, ettei asiasta tule puhuttua. Sopivat termit voivat myös helpottaa omia tunteita, kun asian pystyy nimeämään.

Lahjasolulapsia yhdistävä tekijä on siis se, että vaikka teema on kerran avattu ja siitä keskusteltu, voi perheillä, ja erityisesti äidin ja lapsen välillä, olla vaikeuksia keskustella asiasta. Tietyllä tavalla salailu, tai ainakin puhumattomuus siis jatkuu perheissä. Henna kuvasi, että hänen äitinsä menee aina ”hirveen vaikeaksi” kun Henna yrittää asiasta puhua. Iidan äiti puolestaan pyrki pitkään rajaamaan sitä, kenelle asiasta saa puhua.

Vaikka asia selviäisikin lapsille, viestittävät äidit edelleen, että teema on vaikea ja tabu. Asia ei paljastumisesta huolimatta ole avoin. Sen sijaan ystäville ja tuntemattomillekin lahjasolulapset ovat lähtökohtaisesti avoimia alkuperästään, jos teema tulee esiin. Salailu jatkuu siis etenkin perheessä ja suvussa, muttei perheen ulkopuolisilta.

6.3.3 Isän kanssa puhumattomuus

Salailu siis jatkuu senkin jälkeen, kun lahjasolulapsi on saanut omasta alkuperästään tietää. Edellisessä alaluvussa kävi ilmi, etteivät lahjasolulapset lähtökohtaisesti pidä lahjasolutaustaansa hankalana asiana, josta ei voisi puhua. Suhtautuminen kuitenkin muuttuu, kun kyseeseen tulee puhuminen isän kanssa. Ilmeisesti asiasta on vaikeinta keskustella sen henkilön kanssa, jota asia koskettaa seuraavaksi eniten.

Kaikilla haastateltavilla äiti oli ollut se henkilö, joka alkuperästä on ensimmäisenä kertonut, paitsi Hennan kohdalla, jolle ensimmäiseksi oli kertonut sisko. Äiti oli kuitenkin kaikilla se henkilö, kenen kanssa asiasta on keskusteltu myös jatkossa. Isät eivät ole olleet kenenkään kohdalla läsnä, kun asiasta on kerrottu ensimmäistä kertaa. Tuulia kuvailee omaa kertomistilannettaan seuraavasti:

Must tuntuu, että sillon ehkä kun se meidän äiti kerto siitä, no okei meidän iskä oli sängyssä lepäilemässä, niin tota, eikä se varmaa kauheesti muutenkaa kuulis jos olohuoneen puolella jotain juteltais, ei siinä ilmassa ollu mitään sellasta "madalletaan nyt

sitä ääntä ja keskustellaan tästä tavallaan salassa" mutta ei siitä avoimestikkaan silleen puhuttu et mä en muista että että että mainitsiko se sitten sille että että että nyt se asia on jotenki kerrottu tai mä en oikeen tiiä. – Tuulia

Vaikka isän läsnäoloa ei ole täysin suljettu pois, ei isää ole kuitenkaan otettu mukaan tilanteeseen. Tilanne on myös jättänyt epäselvyyttä siihen, tietääkö isä kertomisesta vai ei, mikä voi hankaloittaa asian käsittelyä jatkossa.

Kukaan haastateltavista ei ollut keskustellut omasta alkuperästään tai siitä, että he nykyään tietävät siitä, oman isänsä kanssa. Kuten aiemmin jo totesin, monet haastateltavat kuvaavat usein suhdettaan isäänsä etäiseksi. Keskustelemattomuus voi siis liittyä jo valmiiksi etäiseen isäsuhteeseen, mutta haastateltavat antoivat monenlaisia muitakin selityksiä sille, miksi he eivät ole keskustelleet. Yksi toistuva puhumattomuuden teema on suojeleminen: itsensä suojeleminen, isän suojeleminen ja perhesuhteiden suojeleminen. Ne toistuvat kaikkien haastateltujen kokemuksissa muiden yksittäisten teemojen ohella, ja eniten niistä toistuu perhesuhteiden suojeleminen. Kuljetan näitä teemoja mukana käydessäni seuraavaksi läpi yksityiskohtaisemmin jokaisen haastatellun kokemuksia isän kanssa puhumattomuudesta.

Hennan suhde isän kanssa keskustelemiseen on haastatelluista monimutkaisin. Hennan isä ei tiedä, että Henna tietää alkuperästään. Hennan tilanteessa eri suojeleminen teemat korostuvat, ensin heidän suhteensa suojeleminen.

Ja mä oon monesti miettiny et mä haluisin sanoo sen sille et mä tiedän eikä se mua haittaa yhtään, mut sitte sit kuitenkin musta tuntuu et se on onnellisempi niin että se niinkun voi puhua mulle koko aika niinkun että joo, oot varmaan tämänki piirteen multa saanu, ja näin, et jotenki mulle tulee hyvä mieli siitä, et niinku (nauraa), emmä tiedä tää on jotenki tosi outo tää tilanne ollu aina, mutta emmä jotenki halua rikkoa sitä kuplaa, sillee ku me ei muutenkaa olla oltu niin hirveen läheisiä, niin musta tuntuu et sille on hirveen tärkeä se että että että se ajattelee kuitenkin et mä oon sen biologinen lapsi – Henna

Henna on siis ymmärtänyt, että hänen isälleen on tärkeää pitää yllä kuvitelmaa siitä, että he ovat biologisesti sukua toisilleen, eikä Henna halua murtaa tätä mielikuvaa. Suhteen suojeleminen lisäksi tässä molemmat henkilöt toteuttavat kasvotyötä, kun asia, jonka molemmat tietävät epätodeksi, pidetään kuitenkin yllä, jottei illuusio särkyisi. Tällä suojeleminen suhdetta sekä toisen tunteita. Heti edeltävän lainauksen alussa Henna sanoo miettineensä isälle kertomista, mutta toisaalta Henna ei koe tarvetta puhua isänsä kanssa asiasta, koska hän näkee siinä vaaroja.

En mä koe että meidän tarvis siitä mitenkään puhua, et kyl tää on mun mielestä mulle ihan ok, et ei mua haittaa vaikka se ei tiedä että mä tiedän, vitsi tää on kyl monimutkai (nauraa),

et ku kuitenkin ku se on ollu sille niin tärkeätä sillon, et suostuu niihin hedelmöityshoitoihin, jos mulle ei sitte kerrota siitä, niin emmä jotenki halua sitte niinku rikkoa sitä pyyntöä minkä se on osottanu sillon siinä, koska – – musta tuntuu et sille tulis vaa sellanen epävarma olo, ku meil on muutenki vähän sillee, ei nyt huonot välit, mutta ei olla niin läheisiä, ni mä uskon et se pelkäis et se ajais meit viel enemmän erilleen. – Henna

Hennalle on tärkeää pitää yllä isän mielikuva siitä, että Henna ei edelleenkään tiedä alkuperästään, jotta välit pysyisivät samanlaisina eivätkä he ajaudu enempiä erilleen. Henna uskoo, että hänen isänsä on voinut pelätä sitä, että Henna ei enää pitäisi häntä samalla tavalla hänen isänään, tai että totuus vaikuttaisi heidän väleihinsä jollain tapaa. Hennalla on itselläänkin hieman ristiriitaiset ajatukset siitä, haluaisiko hän kertoa isälle vai ei, mutta se on varmaa, ettei hänen tarvitsisi sitä itsensä takia tehdä. Jos hän kertoisi, hän tekisi sen isänsä takia, jotta voisi kertoa, ettei asia muuta heidän välejänsä. Hän on kuitenkin päätenyt siihen, että isä on onnellisempi, kun voi pitäytyä siinä mielikuvassa, ettei Henna tiedä. Näin myöskään heidän suhteensa ei voi huonontua.

Mutta ei, mä en oo vielkää sit kertonu mun isälle, että mä tiedän, koska mä en oo halunnu silleen loukata sitä, ku se on vielä halunnu sillee et mä en tiedä. – Henna

Mitä Henna tarkoittaa, kun hän puhuu loukkaamisesta? Tarkoittaako hän sitä, että isä voisi loukkaantua siitä, että Hennalle on kerrottu hänen tietämättään, ja samalla hän voisi loukkaantua Hennalle, niin sanotulle viestintuojalle? Vai voisiko isää loukata se, ettei Henna enää näyttele hänen kanssaan samaa esitystä, vaan näytelmä paljastuisi pohjaltaan epätodelliseksi? Onko kyse siis kasvojen suojelusta? Henna myös sanoi, että hän haluaisi kertoa tietävänsä siksi, että hän haluaisi sanoa isälle, ettei häntä haittaa, ettei isä ole hänen biologinen isänsä. Loukkaisiko se isää, että Henna edes sanoisi näin, koska se viittaa siihen, että jonkin normin mukaan hänen isyytensä voitaisiin kyseenalaistaa? Kaikki edellä mainitut ovat varmasti mahdollisia selityksiä. On vaikea saada täysin selville mitä Henna on loukkaamisella tarkoittanut, mutta selvästi hänen ajatuksensa on ainakin ollut se, ettei hän halua satuttaa isäänsä, mitä kertominen voisi tarkoittaa.

Ylipäätään Hennan ajatus on se, että tilanne on nyt niin hyvä, että miksi tuoda esiin asia, joka voisi mahdollisesti huonontaa välejä. Keskusteleminen aiheesta ei ole niin tärkeää kuin yksinkertaiset ja helpot välit isään. Erityisen mielenkiintoista on se, että Hennan kokemukset näyttävät heijastavan hänen vanhempiensa kokemuksia. Vanhemmat ovat pelänneet Hennalle kertomista siinä pelossa, että se voisi tehdä jotain heidän väleilleen, ja nyt Henna pelkää keskustelemista isänsä kanssa samasta syystä. Pelko suhteiden muuttumisesta ja siitä, että lahjasolulapseus on jotain mistä puhuminen ei lähtökohtaisesti tee suhteelle hyvää, on molemminpuolinen. Näyttäisi siis siltä, että käsitykset vanhempien kokemuksista saattavat myös vaikuttaa merkittävästi lasten kokemuksiin.

Iidalla ei ole läheiset välit isäänsä, eivätkä he ole paljoa tekemisissä. Iida ei ole ollut valmis ottamaan asiaa esille oman isänsä kanssa, koska hän ajattelee, että hänen omat voimavaransa eivät riitä käsittelemään monia lapsuuden ja nuoruuden kokemuksia isänsä kanssa. Kyse ei ole vain oman alkuperän käsittelemisestä, vaan sen esille ottaessa pitäisi käsitellä monia muitakin asioita, eikä Iida ole kokenut haluavansa lähteä sellaiseen prosessiin mukaan, sekä suojellakseen itseään että myös pikkusisaruksiaan eli perhesuhteitaan. Iida on myös pohtinut sitä, että ei ole hänen tehtävänsä ottaa asiaa puheeksi.

Must se silti, vaik on aikuinen ihminen itekki, ni kyl se must silti on sillee et ne on kummiski tai mä aattelen sillee et se on kummiski mun vanhempi et mun mielest sen pitäis aina, niin kauan ku se on elossa, se on mun vanhempi, ni sen pitäis käyttäytyy sille ku se on vanhempi, et se on se kenen pitää niinku tehä se alote aina. – Iida

Kun äiti kertoo lapselle tämän alkuperästä, mutta isä ei tiedä asiasta, menee salaisuuksien pito ikään kuin väärinpäin. Vanhemmilla on ollut salaisuus lapselta, mutta nyt lapsella on salaisuus vanhemmalta. Tämän takia lapsi voi kokea, että nyt olisi hänen vuoronsa ottaa asia keskusteluun, mutta Iida kokee, että roolit ovat kuitenkin edelleen samat, eli vanhemman tulee käsitellä tällaiset asiat lapsen kanssa. Henna kertoo, että asian esiin ottaminen voisi olla myös loukkaavaa, koska isän toiveita tulee kunnioittaa. Siksi voi tuntua jopa väärältä lapsen asemassa ottaa asiaa esiin isän kanssa.

Myös Henna kokee, ettei ole hänen asiansa ottaa asiaa esiin, koska hänen siskonsa on se, joka rikkoi isän tahdon siitä, ettei Henna saisi koskaan tietää. Hennan mielestä olisi siis siskon, jos jonkun, vastuu, ottaa asia esille. Ylipäätään voisi sanoa, että vaikka vanhempien kertomista lapsille koetaan sen kautta, että heillä on ollut vastuu kertomisesta ja kertomatta jättämisestä, eivät lahjasolulapset koe, että heillä on vastuuta ottaa asiaa esiin kenenkään kanssa.

Jonnan mielessä ajatus asiasta puhumisesta tuntuu epämurkavalta, koska isän kanssa ei muutenkaan puhuta juuri mistään. Myös Tuulia kertoo, että olisi ylipäätään kiva jutella jostain isän kanssa.

En, mä oikeesti siis koko mun elämän ajan en iha hirveesti oo oikeesti keskustellu keskustellu mistään ikinä, en mä tiedä miks mut jotenki musta tuntuu että iskä on niinku vielä (huokaus) ömm hiljaisempi ja tuppisuumpi ja ei tunteita näyttävämpi kuin stereotyyppinen suomalainen tai et tavallaan vielä sieltä stereotyyppiä vieceleä enemmän (molemmat nauravat) jotenki en oo. Mä oon miettiny [- -] että pitäis kirjottaa ehkä joku kirje tästä asiasta, mut muutenki siitäki että miten sen voinnista ja tällasista asioista, et jotenki ei oo tullu en oo saanu aikaseks, jotenki tavallaan uskaltanu, tai en oikeen tienny et miten miten sen sit tekis tai miten se siihen reagois – Jonna

Kuvaus stereotyyppisestä suomalaismiehestä kertoo paljon. Tällainen mies ei puhu tunteista, eikä käy syvällisiä keskusteluja varsinkaan tällaisesta aiheesta. Ajatus asioiden selvittämisestä on kuitenkin käynyt Jonnan mielessä, koska häntä hieman kiinnostaisi tietää mitä hänen isänsä ajattelee. Käytännössä hän ei kuitenkaan näe tilanteen muuttuvan. Jonnalla ei ole valmiuksia tai keinoja ottaa asiaa puheeksi. Jonnan lisäksi Tuulia on miettinyt asiasta puhumista vanhempiensa kanssa, koska hän kokee näin aikuisempaan olevansa valmiimpi keskustelemaan vaikeistakin asioista. Tämän takia Tuulia toivoo, että hän voisi vielä joskus puhua tästäkin isänsä kanssa.

Kuten muidenkin lahjasolulasten kokemuksissa, myös Jonnan kohdalla toistuu ajatus isän suojelemisesta. Asian käsittelemättä jättämisellä hän ajattelee suojelevansa isää, kuten seuraavasta lainauksesta käy ilmi.

No toisaalta välillä tulee mieleen, että voiks se olla yks syy siihen, että että se on niin semmonen masentunu tavallaan, et sitku hänellä ei sit varmaan oo keinoja tai uskallusta, tai (huokaus) nii, purkaa sitä tai puhua siitä, mut sit toisaalta, tai nii, et se voi olla yks pieni osa sitä tietenki. – Jonna

Jos isällä ei näytä olevan keinoja käsitellä asiaa, ei lapsi halua olla vaikeuttamassa isän elämää entisestään. Lisäksi Jonnan puheessa korostuu se, että lahjasoluhoidoilla on suuri merkitys, koska teema on sellainen, joka vaatii käsittelyä. Lahjasoluhoidot näyttäytyvät siis myös lapsille vanhemmille raskaana asiana.

Puhumatta jättäminen ei ole kuitenkaan vain lahjasolulapsien tiedostettu valinta. Jokaisessa keskustelutilanteessa, ja erityisesti kun alkuperästä on kerrottu ensimmäistä kertaa, äidit ovat valinneet jättää isät pois keskustelusta. Isät on symbolisesti ja fyysisesti jätetty toiseen huoneeseen, kuten Tuulian esimerkissä. Lisäksi isät ovat päättäneet olla puhumatta asiasta, ja osalle se on ollut jopa ehto lähteä mukaan hedelmöityshoitoihin. Hennankin isä jatkaa edelleen puhumista kuin Henna olisi hänen biologinen lapsensa, vaikkei näin ole. Nämä kaikki vanhempien valinnat kertovat siitä, että asia on jokin sellainen, mistä ei kuulu puhua. Lapset saavat siis vanhemmiltaan mallin, jota on vaikea lähteä rikkomaan.

Kaikkia haastateltuja kiinnostaa jossain määrin asian käsitteleminen isän kanssa, mutta ei perhesuhteiden kustannuksella. Suhde isään on jo valmiiksi etäinen tai hankala, eikä sitä haluta hankaloittaa vaikean asian esiin tuomisella. Varmuutta ei ole siitä, miten isä reagoisi asiaan, joten myös itseä ja isää halutaan suojella puhumattomuudella. Aihe on selvästi perheissä tabun kaltainen asia, josta ei voida olla avoimia.

7 Johtopäätökset ja pohdinta

Tässä tutkielmassa tarkastelin sellaisten lahjasolulasten kokemuksia, jotka ovat saaneet oman alkuperänsä selville vasta myöhemmällä iällä, eivätkä varhaislapsuudessa. Aineistoni koostui neljästä haastattelusta ja tutkimusmenetelmänäni toimi tulkinnallinen fenomenologinen analyysi eli IPA. Lahjasolulasten kokemukset on tutkimuskohteena uusi, eikä niitä ole tietääkseni tutkittu aiemmin Suomessa, joten tutkimukseni tuo uutta tietoa kentälle.

Tutkielmassa pyrin selvittämään millaisia kokemuksia lahjasolulapseuteen liittyy. Tässä luvussa vedän yhteen tiiviisti tutkielmani tuloksia ja esittelen tulosten pohjalta tekemäni johtopäätökset. Lisäksi pohdin laajemmin millaisia tulkintoja tuloksista voi tehdä. Pohdin myös tutkielmani onnistumisia ja rajoituksia sekä jatkotutkimusaiheita.

Tarkoitukseni ei ole ollut tehdä laajalti yleistettäviä totuuksia, vaan enemmänkin kokoavia johtopäätöksiä. Tämän mahdollistaa hyvin homogeeninen otokseni. Ymmärrän että otos on hyvin pieni, mutta se mahdollistaa kokemusten yksilöllisen tulkinnan. On tärkeää myös huomata, että tutkielman haastateltavien kokemukset olivat keskenäänkin hyvin erilaisia. Joukossa oli joitain kokemusteemoja, jotka yhdistivät kaikkia haastateltuja, mutta niitä ei ollut paljoa. Analyysini syvimmäksi tulokseksi voisikin sanoa, että lahjasolulasten kokemukset ovat hyvin moninaisia, eikä voi ajatella, että ne menisivät samaa kaavaa tai myöskään prosessina lineaarisesti. Tässä tutkielmassa olen pyrkinyt saamaan esiin jokaisen haastatellun oman äänen kuuluviin.

Analyysissa kävi ilmi, että lahjasolulasten kokemukset liittyvät erityisesti kolmeen eri teemaan: uuteen tietoon, tiedon puutteeseen sekä salailuun ja kertomiseen. Analyysini mukaan lahjasolulapseuteen liittyvä elämän mittainen prosessi alkaa siitä, kun lahjasolulapsi saa tietää omasta alkuperästään. Uusi tieto -teema kokonaisuudessaan kuvaa lahjasolulapsien kokemuksissa sitä, että heidän elämäänsä tulee tunteita herättävä (6.1.1 Uuden tiedon vastaanottaminen), silmiä avaava (6.1.2 Uusi tieto menneisyyden selittäjänä) ja asioita muuttava (6.1.3 Uusi tieto elämän muuttajana) uusi tieto heidän omasta alkuperästään. Uusi tieto saa aikaan hyvin moninaisia tunteita ja käsittelemään perhesuhteita uudelleen. Esittelen seuraavaksi lyhyesti analyysini tulokset kokemuksista, jotka liittyvät uuteen tietoon.

Tieto tuli kaikille haastatelluille suurena yllätyksenä, ja aiheutti epätodellisuuden kokemuksen. Tätä korostettiin sanomalla, että heistä tuntui kuin he olisivat katsoneet elokuvaa tai sarjaa. Haastatellut kertoivat kokeneensa järkytystä, kiinnostusta, hämmennystä ja vihaa uuden tiedon synnyttäminä. Loppujen lopuksi tieto kuitenkin hyväksyttiin melko nopeasti. Analyysini on hyvin linjassa aiemman kansainvälisen tutkimuksen kanssa. Esimerkiksi Jadva, Freeman, Kramer ja Golombok (2009) ovat

tutkineet millaisia tunteita nuorilla ja aikuisilla oli kun he saivat selville oman alkuperänsä. Eniten koetut tunteet yleisyysjärjestyksessä olivat kiinnostus, shokki ja hämmennys. Näiden lisäksi tunnettiin muun muassa hyväksyntää, harmitusta, helpotusta, turtumusta, eristyneisyyttä ja innostusta. Jadvan ym. tutkimuksessa selvitettiin myös nykyisiä tunteita. Eniten yli 18-vuotiaina kuulleet tunsivat kiinnostusta ja hyväksyntää. Näiden lisäksi eniten tunnettiin vihaa, hämmennystä, harmitusta, helpotusta ja onnellisuutta. (Jadva ym. 2009.) Tunteet ovat siis hyvin samanlaisia, kuin mitä haastatellut kuvasivat.

Lisäksi tuloksissa on yhtäläisyyksiä Turnerin ja Coylen (2000) tutkimukseen, jossa uuden tiedon vastaanottaminen sai katsomaan myös menneisyyteen uusin silmin. Haastateltavilla oli aikaisempia kokemuksia erilaisuuden tunteesta, ihmettelystä perheen sisäisistä geneettisistä poikkeavuuksista tai perheen vaikeuksista. Näitä kaikkia selitetään nyt osaksi uuden tiedon kanssa. Merkityksiä nähdään nyt myös siellä, missä niitä ei ennen ollut. (Ks. esim. Turner & Coyle 2000, 2045.)

Uusi tieto elämän muuttajana -luku sai erityisesti innoituksensa Tuulian kokemuksesta, jossa hänelle oli sanottu, ettei oman alkuperän selville saaminen muuta mitään. Samanlaisia havaintoja on raportoitu myös muissa tutkimuksissa. Turnerin ja Coylen (2000) tutkimuksessa nostetaan esille ”Eileenin” kokemus, jossa hän sanoo (vapaa suomennos): *Suurin osa ihmisistä sanoo, että ”miksi tämä on iso asia, ei se ole tärkeää”, mutta minä tiedän että se on vaikuttanut ja vaikuttaa minuun edelleen suuresti.* Tutkijat myös lisäävät, että Eileenin kokemus kuvaa monien muiden kokemuksia. Tuulia ei ehkä koe asiaa yhtä vahvasti kuin Eileen, mutta kokemus viittaa silti siihen, että lahjasolulapset haluavat itse määritellä, mikä on heille tärkeää. Tämä ajatus näkyy myös Indekeun ja Hensin (2018) tutkimuksessa, jossa lahjasolulapset kamppailivat sen kanssa, kuinka paljon asialle voi antaa painoarvoa, ja kuinka lääkärit, vanhemmat ja yhteiskunta vähätelivät geenien merkitystä. Kokemus on siis tietyllä tapaa yhteinen: lahjasolulasten kokemus yritetään jollain tavalla sivuuttaa vain sanomalla, ettei sillä ole merkitystä. (Indekeu & Hens 2018.)

Pohdin, että lause ”eihän se muuta mitään” on mielenkiintoinen myös siitä näkökulmasta, että miksi ihmiset sanovat niin. Helosvuoren (2013) tutkimuksessa hedelmöityshoitojen valistusoppaissa tehdään oletuksia siitä, mitä hedelmöityshoitoja hakeva pari ajattelee. Luovutettuja sukusoluja harkitsevan parin ajatuksena nähdään huoli siitä, voiko lapseen, johon ei ole geneettistä yhteyttä, kiintyä samalla tavalla kuin biologiseen lapseen. (Helosvuori 2013.) Ehkä ihmiset, jotka kuulevat ensi kertaa lahjasolulapsen alkuperästä toimivat samalla tavalla, eli he ajattelevat, että tämä on huoli, joka lahjasolulapsilla täytyy olla mielessä: voiko isään olla samanlainen suhde silloin, jos hän ei olekaan myös biologinen isä. Tämä voi olla lahjasolulapsille myös loukkaavaa, mikä voi osaltaan selittää Tuulian reaktiota, kuten analyysissä käsittelin.

Tiedon puute -yläteemassa liikuttiin konkreettisesta abstraktimpaan. Kokemus tiedon puutteesta, syntyy siitä, että lapset ovat saaneet tietoonsa uutta tietoa, joka näyttää heille, mitä kaikkea he eivät tiedä. Lahjasolulapsilla on paljon asioita, joista he eivät saa ainakaan helposti lisätietoja. Ensin käsittelin lahjasolulasten kokemusta tiedon janosta faktatietoa kohtaan (6.2.1 Geneettisen alkuperän ja virallisen tiedon puute), josta siirryin käsittelemään lahjasolulasten näkemyksiä luovuttajaan liittyen (6.2.2 Luovuttaja). Lisäksi lahjasolulapsilla oli eksistentiaalisia kysymyksiä omasta olemassaolostaan ja itsestään (6.2.3 Elämän suuret kysymykset).

Ensinnäkin lahjasolulapsilta puuttuu tietoa geneettisestä alkuperästään sekä virallista tietoa esimerkiksi siitä, miten hoidot ovat tapahtuneet ja miten luovuttaja on valittu. Kaikki haastatellut olivat kiinnostuneita näistä asioista, ja heillä oli selvä tiedon jano. He kuitenkin kokivat, ettei tietoa ole saatavilla, joten he eivät koskaan saa tiedon janolleen tyydytystä.

Tuloksena huomasin myös, että tiedon hankintaa vaikeuttaa vaillinainen termistö. Haastateltujen oli vaikea etsiä tietoa, koska sanat ovat joko hankalia tai eivät vakiintuneita. Halusin kysyä haastateltaviltani mitä mieltä he ovat lahjasolulapsi-termistä, muun muassa siksi, että tiesin termistön olevan hankala myös lahjasolulapsille. Virallisesti puhutaan kuitenkin luovuttajista, mutta esimerkiksi Simpukka ry käyttää lahja-termiä. Myöskään lapsille ei ole omaa sanaa, kuten vaikka adoptiolapset, ilman lahjasolulapsi-termiä. Termi sai haastatelluilta positiivisen vastaanoton. Esimerkiksi Iida ja Tuulia sanoivat, että lahja antaa positiivisemmän kuvan kuin luovuttaminen, minkä takia se on heistä hyvä termi. Jonna kuvaili termiä söpöksi ja lämpimäksi, verraten sitä ajatukseen, että hedelmöityshoidoissa on kyse laboratorioista, kliinisyydestä ja purkeista.

Olen kuullut termiä kohtaan myös kyseenalaistusta, erityisesti ihmisiltä joille lahjasolulapseus on vaikea asia. Sen lisäksi olen ymmärtänyt, että vanhemmat kokevat usein termin hyvänä, koska pitkien lapsettomuushoitosten jälkeen lapsi todella on lahja. Voi myös olla lapselle tärkeää kokea olevansa haluttu ja tärkeä, eli lahja. Haastateltavillani näyttää siis olevan samanlaisia ajatuksia kuin Simpukka ry:llä asiasta, eli termin on tarkoitus olla positiivinen. Termistö varmasti tulee vielä kehittymään Suomessakin, mutta tässä tilanteessa koin nämä termit parhaimmiksi valinnoiksi.

Analyysini tuloksena on myös, että virallisen tiedon puute aiheuttaa epävarmuutta. Tieto korvautuu mielikuvilla ja hatarilla tiedoilla, ja lisäksi tiedon puute aiheuttaa käytännön ongelmia. Kaikki haastateltavat olivat pohtineet sitä, olisiko mahdollista, että tiedon puutteen takia he päätyisivät seurustelemaan oman puoliveljensä kanssa. Lisäksi usein lääkärissä he huomasivat, etteivät tunne omaa perimäänsä. Nämä kokemukset ovat näkyneet myös aiemmissa tutkimuksissa (ks. esim Ravelingien, Provoost & Pennings 2014). Lisäksi lahjasolulasten ajatukset omaan alkuperäänsä

liittyen ovat riippuvaisia virallisesta tiedosta, koska ilman sitä omaan geeniperimään ja luovuttajaan liittyy erilaisia mielikuvia ja kuulopuheita, joilla ei välttämättä ole totuusperää.

Ymmärrys siitä, etteivät lahjasolulapset tiedä luovuttajasta mitään, on keskeinen kokemus lahjasolulapseudessa. Tieto omasta alkuperästä aiheuttaa paljon kysymyksiä, ja luovuttaja olisi henkilö, joka voisi moniin näihin kysymyksiin antaa vastauksia. Haastateltavillani ei kuitenkaan ole mahdollisuutta saada tietää luovuttajan henkilöllisyyttä. Haastateltavat suhtautuivat luovuttajaan ja biologiseen sukuun liittyvään tietoon hyvin samankaltaisesti kuin Heidi Ruohion (2017) väitöskirjassa tutkitut kansainvälisesti adoptoidut. Toisille se tuntui olevan melkein yhdentekevää, kun toiset olivat hyvin kiinnostuneita. Kuten kansainvälisesti adoptoiduillakaan, ei kiinnostuminen kuitenkaan tarkoita sitä, että luovuttajaan tai muuhun biologiseen sukuun haluttaisiin luoda yhteyksiä. Ensisijaisesti lahjasolulapset haluavatkin tietoa itsestään biologisen suvun avulla (ks. myös Herz, Nelson & Kramer 2013). Heidi Ruohio on kuvaillut tätä minuuden ja kuulumisen välisenä suhteena, jossa minuus muodostetaan suhteessa merkittäviin toisiin, mutta se ei tarkoita vielä kuulumisen kokemusta. (Ruohio 2017, 161.) Minuuden ja kuulumisen käsitteitä olisi hyvä tutkia myös lahjasolulasten näkökulmasta, koska samat teemat kuin adoptoiduilla lapsilla toistuvat.

Kokemukset luovuttajaa koskien ovat hyvin monimuotoisia, ja jopa ristiriitaisia. Pelot ja toiveet kulkevat käsikädessä, kun luovuttajalta toivotaan vastauksia, mutta samalla pelätään, että luovuttajan löytyminen tuottaisi vain uusia ongelmia, joita ei haluta. Analyysini tuloksena kuitenkin on, että luovuttaja on merkittävä henkilö tiedon puutteen ratkaisussa, koska kaikki haastatellut olivat ajatelleet luovuttaja ja sitä, mitä luovuttaja voisi heille tarjota.

Omillle haastateltavilleni tiedon puute oli merkityksellinen asia, joka oli saanut heidät pohtimaan omaa elämäänsä monilta eri kanteilta. Lopulta haastateltavat olivat kuitenkin suhteellisen tyytyväisiä elämäänsä ja omaan tilanteeseensa, eikä lahjasolulapseus aiheuttanut suuria negatiivisia tunteita tai kriisiä heidän elämässään. Tiedän kuitenkin, että on olemassa henkilöitä, jotka kipuilevat lahjasolulutaustansa takia paljon enemmän kuin minun haastateltavani. Esimerkiksi Simpukka ry:n jäsenlehdessä (1/2017) anonymi äiti kertoi pojastaan, joka on saanut alkunsa luovutetun alkion avulla, ja asia on ollut pojalle todella vaikea aikuisuuden kynnyksellä. Poika otti esimerkiksi etäisyyttä isovanhempiinsa, koska koki ettei perheessä ole hänelle oikeita sukulaisia. Poika on puhunut asiasta psykiatrin kanssa. Tämä siitä huolimatta, että lapsi oli tiennyt luovutetuista sukuoluista koko elämänsä. Pojan kokemukset kuulostavat hyvin samankaltaisilta kuin mitä aiemmissa tutkimuksissa on saatu selville (ks. esim. Turner & Coyle 2000), pois lukien se, että tutkimusten mukaan pojalla pitäisi olla helpompaa siksi, että hän on saanut kuulla asiasta jo varhaislapsuudessa.

Tiedon puute omista geneista aiheuttaa sen, että lahjasolulapset kokevat, että heiltä puuttuu tietoa omasta itsestään ja juuristaan. Tuulia oli erittäin kiinnostunut siitä, mikä tekee hänestä hänet. Tuulia koki myös juurettomuutta, koska ei tunne biologisia taustojaan. Päinvastoin Iida taas koki, että tiedon puute on erittäin hyvä asia, koska hän voi rakentaa omaa identiteettiään ilman geenien painolastia. Henna sen sijaan koki, että ehkä olisi parempi, jos hän ei tietäisi omasta alkuperästään, ettei hänen tarvitsisi miettiä kaikkea sitä, mitä hän ei tiedä.

Hennan kokemus oman ulkonäön ihmettelystä on tuttu myös aiemmista tutkimuksista. Esimerkiksi Karen March (2000) kertoo, että adoptoidut kokevat jotain puuttuvan, kun he eivät tiedä fyysisten ominaisuuksiensa lähdettä. Tämän takia he haluaisivat tavata biologisia sukulaisiaan, jotta he saisivat täyttymyksen siitä, kun näkevät ihmisiä, jotka vastaavat heitä fyysisesti. Tiedon puutteen kokemus tulee siitä, kun biologista taustatietoa ei saada osaksi minuutta. Tarve nähdä samankaltaisuutta sukulaisissa on sosiaalisesti konstruoitu tarve. Yhteiskunnassamme arvostetaan fyysistä samannäköisyyttä ja biologisia perhesuhteita. Tämän takia adoptoiduilla, ja miksei lahjasolulapsillakin, keho representoi tiedon puutetta, ja siitä tulee tiedon puuttumiselle symboli. (ks. March 2000.)

Genetiikkaa ja sen korostamista on hyvä pohtia vielä laajemminkin. Jo klinikoilla huolehditaan, että luovuttaja ja vastaanottaja, eli tässä tapauksessa lapsen vanhemmat, muistuttavat toisiaan ulkoisesti. Helosvuoren (2013) mukaan tähän sisältyy lupaus virtuaalisesta geneettisestä yhteydestä. Olennaista ei siis ole geneettisen side sinänsä, vaan sen jäljitteleminen, kun pidetään huolta että lapsi näyttää mahdollisimman paljon vanhemmiltaan. Parilla on siis mahdollisuus saada lapsi, joka luo ajatuksen geneettisestä jälkeläisestä, koska ajatus geneettisestä yhteydestä on yhteiskunnassamme normatiivinen perheen ja sukulaisuuden malli. (Helosvuori 2013.) Geneettisen sukulaisuuden normi on läsnä siis jo ennen lapsen syntymää. Tämä herättää myös itselleni ajatuksen: heti alusta asti varmistettu luovuttajan ja isän yhdennäköisyys tekee lapselle vaikeammaksi huomata viitteitä siitä, että hän on lahjasolulapsi. Voisi ajatella, että tämä tekee kertomatta jättämisestä myös helpompaa, koska vanhemmat voivat luottaa siihen, ettei lapsi ala liikaa epäilemään omaa ulkonäköään. Lahjasolulasten kokemukset liittyvät siis monenlaisiin yhteiskunnallisiin keskusteluihin.

Kolmas teema käsitteli kokemuksia salailusta ja kertomisesta. Analyysini mukaan oman alkuperän selville saaminen herättää ymmärryksen siitä, että perheessä on ollut salaisuus, joka on pidetty lapselta. Tämä herättää monimutkaisia tunteita, jotka voivat näyttäytyä jopa ristiriitaisina (6.3.1 Monimutkaiset tunteet salailua kohtaan). Salailu ei kuitenkaan lopu lapselle alkuperästä kertomiseen, koska asia ei ole kuitenkaan täysin paljastettu (6.3.2 Salailu jatkuu). Lahjasolulapsien on nyt itse pohdittava, keille ja missä tilanteissa he kertovat alkuperästään. Salailu ja puhumattomuus jatkuu

myös perheen sisällä, koska kukaan haastatelluista ei ollut puhunut asiasta oman isänsä kanssa (6.3.3 Isän kanssa puhumattomuus). Haastatellut kokivat, että puhumattomuudella he suojelivat itseään, isäänsä ja perhesuhteitaan.

Omasta mielestäni tutkimuksen mielenkiintoisin osa on salailu ja kertominen -osuus, koska se sisältää paljon teemoja, jotka yllättivät minut. Aikaisemmista tutkimuksista ei ollut käynyt ilmi ainakaan näin selkeästi se, että salailu jollain tavalla jatkuu aktiivisesti. Uusi tutkimustulokseni siis on, että salailu jatkuu niin, että vastuu kertomisesta ja salailusta on nyt lahjasolulapsella, ja he joutuvat miettimään missä tilanteissa ja kenen kanssa asiasta voi puhua. Lähtökohtaisesti haastatellut halusivat olla asiasta avoimia, eivätkä he kokeneet, että asiassa olisi salailtavaa. Asia muuttuu kuitenkin vaikeammaksi isäsuhteessa. En ollut osannut odottaa, ettei kukaan haastatelluista olisi puhunut oman isänsä kanssa asiasta. Teema on jäänyt aiemmissa tutkimuksissa lähes huomiotta. Herzin, Nelsonin ja Kramerin (2013) tutkimuksessa teemaa oli lyhyesti sivuttu, mutta se ei ollut keskeinen löytö tutkimuksessa.

Kertomatta jättämistä kohtaan koettiin hyvin erilaisia tunteita. Muun muassa Iida ja Henna kokivat vihaa sekä Tuulia pettymystä, mutta yleisesti kaikki olivat hyvin ymmärtäväisiä sitä kohtaan, miksi vanhemmat olivat tehneet tällaisen päätöksen. Henna jopa sanoi, että olisi voinut olla parempi, ettei hän olisi koskaan saanut tietää, jottei isälle tehtyä lupausta olla kertomatta lapselle, olisi rikottu. Aiemmissa tutkimuksissa vain hyvin harva lahjasolulapsi on ollut sitä mieltä, että olisi ollut parempi, ettei heille olisi kerrottu (ks. esim. Jadva, Freeman, Kramer & Golombok 2009).

Aikaisemmista tutkimuksista poiketen, kukaan haastateltavista ei puhunut valehtelusta. Esimerkiksi Jadvan ym. (2009, 1916) tutkimuksessa jopa puolet lahjasolulapsista koki olevansa vihaisia valehtelusta, ja 34 prosenttia koki että heidät on petetty. Iida ja Henna kokivat vihaa ainakin hetkellisesti, mutta eivät puhuneet valehtelusta, vaan enemmänkin kertomatta jättämisestä. Lisäksi Hennan viha ei kestänyt pitkään, kuten Jadvan ym. (2009) tutkimuksessa. Sanoissa voi olla eri kielissä vivahde-eroja, ja voi olla, ettei Jadvan ym. tutkimuksessa myöskään ole puhuttu suoraan vain valehtelusta. Voisi silti tulkita, että haastattelemani henkilöt suhtautuivat salailuun hieman neutraalimmin, kuin lahjasolulapset aikaisemmissa tutkimuksissa.

Tässä osiossa lahjasolulasten kokemukset eroavat Turnerin ja Coylen (2000) tutkimuksen tuloksista, jossa lahjasolulapset kokivat, että omasta alkuperästä on vaikeaa puhua, mikä johtuu erityisesti salailusta. Nämä lahjasolulapset kokivat, että he joutuvat käsittelemään asiaa eristettynä. (Turner & Coyle 2000, 2047–2048.) Omassa tutkimuksessani ei näkynyt tähän viitteitä. Keskustelussa omien vanhempien kanssa saattoi olla haasteita, mutta muut lähisuhteet tarjosivat turvallisia paikkoja puhua teemasta. Lisäksi Turnerin ja Coylen (2000, 2048) tutkimuksessa lahjasolulapset kaipasivat

vertaistukea toisilta lahjasolulapsilta, kun omat haastateltavani lähinnä toivoivat tietoa muiden kokemuksista, mutta eivät sen suurempaa.

Kolmella haastateltavalla äiti oli ollut se, joka alkuperästä ensimmäisenä kertoi. Hennalla se oli hänen siskonsa. Aikaisempien tutkimusten perusteella tiedetään, että äiti on yleensä se, joka lapselle kertoo (ks. esim. Jadva, Freeman, Kramer & Golombok 2009). Hennan kokemus on melko poikkeuksellinen, koska vain noin 6 prosentille on kertonut joku muu kuin oma vanhempi (em. 2009). Isiä ei otettu mukaan kertomistilanteisiin, eivätkä kaikki haastatellut ole varmoja, tietääkö isä vai ei siitä, että lapselle on kerrottu. Tätä teemaa ei ole juuri käsitelty aiemmissa tutkimuksissa.

Haastateltavilla oli jo valmiiksi hieman etäiset isäsuhteet, joten puhumattomuus voi osaksi liittyä myös siihen. Kuitenkin lahjasolulapset antoivat myös paljon muita syitä puhumattomuuteen, kuten itsensä, isänsä ja perhesuhteiden suojelun. Esimerkiksi Henna pitää mieluummin yllä yhteistä kuvitelmaa siitä, että he ovat biologista sukua toisilleen, kuin ottaisi asian puheeksi, ja riskeeraisi suhteen. Hänellä on siis kokemus siitä, että asian valoon tuominen voisi olla haitallista suhteelle. Kaikkia haastateltuja kiinnostaa jossain määrin asian käsitteleminen isän kanssa, mutta ei perhesuhteiden kustannuksella. Puhumattomuus siis jatkuu.

Kun katson tutkielmani tuloksia kokonaisuutena, näen kuitenkin, etteivät ne täysin vastaa aikaisempia tutkimuksia. Esimerkiksi Turnerin ja Coylen (2000) tutkimuksessa, joka on melko lähellä omaa tutkimustani, ovat lahjasolulasten kokemukset selvästi dramaattisempia ja negatiivisempia. Elämä on koettu valheena, luovuttajaa etsittiin aktiivisesti, tarve oman geneettisen alkuperän selvittämiseen on suuri ja ylipäättään puhuminen aiheesta koettiin hyvin hankalana. Vaikka tunnistan samoja teemoja tämän tutkielman lahjasolulasten kokemuksista, eivät ne ole lainkaan samassa mittakaavassa. Tulkitseen, että eroa voi selittää erot tutkimusten toteutustavoissa. Lähes kaikissa aiemmissa tutkimuksissa aineistot on kerätty erilaisten järjestöjen ja tukiryhmien kautta, kun taas itse löysin haastateltavat puskaradion avulla. Tukiryhmien piiriin on mitä ilmeisimmin päätenyt ihmisiä, joille teema on vaikeampi tai tärkeämpi. Tutkielmani haastateltavat olivat kuitenkin oman lahjasolulapseutensa kanssa hyvin sinut, vaikka mukaan mahtuu toki myös vaikeampia ja enemmän kysymyksiäkin herättäviä kokemuksia.

7.1 Jatkotutkimus

Tässä tutkielmassa on käynyt ilmi, että lahjasolulapset kaipaavat lisää tietoa omaa alkuperäänsä koskevista asioista sekä muiden lahjasolulasten kokemuksista. Yksi tapa luoda lisää tätä tietoa on tieteellisen tutkimuksen laajentaminen. Koska lahjasolulapsia on tutkittu Suomessa hyvin vähän, on

tietenkin kaikki tutkimus tervetullutta. Esittelen kuitenkin seuraavaksi, mitkä itse näen tärkeinä vaihtoehtoina, erityisesti oman tutkielmani herättämien ajatusten pohjalta.

Tämän tutkielman aineisto oli kokonaisuudessaan hyvin rikas, joten se itsessään olisi antanut monenlaisia mahdollisuuksia. Aineistosta nousivat esiin niin lahjasolulasten identiteettikokemukset, perhesuhteet, kuin näkemykset luovuttajasta. Tärkeää olisi tulevaisuudessa lahjasolulasten kokemuksissa keskittyä elinkaariajatteluun ja prosessimaisuuteen. Adoptiotutkimuksessa on sanottu, että adoptio tulisi käsittää elämänmittaisena prosessina, jonka varrella tarpeet muuttuvat. Uskon että tämä pätee myös lahjasolulapsiin, jonka takia olisi hyvä saada lisää tietoa siitä, miten lahjasolulapseus näkyy elämässä esimerkiksi perheenperustamisen aikoihin. Useimmiten tutkitaan pieniä lahjasolulapsia, mutta tutkittavaa varmasti riittää myöhemminkin.

Elämän suuret kysymykset -luvussa sivusinkin identiteettiä, minuutta ja kuulumista, kun käsittelin kokemuksia, joita eksistentiaalinen pohdinta aiheuttaa. Edellä mainitut kolme ovat mielestäni teemoja, joille olisi suurta jatkotutkimustarvetta. Rajasin identiteetin käsitteen tarkoituksella pois tästä tutkimuksesta, koska tiesin, että siitä saisi oman tutkielmansa. Identiteettiin sukeltaminen ei olisi ollut nyt tarkoituksenmukaista, kun lahjasolulapsien kokemuksia ei ole vielä yleiselläkään tasolla selvitetty.

Aineisto, joka liittyi isään ja puhumattomuuteen isän kanssa, oli hyvin rikas, ja olisin helposti voinut keskittyä vain esimerkiksi perhesuhteisiin. Koin kuitenkin tärkeämmäksi luoda ensin perustavanlaatuisempaa kuvaa lahjasolulasten kokemuksista, mutta tästä teemasta ehdottomasti olisi tärkeää tehdä jatkotutkimusta. Puhumattomuus isän kanssa yhdisti kaikkia haastateltuja, eikä teemaa ole aiemmissa tutkimuksissa nostettu juurikaan esille. Puhumattomuus sisältää paljon jännitteitä perheen sisällä ja on hyvin monimuotoinen ilmiö. Tässä tutkimuksessa en kuitenkaan vielä päässyt tarpeeksi syvälle. Erityisen hienoa olisi, jos teemaan liittyen voisi haastatella sekä lapsia että isiä. Ylipäätään perhesuhteiden ja perheiden hyvinvoinnin tutkiminen on tärkeää, jotta niin lapsia, aikuisia kuin perheitäkin osataan tukea oikealla tavalla.

Paras jatkotutkimusajankohta on vielä tulossa, mikä on silloin, kun ensimmäiset hedelmöityshoitolain aikana syntyneet henkilöt tulevat täysi-ikäisiksi. Tällöin on monenlaisia mielenkiintoisia tutkimusasetelma-mahdollisuuksia. Esimerkiksi vertaileva tutkimus näiden henkilöiden ja ennen hedelmöityshoitolakia syntyneiden ajatuksista luovuttajaa kohtaan olisi mielenkiintoinen. Vaikuttaako mahdollisuus saada selville luovuttajan henkilöllisyys jotenkin siihen, millaisia merkityksiä luovuttajalle annetaan? Onko kiinnostus luovuttajaa ja oman alkuperän selville saamista samanlainen näillä ryhmillä? Entä onko avoimuus perheissä kenties muuttunut lain voimassaolon aikana, vai onko aihe edelleen jonkinlainen tabu? Millainen keskusteluyhteys lahjasolulapsilla ja

vanhemmilla on, eli poikkeako isäsuhde siitä, mitä tässä tutkielmassa tuli ilmi? Kysymyksiä on lukuisia. Toivottavasti tämä tutkielma innoittaa jotakuta tarttumaan ajankohtaiseen teemaan, johon ei ole enää montaa vuotta aikaa.

7.2 Tutkijan reflektio

Tässä luvussa käyn läpi matkaani tutkimuksen teossa, ja arvioin samalla tutkimuksen luotettavuutta ja uskottavuutta sekä tutkimuksen teossa tehtyjä valintoja. Reflektiolla tarkoitetaan oman toiminnan kriittistä analysoimista. Olen reflektoinut koko tutkimuksen teon ajan, enkä vain projektin päätteeksi.

Jokaista eri askelta jälkikäteen ajateltuna olisin voinut monissa paikoissa toimia järkevämmän, suunnitelmallisemmin ja tehokkaammin. Tutkielman teko ei todella ollut kivetön tie. Saaranen-Kauppisen ja Puusniekan (2009, 27) mukaan koko tutkimusprosessia olisi hyvä tarkastella huolellisesti, ja dokumentoida kaikki valinnat, ongelmat ja haasteet. Näin voidaan osoittaa erilaiset tekijät, jotka ovat vaikuttaneet tutkimuksen kulkuun ja tuloksiin. Ylipäätään tutkimuksen arvioinnissa on hyvä arvioida tutkielman koherenssia ja vakuuttavuutta niin, että se perustellaan esimerkein. (Smith ym. 2009, 179–185.) Tämän takia tutkielmani sisältää myös paljon aineisto-otteita, kuten IPAan kuuluu, jotta kuka tahansa voi arvioida johtopäätöksiäni.

Olen ollut todella innostunut aiheestani, ja ihmiset ympärilläni ovat saaneet huomata, että olen elänyt ja hengittänyt tutkimuksen teemaa. Se tuo kuitenkin myös omat haasteensa. Minulla oli suuret odotukset ja toiveet tutkielmalle, ja koin etten pysty niitä saavuttamaan. Tekemistä hankaloitti myös töissä oleminen opiskelujen ohella, jonka takia tutkielma ei koskaan saanut pitkäaikaisesti täyttää huomiotani. Lopulta tutkielman teko venyi ja venyi, koska paineet kasvoivat omassa päässäni, sekä myös siksi, että tiesin tutkielman olevan tärkeä monille ihmisille.

Tutkimusta tehdessäni haasteet alkoivat jo siitä, että teemassa ja tutkimusmetodissa oli minulle paljon tuntemattomia asioita. Esimerkiksi aiemman tutkimuksen löytäminen ja ymmärtäminen oli haasteellista, kun jo termit olivat tutkimusten välillä erilaisia. Termistö ei myöskään ole vakiintunut suomen kieleen, ja lahjasolulapset, järjestöt, lääkärit ja tutkimukset saattavat käyttää eri kieltä. Esimerkiksi hedelmöityshoitotilastojen ymmärtäminen oli aluksi hankalaa, koska se vaati ymmärrystä lääketieteestä, sekä siitä, mitä hedelmöityshoidoissa tapahtuu. Tilastoja nimenomaan luovutetuilla siittiöillä alkunsa saaneista lapsista ei ole aina eritelty, ja mitä kauemmas historiaan mennään, sitä vähemmän tietoa on saatavilla. Pyysin tulkitsemisapua jopa Simpukka ry:n toiminnanjohtajalta, jotta ymmärtäisin tilastoja oikein.

Kokemuksen tutkimukseen sisäänpääsy vaati aikansa. Aluksi minun oli hyvin vaikea hahmottaa, miten IPA ja muu kokemuksen tutkimus keskustelivat keskenään, koska IPA on Suomessa vielä melko tuntematon. Koska perinteitä on monenlaisia, eikä kokemuksen tutkimukseen ole yksiselitteinen, kesti punaisen langan löytämisessä kauan. Loppujen lopuksi viisainta oli se, että keskityin IPAan, enkä antanut muun kokemuksen tutkimuksen häiritä tekemistäni liikaa. Kokemuksen voi määritellä ja sitä voi tutkia monin eri tavoin, joten on tärkeää valita oma tutkimusperinteensä, jossa pysyy.

Vaikka yritin varautua mahdollisimman moneen asiaan tutkielman teossa, en aina siinä onnistunut. Suurimmaksi vastoinkäymiseksi muodostui tilanne, jota en osannut odottaa, mikä liittyy monin tavoin tutkimusetiikkaan. Yksi haastatelluista halusi vetäytyä tutkielmasta pois viime metreillä. Keskustelin asiasta ohjaajani ja tutkinto-ohjelmani vastaavan kanssa, sekä sain mahdollisuuden keskusteluun myös Tampereen yliopiston tutkimusetiikan tukihenkilön kanssa. Lopulta päädyimme yhdessä siihen, että on eettisesti järkevintä poistaa haastattelu täysin tutkielmastani. Ratkaisu oli kaikin tavoin oikea. Tutkielman teossa on tarkoitus oppia, ja vastoinkäymiset opettavat.

Koin tämän silloin tietenkin suurena menetyksenä, koska menetin tärkeän äänen tutkimuksesta. Lisäksi tämä teetti minulle todella paljon lisätyötä, kun viidennes aineistostani poistui, ja minun tuli kirjoittaa hyvin suuri osa tutkielmastani uusiksi. Tämän takia laitoinkin gradun moneksi kuukaudeksi pöytälaatikkoon, koska työmäärä ja harmitus tuntuivat hautaavan minut alleen.

Onneksi tämä kokemus sai minut palaamaan uudestaan IPA:n alkujuurille, ja sai minut muistamaan, ettei IPA:ssa ole kysymys määrästä vaan enemmänkin laadusta. IPA:ssa aineisto on hyvä tuntea perin pohjin, ja uppouduinkin siihen useamman kerran. Tutkielman kirjoittamisessa oli välillä pitkiä taukoja, jolloin huomasin oman ajatteluni suppeutuneen liikaa, ja typistäen monimutkaisia asioita liian yksinkertaisiksi. Palatessani taas aineiston pariin huomasin sen vivahteisuuden. Välillä uudelleen materiaaliin sisään pääseminen oli haastavaa, koska IPA:n analyysin toteuttaminen on vaativaa ja vie paljon aikaa. Myös suurin vastoinkäymiseni palautti minut ihan uudella tavalla analyysin ja aineiston pariin, kun yksi, melko erilainen, ääni poistui aineistosta. Palasin siis taaksepäin, ja otin neljä jäljelle jäänyttä haastattelua yhä tarkemman analyysin kohteeksi. Tämä teki tutkimukselleni hyvää. Katsoin aineistoa uusin silmin, ja se muokkasi analyysia syvemmäksi. Ajatteluni kehittyi selvästi vuosien aikana, ja ymmärsin jatkuvasti uusia asioita teemastani.

Olen edellä reflektoinut etenkin tutkielman teossa olleita haasteita ja omia virheitäni. Tutkielmassa on mielestäni myös paljon onnistumisia, ja olen tehnyt tutkielman kannalta viisaita päätöksiä. Kaikki lähti siitä, että halusin saada tietoa lahjasolulasten kokemuksista. Kokemuksen tutkimus ja IPA sopivat tähän tarkoitukseen loistavasti. Sain kerättyä homogeenisen joukon haastateltavia, juuri

IPA:n suosittelman määrän (ks. Smith, Flowers & Larkin 2009, 51–52). Aineistosta tuli todella rikas, ja haastateltavat sanoittivat taitavasti omaa kokemusmaailmaansa. Tutkijana tehtäväkseni jäi pyrkimys löytää haastateltavien ilmaisuista mahdollisimman oikeat tulkinnat. Lukemattomien analysointikertojen jälkeen uskon päätyneeni ymmärtämään lahjasolulasten kokemuksia niin, että olen ymmärtänyt mikä kokemuksia yhdistää, mutta myös saanut jokaisen haastatellun oman äänen kuuluviin. Pelkästään samankaltaisuudella ei ole merkitystä, vaan arvoa on myös yksilöllä ja yksilöllisyydellä, kuten fenomenologiaan sopii (ks. esim. Laine 2015). Ymmärrän, että otokseni on hyvin pieni, eikä tämän takia voida tehdä yleistettävää tietoa lahjasolulasten kokemuksista, eikä niin ole tarkoituskaan.

Valitsin lahjasolulasten kokemukset tutkimukseni aiheeksi henkilökohtaisen motivaation lisäksi siksi, että minua kiinnosti se, että lahjasolulapsia on vuosi vuodelta enemmän, mutta Suomessa ei ole lainkaan keskitytty lasten kokemuksiin. Lisäksi aihe tulee olemaan erityisesti pinnalla noin neljän vuoden kuluttua, kun lakimuutoksen jälkeen alkunsa saaneet henkilöt saavat halutessaan selvittää luovuttajan henkilöllisyyden.

Huomasin pian tutkimusta suunnitellessani, että tutkimukseni tulee olemaan erityinen. Maailmalla on tehty jonkin verran lahjasolulasten kokemusten tutkimusta, mutta tutkimukseni poikkeaa näiden menetelmistä. Ensinnäkin tutkimusta on usein tehty internetin kyselylomakkeilla, kun itse tein haastatteluja. Toiseksi haastateltavat on usein löydetty erilaisten tukiryhmien kautta, kun itse löysin haastateltavat puskaradion avulla. Tämä voi vaikuttaa merkittävästi tutkimustuloksiin. Näiden lisäksi suomalaista tutkimusta ei ollut saatavilla, joka lisää tutkimuksen merkittävyyttä.

Henkilökohtaisesti suurin toiveeni tutkimusta tehdessäni oli kuitenkin aina se, että lahjasolulapset saisivat lisää tietoa toisten kokemuksista. Toivon että tutkimus voi auttaa lahjasolulapsia jäsentämään omia ajatuksiaan ja että se täyttäisi jotain osaa siitä tyhjiöstä, jonka tiedon puute on voinut aiheuttaa. Toivon että tutkimus myös näyttäisi sen, että lahjasolulasten kokemuksia on monenlaisia, ja jokaisen kokemus on varmasti oikea sekä kuulemisen arvoinen. Toivon myös, että haastattelemani naiset ovat saaneet itse käsiteltyä teemaa yhä paremmin, ja löytävät oman äänensä tutkielmasta. Kiitos siitä, että avasitte kokemusmaailmanne rohkeasti ja avoimesti. Teidän ansiostanne Suomessa on nyt uutta tietoa lahjasolulasten kokemuksista.

Lähdeluettelo

Backman, Jussi (2018) Äärellisyyden kohtaaminen: kokemuksen filosofista käsitehistoriaa. Teoksessa Jarkko Toikkanen & Ira A. Virtanen (toim.) Kokemuksen tutkimus VI. Kokemuksen käsite ja käyttö. Rovaniemi: Lapland University Press, 25–40.

Blake, Lucy & Casey, Polly & Jadva, Vasanti & Golombok, Susan (2013) 'I Was Quite Amazed': Donor Conception and Parent–Child Relationships from the Child's Perspective. *Children and society* 28:6, 425–437. DOI: 10.1111/chso.12014

Blake, Lucy & Casey, Polly & Readings, Jennifer & Jadva, Vasanti & Golombok, Susan (2010) 'Daddy ran out of tadpoles': How parents tell their children that they are donor conceived, and what their 7-year-olds understand. *Human reproduction* 25:10, 2527–2534.

Blyth, Eric (2012) Genes r us? Making sense of genetic and non-genetic relationships following anonymous donor insemination. *Reproductive BioMedicine Online* 24:7, 719–726. DOI: 10.1016/j.rbmo.2012.02.010

Blyth, Eric & Crawshaw, Marilyn & Frith, Lucy & Jones, Caroline (2012) Donor-conceived people's views and experiences of their genetic origins: A critical analysis of the research evidence. *Journal of law and medicine* 19:4, 769–789. DOI: 10.1007/978-3-662-60298-0_24

Daniels, Ken & Thorn, Petra (2001) Sharing information with donor insemination offspring: A child-conception versus a family-building approach. *Human Reproduction* 16:9, 1792–1796. DOI: 10.1093/humrep/16.9.1792

Eatough, Virginia. & Smith, Jonathan A. (2008) Interpretative phenomenological analysis. Teoksessa Carla Willig & Wendy Stainton-Rogers (toim.) *The Sage Handbook of Qualitative Research in Psychology*. London: Sage, 179–194.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998) *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.

Freeman, Tabitha & Zadeh, Sophie & Smith, Vanessa & Golombok, Susan (2016) Disclosure of sperm donation: a comparison between solo mother and two-parent families with identifiable donors. *Reproductive Biomedicine Online* 33(5), 592–600. DOI: 10.1016/j.rbmo.2016.08.004

Gissler, Mika & Heino, Anna (2019) Hedelmöityshoidot 2017–2018. Tilastoraportti 50/2019. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/139001/Tr50_19.pdf?sequence=5&isAllowed=y

Golombok, Susan & Brewaeys, Anne & Cook, Rachel & Giavazzi, M. T. & Guerra, D. & Mantovani, Alberto & Hall, E. van & Crosignani, P.G. & Dexeus, S. (1996) Children: The European study of assisted reproduction families: family functioning and child development. *Human Reproduction*, 11:10, 2324–2331. DOI: 10.1093/oxfordjournals.humrep.a019098

Golombok, Susan & Jadva, Vasanti & Lycett, Emma & Murray, Clare & MacCallum, Fiona (2005) Families created by gamete donation: follow-up at age 2. *Human Reproduction* 20, 286–293. DOI: 10.1093/humrep/deh585

Golombok, Susan & Lycett, Emma & MacCallum, Fiona & Murray, Clare & Rust, John & Abdalla, H. & Jenkins, H. & Margara, R. (2004) Parenting infants conceived by gamete donation. *Journal of Family Psychology* 18, 443–452. DOI: 10.1037/0893-3200.18.3.443

Golombok, Susan & Murray, Clare & Jadva, Vasanti & Lycett, Emma & MacCallum, Fiona & Rust, John (2006) Non-genetic and non-gestational parenthood: consequences for parent–child relationships and the psychological well-being of mothers, fathers and children at age 3. *Human Reproduction* 21:7, 1918–1924. DOI:10.1093/humrep/del039

Golombok, Susan & Readings, Jennifer & Blake, Lucy & Casey, Polly & Mellish, L. & Marks, A. & Jadva, Vasanti (2011) Children conceived by gamete donation: psychological adjustment and mother–child relationships at age 7. *Journal of Family Psychology* 25, 230–239.

Greco, Ondina & Rosnati, Rosa & Ferrari, Laura (2015) Adult Adoptees as Partners and Parents: The Joint Task of Revisiting the Adoption History. *Adoption Quarterly* 18, 25–44. DOI: 10.1080/10926755.2014.895468

HE 3/2006 vp, 447–479. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Poytakirja/Documents/ptk_15+2006.pdf

HE 229/1998. Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi lääketieteellisestä tutkimuksesta sekä potilaan asemasta ja oikeuksista annetun lain 6 ja 9 § muuttamisesta. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Documents/he_229+1998.pdf

HE 3/2006 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi hedelmöityshoidoista ja isyyslain muuttamisesta. <https://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2006/20060003.pdf>

HE 76/2002. Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi sukusolujen ja alkioiden käytöstä hedelmöityshoidoissa ja isyyslain muuttamisesta. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Documents/he_76+2002.pdf

Heino, Anna & Gissler, Mika (2017) Hedelmöityshoidot 2015–2016. Tilastoraportti 9/2017. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/132313/Tr09_2017.pdf?sequence=5&isAllowed=y

Heino, Anna & Gissler, Mika (2018) Hedelmöityshoidot 2016–2017. Tilastoraportti 16/2018. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/136391/Tr16_2018.pdf?sequence=7&isAllowed=y

Heino, Anna & Gissler, Mika (2020) Hedelmöityshoidot 2018–2019. Tilastoraportti 27/2020. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/140209/Hedelmöityshoidot_2018_2019.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Helminauha-hanke (2017) <https://helminauha.info> Viitattu 23.11.2020

Helosvuori, Elina (2013) Joustava luonto hedelmöityshoidoissa. *Sosiologia* 50:3, 239–254.

Hertz, Rosanna & Nelson, Margaret K. & Kramer, Wendy (2013) Donor conceived offspring conceive of the donor: The relevance of age, awareness, and family form. *Social Science & Medicine* 86, 52–65. DOI:10.1016/j.socscimed.2013.03.001

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2008) Tutkimushaastattelu: teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

Homanen, Riikka & Mäkelin, Marianne (2019) Lisääntymisen sosiologiaa. Pääkirjoitus. *Sosiologia* 3/2019, 239–242.

Hämäläinen, Kati & Pirskanen, Henna & Rautio, Susanna (2014) Sensitiiviset perheaiheet haastattelututkimuksessa – Eettiset haasteet, perhesalaisuudet ja intervention mahdollisuus. *Janus* 22 (1) 2014, 53–68.

Ilioi, Elena & Blake, Lucy & Jadva, Vasanti & Roman, Gabriela & Golombok, Susan (2017) The role of age of disclosure of biological origins in the psychological wellbeing of adolescents conceived by reproductive donation: a longitudinal study from age 1 to age 14. *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 58:3, 315–324. DOI: 10.1111/jcpp.12667.

Indekeu, Astrid & Hens, Kristien (2018) Part of my story. The meaning and experiences of genes and genetics for sperm donor-conceived offspring, *New Genetics and Society*. DOI: 10.1080/14636778.2018.1549476

Jadva, Vasanti & Freeman, Tabitha & Kramer, Wendy & Golombok, Susan (2009) The experiences of adolescents and adults conceived by sperm donation: comparisons by age of disclosure and family type. *Human Reproduction* 24:8, 1909–1919. DOI: 10.1093/humrep/dep110

Jadva, Vasanti & Freeman, Tabitha & Kramer, Wendy & Golombok, Susan (2010) Experiences of donor offspring searching for and contacting their donor siblings and donor. *Reprod BioMed Online* 20(4):523–32. DOI: 10.1016/j.rbmo.2010.01.001

Jadva, Vasanti & Freeman, Tabitha & Tranfield, Erika & Golombok, Susan (2017) Why search for a sperm donor online? The experiences of women searching and contacting sperm donors on the internet. *Human Fertility*. DOI: 10.1080/14647273.2017.1315460

K 1/1988. Pohjoismaiden neuvoston Suomen valtuuskunnan kertomus Pohjoismaiden neuvoston toiminnasta. Pohjoismaiden neuvoston 35. istunto Helsingissä 23.–27.2.1987. Helsinki. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Kertomus/Documents/k_1+1988.pdf

K 18/1986. Pohjoismaiden neuvoston Suomen valtuuskunnan kertomus Pohjoismaiden neuvoston toiminnasta. Pohjoismaiden neuvoston 34. istunto Kööpenhaminassa 3.–7.3.1986. Helsinki. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Kertomus/Documents/k_18+1986.pdf

K 4/1997. Kertomus hallituksen toimenpiteistä vuonna 1996. Annettu Eduskunnalle 1997 vuoden valtiopäivillä. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Kertomus/Documents/k_4+1997.pdf

Kaartinen, Noora & Tinkanen, Helena (2017) Syntyykö koeputkihedelmöityshoidoilla terveitä lapsia? Katsaus. *Terveyskirjasto*. <https://www.terveyskirjasto.fi/xmedia/duo/duo13681.pdf>

Kakkori, Leena & Huttunen, Rauno (2010) *Fenomenologia, Hermeneutiikka ja Fenomenografinen tutkimus*

Koivisto, Kaisa & Kukkola, Jani & Latomaa, Timo & Sandelin, Pirkko (2014) Kokemuksen tutkimus IV. Annan kokemukselle mahdollisuuden. Rovaniemi: Lapland University Press.

Kukkola, Jani (2014) Millaisin ehdoin kokemus voi olla tutkimuskohteena mahdollinen? Teoksessa Kaisa Koivisto, Jani Kukkola, Timo Latomaa & Pirkko Sandelin (toim.) Kokemuksen tutkimus IV. Annan kokemukselle mahdollisuuden. Rovaniemi: Lapland University Press, 31–56.

Laine, Timo (2015) Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa Juhani Aaltola & Ralli Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2: Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin Jyväskylä: PS-kustannus, 29–51.

Laki hedelmöityshoidoista. 22.12.2006/1237. <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2006/20061237>

Lee, Raymond M. (1993) *Doing Research on Sensitive Topics*. SAGE Publications.

Lycett, Emma & Daniels, Ken & Curson, Ruth & Golombok, Susan (2004) Offspring created as a result of donor insemination: a study of family relationships, child adjustment, and disclosure. *Fertility and sterility* 82:1. 172–179. DOI: 10.1016/j.fertnstert.2003.11.039

March, Karen (2000) Who Do I Look Like? Gaining a Sense of Self-Authenticity Through the Physical Reflections of Others. *Symbolic Interaction* 23:4, 359–373.

McWhinnie, Alexina M. (2000) Children From Assisted Reproductive Technology: The Psychological Issues and Ethical Dilemmas. *Early Child Development and Care* 163:1, 13–23. DOI: 10.1080/0300443001630102

Meskus, Mianna (2014) Hedelmöityshoidot ruumillisena kokemuksena. Teoksessa Sari Irni, Mianna Meskus & Venla Oikkonen (toim.) *Muokattu elämä*. Tampere: Vastapaino, 51–85.

Morin-Papunen, Laure & Koivunen, Riitta (2012) Hedelmättömyyden hoidot – Osa 2. *Duodecim* 128, 1568–1575. <https://www.terveyskirjasto.fi/xmedia/duo/duo10440.pdf>

MTV Uutiset (2021) Jo 20 sisarusta löytynyt! DNA-testi paljasti Timolle dramaattisen totuuden alkuperästään – "Oma taustansa kannattaa selvittää" <https://www.mtvuutiset.fi/artikkeli/jo-20-sisarusta-loytynyt-dna-testi-paljasti-timolle-dramaattisen-totuuden-alkuperastaan-oma-taustansa-kannattaa-selvittaa/8076214>. Viitattu 26.2.2021.

Mäkelä, Klaus (1987) Yhteiskuntatieteellisen tiedonhankinnan eettiset säännöt ja tietosuoja. Teoksessa Klaus Mäkelä (toim.) Tieteen vapaus ja tutkimuksen etiikka. Helsinki: Tammi, 180–195.

Paul, Marilyn & Berger, Roni (2007) Topic avoidance and family functioning in families conceived with donor insemination. *Human Reproduction* 22:9, 2566–2571. DOI: 10.1093/humrep/dem174

Perttula, Juha (2009) Kokemus ja kokemuksen tutkimus: fenomenologisen erityistieteen tieteenteoria. Teoksessa Juha Perttula & Timo Latomaa (toim.) Kokemuksen tutkimus: merkitys – tulkinta – ymmärtäminen. Rovaniemi: Lapland University Press.

PTK 115/1984 vp. Täysistunnon pöytäkirja.
https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Poytakirja/Documents/ptk_115+1984.pdf

PTK 15/2006. Pöytäkirja 15. Tiistaina 28. Helmikuuta 2006 kello 14. Lähetekeskustelu. Hallituksen esitys laeiksi hedelmöityshoidoista ja isyyslain muuttamisesta.

Ravelingien, An & Provoost, Veerle & Pennings, Guido (2014) Open-Identity Sperm Donation: How Does Offering Donor-Identifying Information Relate to Donor-Conceived Offspring's Wishes and Needs? *Journal of Bioethical Inquiry* 11/2. DOI 10.1007/s11673-014-9550-3

Readings, Jennifer & Blake, Lucy & Casey, Polly & Jadv, Vasanti & Golombok, Susan (2011) Secrecy, disclosure and everything in-between: decisions of parents of children conceived by donor insemination, egg donation and surrogacy. *Reproductive BioMedicine Online* 22, 485–495. DOI: 10.1016/j.rbmo.2011.01.014

Ruohio, Heidi (2017) Suomalaiset kansainvälisesti adoptoidut. Perheeseen ja kansaan kuuluminen. Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura. Verkkojulkaisu 119, Tiede.

Rutanen, Eeva-Marja (2002) Hedelmöityshoitojen kehitys ja lainsäädäntö. *Duodecim* 118, 495–496. <https://www.duodecimlehti.fi/duo92826>

Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (2009) Haastattelu: tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino.

Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka Anna (2009) Menetelmäopetuksen tietovaranto KvaliMOTV: Kvalitatiivisten menetelmien verkko-oppikirja. Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto. <https://www.fsd.tuni.fi/menetelmaopetus/>

Schrijvers, Anne & Bos, Henny & Van Rooij, Floor & Gerrits, Trudie & Van der Veen, Fulco & Mochtar, Monique & Visser, Marja (2017) Being a donor-child: wishes for parental support, peer support and counseling. *Journal of Psychosomatic Obstetrics & Gynecology*. DOI: 10.1080/0167482X.2017.1396313

Shinebourne, Pnina (2011) *Interpretative Phenomenological Analysis*. Teoksessa Nollaig Frost (toim.) *Qualitative research methods in psychology: combining core approaches*. Open University Press, 44–65.

Simpukka (2017) Suuri lahja, kipeät tunteet. *Lapsettomien yhdistys Simpukka ry:n jäsenlehti*. 1/2017.

Smith, Jonathan A. (2019) ParticIPAn:ts and researchers searching for meaning: Conceptual developments for interpretative phenomenological analysis. *Qualitative Research in Psychology*, 16:2, 166–181. DOI: 10.1080/14780887.2018.1540648

Smith, Jonathan A. & Eatough, Virginia (2007) *Interpretative Phenomenological Analysis*. Teoksessa Evanthia Lyons & Adrian Coyle (toim.) *Analysing Qualitative Data in Psychology*. SAGE Publications. DOI: 10.4135/9781446207536

Smith, Jonathan A. & Flowers, Paul & Larkin, Michael (2009) *Interpretative Phenomenological Analysis: Theory, Method and Research*. SAGE Publications.

Smith, Jonathan A. & Osborn, Mike (2004) *Interpretative Phenomenological Analysis*. Teoksessa Glynis M. Breakwell (toim.) *Doing Social Psychology Research*. The British Psychology Society and Blackwell Publishing Ltd, 229–254.

Suomen Kuvalehti (2020) Sä oot mun pikkuveli. Kotimaa. <https://suomenkuvalehti.fi/jutut/kotimaa/timo-ramu-teki-dna-testin-loytyi-veli-sitten-toinen-ja-kolmas-lapsettomuushoitosten-vanhat-kaytannot-paljastuivat-vahingossa/> Viitattu 26.2.2021.

Suomen Lääkäriliitto (2013) Lääkärin etiikka. <https://www.laakariliitto.fi/laakariliitto/etiikka/laakarin-etiikka-kirja/>

Sälevaara, Mari & Suikkari Anne-Maria & Söderström-Anttila, Viveca (2013) Attitudes and disclosure decisions of Finnish parents with children conceived using donor sperm. *Human Reproduction* 28:10, 2746–2754. DOI: 10.1093/humrep/det313

Tallandini, Maria Anna & Zanchettin, Liviana & Gronchi, Giorgio & Morsan, Valentina (2016) Parental disclosure of assisted reproductive technology (ART) conception to their children: a systematic and meta-analytic review. *Human Reproduction* 31:6, 1275–1287. DOI: 10.1093/humrep/dew068

Tietoarkisto. Informointi henkilötietojen käsittelystä. <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/aineistonhallinta/tutkittavien-informointi/> Viitattu 27.2.2021.

Tiitinen, Aila (2020a) Inseminaatio (”keinosiemennys”). Lääkärikirja Duodecim. https://www.terveyskirjasto.fi/terveyskirjasto/tk.koti?p_teos=&p_artikkeli=dlk00872

Tiitinen, Aila (2020b) Koeputkihedelmöitys. Lääkärikirja Duodecim. https://www.terveyskirjasto.fi/terveyskirjasto/tk.koti?p_artikkeli=dlk00870

Tiitinen, Aila (2020c) Lapsettomuushoito. Lääkärikirja Duodecim. https://www.terveyskirjasto.fi/terveyskirjasto/tk.koti?p_artikkeli=dlk00732

Tiitinen, Aila & Hovatta, Outi & Kujansuu, Erkki & Gissler, Mika & Koskimies, Arne (1998) Hedelmöityshoidot Suomessa. Lääketieteellinen aikakausikirja Duodecim 114(21). <https://www.duodecimlehti.fi/duo80465>

Toikkanen, Jarkko & Virtanen, Ira A. (2018) Kokemuksen käsitteen ja käytön jäljillä. Teoksessa Jarkko Toikkanen & Ira A. Virtanen (toim.) Kokemuksen tutkimus VI. Kokemuksen käsite ja käyttö. Rovaniemi: Lapland University Press, 7–24.

Turner, A.J. & Coyle, A. (2000) What does it mean to be a donor offspring? The identity experiences of adults conceived by donor insemination and the implications for counselling and therapy. *Human Reproduction* 15:9, 2041–2051. DOI: 10.1093/humrep/15.9.2041

Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2009) Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet ja ehdotus eettisen ennakoarvioinnin järjestämiseksi. Helsinki.

Tökkäri, Virpi (2016) Monitieteistä kokemuksen tutkimusta Lauri Rauhalan jalanjäljissä. Teoksessa Virpi Tökkäri (toim.) Kokemuksen tutkimus V: Lauri Rauhala 100 vuotta. Rovaniemi: Lapland University Press, 151–181.

Tökkäri, Virpi (2018) Fenomenologisen, hermeneuttis-fenomenologisen ja narratiivisen kokemuksen tutkimuksen käytäntöjä. Teoksessa Jarkko Toikkanen & Ira A. Virtanen (toim.) Kokemuksen tutkimus VI. Kokemuksen käsite ja käyttö. Rovaniemi: Lapland University Press, 64–84.

Walton, Jessica (2012) Supporting the Interests of Intercountry Adoptees beyond Childhood: Access to Adoption Information and Identity. *Social Policy & Society* 11:3, 443–454. DOI: 10.1017/S1474746412000115

Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto (2017) Tietoa tietoaarkistosta tutkimukseen osallistuvalla. https://www.fsd.tuni.fi/fi/tietoaarkisto/materiaalIPA:nkki/2014_esite_tutkittaville_FIN.pdf Viitattu 1.1.2021.

Yleissopimus lapsen oikeuksista 60/1991.
https://finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1991/19910060/19910060_2

Zadeh, Sophie & Ilioi, Elena & Jadva, Vasanti & Golombok, Susan (2018) The perspectives of adolescents conceived using surrogacy, egg or sperm donation. *Human Reproduction* 33:6, 1099–1106. DOI: 10.1093/humrep/dey088

Liitteet

Liite 1 Haastattelurunko

Gradun aiheen esittely ja tutustuminen

- Kertoisitko itsestäsi, perheestäsi ja elämästäsi
- Millainen suhde sinulla on
 - Äitiisi
 - Isääsi
 - Sisaruksiisi

Disclosure / Kertominen

- Kertoisitko siitä, kun sait ensimmäistä kertaa kuulla omasta alkuperästäsi?
 - Miltä sinusta tuntui, kun sait tietää?
 - Mitä teit heti ensimmäisenä, kun sait tietää?
 - Mitä luulet, miksi sait tietää juuri silloin?

- Millaisia tunteita sinulla heräsi äitiäsi/isääsi kohtaan?

Taustoittavat kysymykset:

- Milloin ja miten kerrottiin?
- Kuka kertoi?
- Miksi vanhemmat päätti kertoa?

Suhteet

Sisarussuhteet

- Millaiset suhteet sinulla on sisaruksiisi?
- Oletko keskustellut asiasta sisarustesi kanssa? Kertoisitko, millaisia nämä keskustelut ovat olleet.
- Koetko sisarusten aseman samanlaiseksi perheessänne?

Taustoittavat kysymykset:

- Ovatko sisaruksesi saaneet alkunsa samalla tavalla kuin sinä?
- Tietävätkö sisaruksesi omasta alkuperästään?
- Tiedätkö, oletteko geneettisesti täysi- vai puolisisaruksia?

Perhesuhteet ja sukulaissuhteet

- Kertoisitko suhteestasi sukulaisiisi
- Onko tieto alkuperästäsi muuttanut näitä suhteita?

- Onko tieto alkuperästäsi muuttanut suhteita vanhempiisi?
- Miten asiasta on keskusteltu perheessäsi tiedon selviämisen jälkeen?
- Tunnetko kuuluvasi perheeseesi?

Muut suhteet

- Keiden kanssa olet keskustellut alkuperästäsi? -> Kertoisitko, millainen kokemus se oli?
- Miten ihmiset ovat suhtautuneet, kun olet kertonut?
- Mitkä asiat vaikuttavat siihen, kerrotko vai jätätkö kertomatta toiselle ihmiselle alkuperästäsi?
- Koetko, että voit keskustella asiasta vanhempiesi kanssa?
- Olivatko vanhempasi kertoneet jollekin ennen sinua? Miltä se sinusta tuntui?

Elämä tiedon selviämisen jälkeen

- Onko elämäsi muuttunut jotenkin sen johdosta, että sait tietää alkuperästäsi?
- Mitä ajatuksia sinulla herää, jos sanon että ”sinä olet lahjasolulapsi”? Mitä ajattelet termistä lahjasolulapsi?
- Miltä sinusta tuntuu tietää, että olet lahjasolulapsi?
- Mitkä asiat vaikuttavat tai ovat vaikuttaneet siihen, miten suhtaudut omaan alkuperääsi?
- Kertoisitko sellaisesta tilanteesta tai tilanteista, joissa oma alkuperäsi nousee esiin tai ajatuksiisi?
- Oletko ollut hassussa tai vaikeassa tilanteessa, jossa tieto omasta alkuperästäsi on ollut läsnä?
- Miten kuvailisit itseäsi? -> Onko tieto alkuperästäsi muuttanut käsityksiä itsestäsi tai miten näät itsesi? -> Onko tieto vaikuttanut itsetuntoosi?

Biologia & luovuttaja

- Mitä ajatuksia tai mielikuvia sinulla herää tästä henkilöstä, joka luovutti siittiöitä?
- Millä nimellä kutsut tätä henkilöä?
- Mitä ajattelet siitä, että sinulla voi olla useita puolisisaruksia?
- Jos sinulla olisi mahdollisuus saada selville luovuttajan henkilöllisyys, tekisitkö sen? Miksi?
- Jos tapaisit hänet, mitä haluaisit kysyä tai sanoa?
- Kiinnostaako oma syntyperäsi/ alkuperäsi / geneettinen taustasi sinua? Mikä siinä kiinnostaa?
- Kuinka merkittäväksi asiaksi koet biologisen taustasi?
- Onko sinulla ollut sellaista hetkeä tai kokemusta, että olisit epäillyt omaa alkuperääsi (ennen kuin sait tietää)?

Hedelmöityshoidot

- Etsitkö tietoa lahjasolulapsista tai luovuttamisesta?
- Miten suhtaudut hedelmöityshoitoihin?
- Voisitko itse toimia sukusolujen luovuttajana?
- Mitä ajattelet lainsäädännöstä hedelmöityshoitohen suhteen ennen ja nykyään? (Ennen ei saanut tietää luovuttajaa, nyt saa)
- Mitä mieltä olet hedelmöityshoito-keskustelusta mediassa?
- Oletko nähnyt aihetta koskevaa uutisointia?
- Onko jotain, mistä mielestäsi pitäisi puhua enemmän mediassa?
- Miten mielestäsi kertominen lapselle pitäisi tehdä?
- Oletko tavannut muita lahjasolulapsia? Haluaisitko tavata?
- Haluaisitko jutella asiasta jonkun kanssa?

Haluatko vielä kertoa jotain, mikä ei ole tullut ilmi haastattelussa?

Kommentteja haastattelusta?

Millaisia tunteita haastattelu herätti?

Miltä puhuminen tuntui?